

ΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ



Περίοδος Β'
Τεύχος 733
Παρασκευή
9 Μαρτίου 2001
Δρχ. 1000/ευρώ 2,93

ΥΔΕΜΙΑ ΕΥΘΥΝΗ ΕΧΟΥΝ...



- **Ντοκουμέντο:**
Η απόρρητη
έκδοση
Παπαδεμελή
για την
τρομοκρατία
- **Βαλκανική**
Πολιτική
- **Οι αλβανικές**
προκλήσεις
- **Βοσνία-**
Ερζεγοβίνη
- **Το κόμμα**
Αβραμόπουλου
- **Η Ακρόπολη**
σε πανωσήκωμα
- **Τάκης Λαμπρίας**
- **Νικόλας Κάλας**
και Δανοί

«Αν πιστέψαμε ότι η δημοκρατία θριάμβευσε [...] ας το σκεφτούμε ξανά» (NEW LEFT REVIEW)

ΣΤΑΝΛΕΪ ΠΕΪΝ

Η Ιστορία του Φασισμού



«Ο Στάνλεϊ Πέιν έφαξε βαθιά και περιπλανήθηκε επικίνδυνα. Το αποτέλεσμα τον δικαίωσε. Το βιβλίο του *Η Ιστορία του Φασισμού* δεν είναι μόνο μία ανεπανάληπτη μελέτη, είναι και οριστική (definitive) για απροσδιόριστο χρόνο μπροστά μας, είναι το φυλαχτό μας. Τον ευγνωμονούμε όλοι».

Μετάφραση:
ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΜΑΣ
Θεώρηση-Πρόλογος:
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟΖΑΝΗΣ

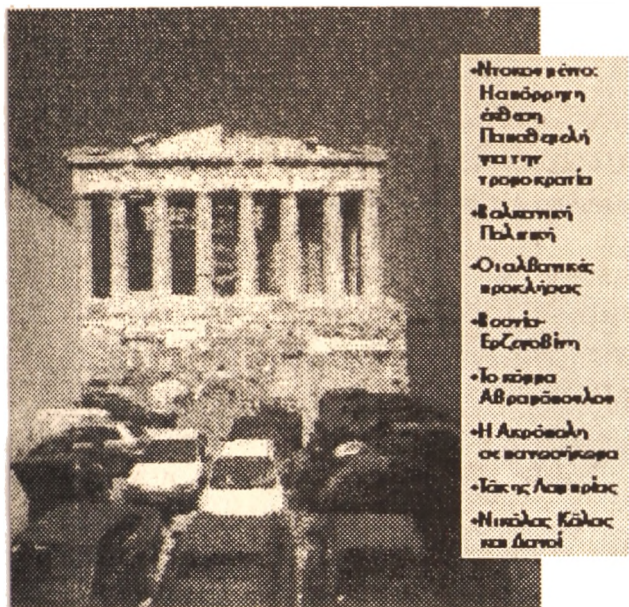
ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ • ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Φιλίστωρ

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 • 106 77 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 3818457 - FAX: 3819167



ΟΥΔΕΜΙΑ ΕΥΘΥΝΗ ΕΧΟΥΝ...



«Ηθοίος» βέντο:
Η αναπόφευκτη
επίθεση
Παναγιώτη Τσάρα
για την
τρομοκρατία
«Ελευθερία
Πολίτη»
«Οι αλβανικές
προκλήσεις»
«Εσάντ»
Ερζετοβίτς
«Το κόμμα
Αβραμόπουλου»
«Η Ακρόπολη
σε πανωσήκωμα»
«Τάκης Λαμπρίας»
«Νικόλας Κάλας
και Δαντοί»

Περίοδος Β' • Έτος 28ο • Τεύχος 733

Παρασκευή 9 Μαρτίου 2001

Τιμή τεύχους: 1.000 δρχ./2,93 ευρώ

ΑΝΤΙ - ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

Τηλ. 72.32.713-72.32.819, Fax: 72.26.107

ANTI ON-LINE: <http://www.anti.gr>

e-mail: chrarou@otenet.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Χρήστος Παπουτσάκης

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Κωνσταντίνος Νούλας

ΓΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Παναγιώτης Τσάρας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Νεφέλη Παπουτσάκη

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΛΙΘΟΤΥΠ Α.Ε. Ισαίου 5, Περιστερί

Τηλ. 57.22.201

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

τήσια συνδρομή: 26 τεύχη, Εξάμηνη: 13 τεύχη

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εξαμ. 9.000 δρχ./26,41 ευρώ, Ετήσια

10.000 δρχ./52,82 ευρώ, Οργανισμών, Τραπεζών, κ.λπ.:

10.000 δρχ. Φοιτητική ετήσια: 15.000 δρχ./44,02 ευρώ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: ΕΥΡΩΠΗ - ΜΕΣΟΓ. ΧΩΡΕΣ:

Εξαμ.: 38,15 ευρώ, Ετήσια: 76,30 ευρώ,

ΗΠΑ - ΚΑΝΑΔΑΣ - ΑΣΙΑ - ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ:

Εξαμ. 38 δολ. ΗΠΑ, ετήσια 75 δολ. ΗΠΑ

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Χρήστος Παπουτσάκης

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: 2.000 δρχ./5,86 ευρώ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Για τα βιβλιοπωλεία

της Αθήνας: Περιοδικό ANTI,

για τα βιβλιοπωλεία της Β. Ελλάδας:

Κέντρο του βιβλίου - Α. Πουλουκτσή και Σία Ε.Ε.

Λασσάνη 3, Θεσσαλονίκη, τηλ. (031) 237.463

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ: Ουδεμία ευθύνη έχουν...	4
• Οι εκσυγχρονιστάι: Από τον Κώστα Κουφογιώργο	5
• ΑΝΤΗΝΩΡ: «Ας είμαστε λοιπόν ανήσυχοι»...	6
• ΑΝΤΙ-ΘΕΣΕΙΣ	8
• Το Θέμα: Ακρόπολη - πανωσήκωμα	11
• Μια συζήτηση στη Βουλή	12
• Β. Μαρουλάς-Μ. Στεφανίδης: Για το κόμμα του Αβραμόπουλου	13
• Απόρρητη έκθεση για την τρομοκρατία	14
• Β. Μαρουλάς: Πού 'ναι η μπάλα;	16
• Στ. Καφαντάρης: Η Πετρόλα στο Χρηματιστήριο	17
• Αλέκος Τζιόλας: Οι «δείκτες» του Χρηματιστηρίου	18
• Ρένα Αγγουρίδου: Αποχαιρετισμός στον Τάκη Λαμπρία	20
• Κ.Ν.: Ρηνιώ Παπανικόλα	21
• E-mail	22
• ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΚΗΝΗ: Αγωνία για τα Σκόπια	23
• Ανδρέας Θεοφάνους: Κυπριακό πρόβλημα και ανάπτυξη	24
• Πλάμεν Τόντσεφ: Αλλαγή πλεύσης στον Λευκό Οίκο;	26
• Τομμάζο Πάντρα Σκινόππα: Το ευρώ και το πολιτικό	28
• Χ.Γ.Π: Μια «περφόρμανς» στο Σεράγεβο	30
• Σωτήρης Ντάλης: Προσδοκίες και προκλήσεις στον 21ο αιώνα	37
• Σωτήρης Ντάλης: Ex Libris	38
• Κώστας Ακριβός: Διαβάζοντας «αλλοδαπούς»...	40
• ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ	44
• Λένα Χοφ: Φοβού τους Δανούς (Για τον Ν. Κάλας)	46
• Σωτήρης Λέτσιος: Συνέντευξη με τον Φίλιππο Κουτσαφτή	48
• Δημήτρης Χαρίτος: Οι εξαιρέσεις	50
• Ράνια Καλδή: Ο Κλιμτ και οι γυναίκες	51
• Μάνος Στεφανίδης: Al fresco	52
• Παναγιώτης Παντζαρέλας: Σκαριμπίζοντας καρνωστακικά	54
• Δημήτρης Φιλίππιδης: Μια παράσταση	57
• Ειρήνη Μουντράκη: Άμλετ· μια μαθητεία στο Θέατρο Άτις	58
• Γρηγόρης Ιωαννίδης: Θερμοπύλες στα 200 π.Χ.	59
• Πέτρος Μαρτινίδης: Τρέχα, σύντροφε...	60
• Κ. Κωνσταντίνου: Ο αγώνας της μνήμης ενάντια στη λήθη	63
• ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ	64

Εικόνα εξωφύλλου: «Ουδεμία Ευθύνη», έργο του Διονύση Τσουμπλέκα.

ΟΥΔΕΜΙΑ ΕΥΘΥΝΗ ΕΧΟΥΝ...

ΤΟ ΝΑ ΚΑΤΑΓΓΕΙΛΕΙΣ αντιλήψεις και πολιτικές με αφορμή τον θάνατο ενός τριχρονου παιδιού δεν είναι και το πιο ευχάριστο. Η περίπτωση ωστόσο του μικρού Παναγιώτη Βασιλέλλη και η εξέλιξή της κονιορτοποιούν κάθε απόπειρα αντιλόγου ή προσπάθεια περιορισμού της σε «ειδική περίπτωση». Αλλά ακόμη και να είναι έτσι, εάν επρόκειτο δηλαδή για μια μεμονωμένη και ειδική περίπτωση, αυτή θα αρκούσε να ξεσκεπάσει όλη την κίβδηλη δημόσια ευαρέσκεια που επέβαλαν οι αμετροεπείς θριαμβολογίες για το... οριστικό πέραςμα της χώρας στον ανεπτυγμένο κόσμο. Η απάνθρωπη λογική των μηχανισμών που κρύβονται στον πυρήνα αυτού του «επιτεύγματος» αποκαλύφθηκε μονομιάς.

ΔΕΝ ΣΥΝΤΡΕΧΕΙ ΛΟΓΟΣ να επεκταθούμε εδώ σε σχολιασμούς των αιτιών εμφάνισης, συντήρησης και λειτουργίας των γραφειοκρατικών μηχανισμών από τους οποίους μαστίζεται και η δική μας χώρα. Το έχουν πράξει ήδη άλλοι με ευρύτερο εξοπλισμό και υπό ευμενέστερες συνθήκες.

ΑΠΟΜΕΝΕΙ ΩΣΤΟΣΟ η απόδοση ευθυνών για το τραγικό συμβάν. Γιατί ασφαλώς και υπάρχουν ευθύνες. Ευθύνες που πρέπει να αναζητηθούν μεταξύ εκείνων που μπορούσαν αλλά δεν ασχολήθηκαν. Γνώριζαν αλλά έπραξαν ως να μην ήξεραν τίποτα, αφού απλώς αδιαφόρησαν. Αναφερόμαστε σε μια μεγάλων διαστάσεων πυραμίδα που ξεκινά από τον διευθυντή του υποκαταστήματος Μυτιλήνης της Εθνικής Τράπεζας όπου είχαν κατατεθεί τα χρήματα του εράνου υπέρ της υγείας του μικρού Παναγιώτη και φτάνει μέχρι τον ίδιο τον πρωθυπουργό. Ο ρόλος του οποίου δεν είναι αυτός του ευγενικού μονάρχη που δρα πυροσβεστικά αλλά κάποιου που συντονίζει ένα επιτελείο ανθρώπων που εργάζονται, υποτίθεται, για το κοινό καλό.

ΜΙΛΟΥΝ για γιγάντια δημόσια έργα που θα αλλάξουν την εικόνα της Ελλάδας, για ισχυροποίηση της οικονομίας, για σταδιακή απαλοιφή κάθε προβλήματος. Μιλούν για μια πολιτική με ανθρώπινο πρόσωπο, για ένα μέλλον ευοίωνο, δυτικότροπο, σχεδόν ειδυλλιακό. Μιλούν, μιλούν, μιλούν συνεχώς για εκσυγχρονισμό. Αλλά τι είδους εκσυγχρονισμός είναι αυτός που δεν συμπονά, που δεν συμπαράστέκεται και που επιφέρει τόσο εκτεταμένες αγκυλώσεις που αποκλείουν από τον «παράδεισό» του, τον ίδιο τον λαό;

ΤΙ ΕΙΔΟΥΣ εκσυγχρονισμός είναι άραγε αυτός που δεν προνοεί για τους γέροντες και τους εγκαταλείπει να ταλαιπωρούνται σε ουρές από την ανοργανωσιά για στοιχειώδη μέτρα και συγχρόνως αφήνει άρρωστα νήπια, για τα οποία έχει κινητοποιηθεί όλη η κοινωνία, να πεθάνουν εξαιτίας της ανευθυνότητας των υπευθύνων; Τι είδους εγωκεντρικό μοντέλο προπαγανδίζουν οι «εκσυγχρονιστές»;

ΜΙΛΟΥΝ για πρόοδο. Αλλά τι είδος πρόοδο εννοούν οι κυβερνώντες όταν δεν υπάρχει ανάμεσά τους ούτε ένας που να αναλαμβάνει τις ευθύνες του; Το ναυάγιο του Σάμινα έχει ήδη ξεχαστεί αλλά εμείς θυμόμαστε ότι ο κ. Χρήστος Παπουτσή είχε δηλώσει ότι η παραίτησή του θα αποτελούσε... εύκολη λύση. Στην Πορτογαλία πάντως, το γκρέμισμα μιας γέφυρας συμπαρέσυρε σε παραίτηση έξι υπουργούς και υπευθύνους μεταξύ των οποίων και εκείνον που είχε από καιρό ειδοποιήσει για το πρόβλημα· δεν διανοήθηκε να επικαλεσθεί την έγκαιρη επισήμανσή του και να επιλέξει την... «εύκολη λύση» παραμονής στην καρέκλα του.

ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟΝ να κυκλοφορούν υπουργοί όπως η κυρία Σπυράκη και ο κύριος Παπαδόπουλος που την εκάλυψε, υπουργοί που ενοχλούνται επειδή τους υπενθυμίζουν τον ρόλο τους και θυμωμένα αποποιούνται οποιαδήποτε ευθύνη;

ΚΑΜΙΑ «επικοινωνιακή πολιτική» όσο εξελιγμένη και «επιστημονικά τεκμηριωμένη» και αν είναι δεν μπορεί να καλύψει το τεράστιο κενό που μεσολαβεί από την καθημερινή πραγματικότητα του απλού πολίτη έως εκείνα που του προσφέρονται για να καταναλώσει ως θεατής, ακροατής, αναγνώστης, εργαζόμενος...

ΚΑΤΕΒΑ!...

ΑΛΗΘΕΙΑ
ΜΟΥ
ΛΕΤΕ;

ΜΗ ΧΑΙΡΕΣΑΙ...
ΣΤΗΝ ΚΡΕΜΑΝΑ
ΘΑ ΣΕ
ΠΑΩ...

ΒΑΛΚΑΝΙΑ



Σ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ

«Ας είμαστε, λοιπόν, ανήσυχοι...»

(Το ζητεί η κοινωνία μας – λέει ο κ. Σημίτης)

ΤΑ ΣΚΟΠΙΑ εκπέμπουν SOS... Ο πρωθυπουργός επιχειρεί να δώσει «νέα πνοή» στο κουρασμένο ΠΑΣΟΚ... Ο αρχιεπίσκοπος βεβαιώνει πως δεν άκουσε (στα χρόνια της δικτατορίας) τις οίμωγες βασανιζομένων πολιτών... Η Ένωση Ελληνικών Τραπεζών βεβαιώνει πως οι «αλληπάλληλες ρυθμίσεις για τα πανωτόκια» υπονομεύουν το καλό όνομα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος... Οι Ταλιμπάν του Αφγανιστάν συνεχίζουν να θύουν και να απολλύουν... Ο δήμαρχος Δημ. Αβραμόπουλος εξήγγειλε –επιτέλους!– το όνομα του νέου κόμματος.

ΑΠΟ ΕΝΑ τόσο πλούσιο, σε γεγονότα, «Δεκαπενθήμερο», τι να προκρίνεις και τι να παραλείψεις; Ας ξεκινήσουμε αντίστροφα, σε μια προσπάθεια να τα περιλάβουμε όλα! Το νέο κόμμα, λοιπόν θα λέγεται «Κίνημα Ελευθέρων Πολιτών», με έμβλημα δυο τεμνόμενους περιστροφικούς κύκλους, σε κίτρινο φόντο. Γιατί κίτρινο; Προφανώς, γιατί το πράσινο ανήκει στο ΠΑΣΟΚ (και στον... Καντάφι), το γαλάζιο στη Νέα Δημοκρατία και το κόκκινο (από τα χρόνια της Κομμουνας του Παρισιού) στην Αριστερά. Προς στιγμή, οι επιτελείς του κ. Αβραμόπουλου σκέφτηκαν και το πορτοκαλί, αλλά γρήγορα θυμήθηκαν ότι το χρώμα αυτό είχε επιλεγεί από το κόμμα του Γεωργίου Μαύρου, που είχε, όπως είναι γνωστό, άδοξο τέλος. Φυσικά, ο δήμαρχος διάνθισε τα ονομαστήρια του νέου κόμματος με λογής ηχηρά («προτάσσουμε την οικονομία της δημιουργίας, τη δίκαιη κοινωνία, την οικουμενική και δυνατή Ελλάδα», κ.λπ.), πλην –και παρά τις συνθηματολογικές γενικότητες– αποσαφήνισε ότι το κόμμα του τοποθετείται στον κεντρώο (ενδιάμεσο) χώρο.

ΠΕΝΤΕ λεπτά, μόλις, μετά την εξαγγελία του νέου «κινήματος», βγήκαν στα τηλεοπτικά παράθυρα ο Μ. Έμπερτ και Ευ. Βενιζέλος. Ο πρώτος είπε ότι θέλει

κάποιο χρόνο για να μελετήσει τις 17 σελίδες της ιδρυτικής διακήρυξης, σε αντίθεση με τον υπουργό Πολιτισμού, που εμφανίστηκε με ένα χείμαρρο παρατηρήσεων και αντιδράσεων: Πρώτον, ο κ. Αβραμόπουλος δεν έλαβε υπόψη του καμιά από τις πολύ φιλικές «συστάσεις» που του είχε κάνει... Δεύτερο, ο τίτλος του κόμματος υπήρξε ατυχής. Τι πάει να πει «κίνημα ελευθέρων πολιτών»; Αυτοί είναι, τάχα μου, «ελεύθεροι», ενώ εμείς «πολιορκημένοι»; Τρίτο, έχουμε να κάνουμε με μια «συνδεδεμένη του πολιτικού λόγου». Ο κ. Αβραμόπουλος συμπεριφέρεται «ωσει» να είναι... «πρόεδρος της Δημοκρατίας». Άλλος, όμως, ο ρόλος του πρώτου Πολίτη της χώρας και άλλος ο ρόλος ενός πολιτικού κόμματος, που δεν μπορεί –εκ των πραγμάτων– να ικανοποιεί τους πάντες!

[Την ώρα που σύρονται οι γραμμές αυτές (Τετάρτη βράδυ) συνεχίζονταν οι αντιδράσεις –όχι μόνον αρνητικές– απέναντι στο υπό εκκώλυση νέο κόμμα. Οι εκλογές, βέβαια, απέχουν. Και η εικόνα που δίδουν τα σημερινά γκάλοπ, ως προς την απήχηση που έχει –ή θα έχει– το Κίνημα Ελευθέρων Πολιτών, δεν θα είναι ίσως, η ίδια, την ώρα «κ» των εκλογών. Παρά ταύτα, δεν είναι λίγοι αυτοί που ελπίζουν –θέλουν να ελπίζουν– ότι το νέο κόμμα μπορεί ν' ανατρέψει το σημερινό σκηνικό του άτεγκτου δικομματισμού, ανοίγοντας τον δρόμο στον σχηματισμό συμμαχικών κυβερνήσεων].

* * *

ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΥ, δεν υπάρχει δύναμη –μέχρι στιγμής, τουλάχιστον– που να μπορεί ν' ανακόψει την καταστρεπτική mania των Ταλιμπάν του Αφγανιστάν. Στόχος: Τα προϊσλαμικά μνημεία, αλλά και κάθε ανθρώπινη ύπαρξη που δεν συμφωνεί με αυτή την ανείπωτη θρησκευτική μισαλλοδοξία και βαρβαρότητα. Μέχρι στιγμής, δεν έχει επιβεβαι-

ωθεί η πληροφορία ότι η κυβέρνηση των Ταλιμπάν προτίθεται να καταργήσει το υπουργείο Πολιτισμού, ως «άχρηστο υπουργείο», κατά τον ίδιο τρόπο που ο Στ. Παττακός θεωρούσε «άχρηστο θεσμό» τη Βουλή των Ελλήνων... Και με την ευκαιρία: Δημοσιεύθηκε ότι, μεταξύ των 13 ταξιαρχών που αποστρατεύθηκαν, βάσει των ετησίων τακτικών κρίσεων των αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, ήταν και «ο ταξίαρχος Στ. Παττακός». Απορία: Σημαίνει το δημοσίευμα αυτό ότι, μέχρι σήμερα, ο «εξοχότατος αντιπρόεδρος της εθνικής (=χουντικής) κυβέρνησης», κ. Στυλιανός Παττακός» διατηρούσε τον βαθμό (και τον μισθό) του ταξίαρχου;

ΚΑΤΑ ΤΑ ΑΛΛΑ, το Αφγανιστάν δεν μας είναι «terra incognita», αφού «με την ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών», είχαμε πάει την κοινή ελληνική λαλιά «ως μέσα στην Βακτριανή». [Σήμερα λέγεται Μπαλχ]. Μόλις έγινε γνωστή η πρόθεση των Ταλιμπάν να καταστρέψουν κάθε μνημείο που δεν είναι ισλαμικό, ανακοινώθηκε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα ήταν διατεθειμένη να «διαπραγματευθεί» την αγορά μνημείων ελληνιστικής τέχνης. Στη Χάντα, λόγου χάρη, στο βορειοανατολικό Αφγανιστάν, μπορεί ν' απιπνήσει κανείς θαυμάσιες πολεμικές σκηνές, σε πέτρα, που «υπενθυμίζουν» τους αιματηρούς αγώνες του Μ. Αλέξανδρου να υποτάξει τα φύλα της Σιγδιανής και της Βακτριανής. Πλην στην ανακοίνωση αυτή της ελληνικής κυβέρνησης, δεν υπήρξε συνέχεια.

* * *

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ σαφές αν ο αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος –υπέρμαχος της «πιστροφής στην παράδοση»– δικαιολογεί ή όχι τη «δραστηριότητα» των Ταλιμπάν. Κάποιοι αναλυτές τού υπέμνησαν, λόγου χάρη, ότι ήταν χριστιανός –και όχι μουσουλμάνος– αυτοί που επι-

ήρσαν να καταστρέψουν τα πρώτα χρόνια του Βυντίου) τα γλυπτά του κρθενώνα, αλλά εκείνος ν απάντησε. [Άλλο τόσο ν απάντησε στην υπόψη ότι, επί Θεοδοσίου υ Μεγάλου και τη υποίξει του πατριάρχη εόφιλου, καταστράγχαν όχι μόνο αγάλμα-, αλλά και ναοί των «ε-ικών», μεταξύ των ιοίων και το περίφημο «εραπείο» της Αλεξάνδρειας, α να επακολουθήσει το κλείσιμο των των ελληνικών φιλοσοφικών σχολών «απανταχού του κράτους»]. ΑΡΑ ΤΑΥΤΑ, ο κ. Χριστόδουλος ισθάνθηκε την ανάγκη ν' απαντήσει την πολύ συγκεκριμένη κατηγορία τι, στα χρόνια της επτάχρονης τυρανίας, εκείνος εσιώπησε: «Τότε –είπε– μουννα πολύ απασχολημένος με τα διαάσματά μου». Άρα, «δεν ήξερα πως γίνονται βασανιστήρια, πως υπήρχε ΑΤ-ΕΣΑ... Όλα αυτά ήρθαν στο φως ετά». Και όμως ο ψαλμός Α΄-Ι είναι αφής: «Μακάριος ανήρ, ος ουκ εποεύθη εν βουλή ασεβών, και εν οδώ μαρτωλών ουκ έστη, και επί καθέδρας οιών ουκ εκάθισεν». Επιμύθιο: Ο κ. Χριστόδουλος αποφεύγει να πει ότι, ως γραμματέας της «αριστίνδην» (=χουντιής) Ιεράς συνόδου», κάθισε «σε καθέδρα λοιμών». Και ότι, με την ιδιότητά του αυτή, πολλά μάθαινε, πολλά αποσιωπούσε και, φυσικά, κάποιους ευλογούσε – τα εκτοπλάσματα της τυρανίας.

* * *

ΚΑΙ ΜΕ ΤΟΝ πρωθυπουργό τι γίνεται; Το Βήμα, επιμένει ότι ο «μυστικός δείπνος» (το ότι, δηλαδή, ο κ. Σημίτης, μαζί με ορισμένους στενούς συνεργάτες του, συζήτησαν για το μέλλον και τις αλλαγές που πρέπει να γίνουν, κ.λπ.), «δηλητηριάζει το ΠΑΣΟΚ» και προκαλεί «πικρίες» σε ορισμένους κορυφαίους υπουργούς, οι οποίοι δεν δέχονται να «περιθωριοποιηθούν». Φυσικά το Βήμα κρατεί αποστάσεις... Ό,τι γράφει το ανάγει στις πληροφορίες του «ρεπορτάζ» και πέραν ου! Ωστόσο, όσοι μπορούν και διαβάζουν πίσω από τις γραμμές, δεν δυσκολεύονται να διαπιστώσουν μια αλλαγή στά-



σης της εφημερίδας αυτής όχι έναντι του ΠΑΣΟΚ, γενικότερα, αλλά έναντι του κ. Σημίτη, ειδικότερα... Ο πρωθυπουργός βάλλεται –μέσω του «ρεπορτάζ» πάντοτε...– επί τω ότι «καταρτίζει λίστα προσώπων τα οποία θ' αποτελέσουν τον πυρήνα του υπουργικού συμβουλίου στον επικείμενο ανασχηματισμό και θα προωθηθούν στα ηγετικά κομματικά κλιμάκια μετά το συνέδριο του 2002».

ΘΑ ΠΕΙΤΕ, ενδεχομένως, «ουδέν το μεμπτόν», εφόσον ο εκάστοτε πρωθυπουργός έχει τον πρώτο λόγο σε περιπτώσεις ανασχηματισμού. Το Βήμα, όμως, φαίνεται ν' ανησυχεί μήπως, από τον προσεχή αυτόν ανασχηματισμό, αποκλεισθούν στελέχη όπως, λόγου χάρη, ο υπουργός ΠΕΧΩΔΕ Κ. Λαλιώτης, και άλλοι.

ΟΛΑ ΤΑ παραπάνω, δεν εμπόδισαν, ωστόσο, τον πρωθυπουργό να διατυπώσει, στην εκδήλωση που οργάνωσαν οι Κινήσεις Πολιτών του ευρύτερου χώρου της κεντροαριστεράς και της κεντροδεξιάς, τις ευρύτερες απόψεις του. Μπορεί να απέφυγε ν' αναφερθεί στα εσωκομματικά του ΠΑΣΟΚ (στο θέμα, δηλαδή, της ανανέωσης, σε πρόσωπα και ιδέες, του κυβερνώντος κόμματος), αλλά ανέπτυξε μερικές από τις βασικές θέσεις του, όπως:

– Η Ελλάδα δεν χρειάζεται την επιστροφή σε μια εικόνα φοβίας, ανασφάλειας και αδράνειας. Πίσω από την έκκληση ορισμένων για επιστροφή στο παρελθόν, κρύβεται η ανακατασκευή της παράδοσης με δήθεν σύγχρονους όρους, προκειμένου ν' αποκρουσθεί κάθε κίνηση εκσυγχρονισμού και ανοίγματος στο μέλλον.

– Η Ελλάδα, αντιθέτως, έχει ανάγκη από τη συσπείρωση όλων των δυνάμεων που οραματίζονται μια ανοιχτή κοινωνία της ελευθερίας, της ευθύνης, της αλληλεγγύης και της δημιουργίας, ώστε να υπάρξουν προτάσεις και ιδέες, για την εφαρμογή των αξιών του δημοκρατικού εκσυγχρονισμού.

– Η ελληνική κοινωνία είναι σε εποχή αναζήτησης. Ζητεί από όλους μας να είμαστε ανήσυχοι –«ας είμαστε, λοιπόν, ανήσυχοι».

* * *

ΚΑΙ ΕΝΩ τα Σκόπια εκπέμπουν SOS, προκειμένου να διασφαλισθεί η εδαφική ακεραιότητα της ΠΓΔ της Μακεδονίας από τις επιθέσεις εξτρεμιστικών αλβανικών ομάδων, ο κ. Χριστόδουλος (και άλλοι «βάρδοι του έθνους») ζητούν, από τις συνομιλίες για την τελική ονομασία της γειτονικής μας χώρας, να αποκλεισθεί κάθε αναφορά στη λέξη «Μακεδονία» και τα παράγωγά της...

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ζουν στο υπερπέραν ή προτιμούν ακόμα την «μικράν και έντιμον» της εποχής της Μελούνας. Παρά ταύτα, είναι ενθαρρυντικό το ότι, στην έκκληση του πρωθυπουργού της ΠΓΔΜ Λ. Γκεοργκιέφσκι, η Αθήνα έσπευσε να τοποθετηθεί, χωρίς ενδοιασμούς: Υποστηρίζουμε την κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα της ΠΓΔΜ, την οποία θεωρούμε «ουσιώδη για τη σταθερότητα της περιοχής». Αυτό ήταν το μήνυμα που διαβίβασε η ελληνική κυβέρνηση –μέσω του υπουργού Εξωτερικών Γ. Παπανδρέου– προς την κυβέρνηση των Σκοπίων. Ερώτηση: Υπάρχουν ακόμα ανίδεοι που δεν έχουν πεισθεί ότι η κατοχύρωση της κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας της ΠΓΔΜ εξυπηρετεί και τα δικά της συμφέροντα;

ΑΝΤΗΝΩΡ

ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΟΤΙ...

- στο Μητσοτακείο κάθε φορά που παντρεύουν κόρη γίνεται μεγαλύτερο γλέντι κι απ' αυτό που έκανε ο Αυλωνίτης όταν πάντρεψε την Γεωργία Βασιλειάδου...
- κι ο Λάμπρος Κωνσταντάρας την δική του αδερφή;
- μεγάλα παράπονα έχει ο υπουργός Μεταφορών από τον Δημοσίου Τάξεως και τον Εργασίας για τις πρωτοβουλίες που παίρνουν σε θέματα του δικού του τομέα;
- ο Χρυσόχοϊδης χρησιμοποιεί ταξί για τους κρατούμενους και ο Γιαννίτης πούλμαν που μεταφέρουν συνταξιούχους σε άλλες τράπεζες για να πληρωθούν με αποτέλεσμα...
- μια πιθανή απεργία των προαναφερθέντων κλάδων θα δημιουργήσει πολλαπλά προβλήματα στις διαπραγματεύσεις του υπουργείου Μεταφορών με τους απεργούς;
- η καλύτερη πιάτσα ταξί είναι έξω από τον Κορυδαλλό και την Ευελπίδων γιατί οι «κούρσες» είναι μακρινές;

ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΟΦΙΑΝΟ

Πώς ν' αναφερθείς στην βράβευση ενός φίλου και συνεργάτη που αγαπάς και σέβεσαι όπως ο Σοφιανός Χρυσοστομίδης χωρίς να κατηγορηθείς ότι υπερβάλεις; Γιατί για τον δημοσιογράφο, αγωνιστή και άνθρωπο Σοφιανό Χρυσοστομίδα, δύσκολα μπορείς να μιλήσεις αρνητικά ή έστω συγκρατημένα.

Ο αιγυπτιώτης Σοφιανός Χρυσοστομίδης, ανήκει σ' εκείνους τους ελάχιστους πεπαιδευμένους βετεράνους της πολιτικής δημοσιογραφίας -εμείς τον προσφωνούμε, και δικαίως, «κύριο Πρύτανι»- που έδωσαν νόημα στο λειτούργημά τους αποτελώντας παράδειγμα για όποιον θεωρεί υποχρέωση την υπηρεσία της αλήθειας και του κοινού καλού. Ανάποφευκτα η αναγνώρισή του υπήρξε μεγάλη και διαρκής από αναγνώστες και συναδέλφους του.

Πάντοτε δραστήριος διετέλεσε πριν από την δικτατορία πολιτικός συντάκτης της *Δημοκρατικής Αλλαγής*, συντάκτης αρκετών πολιτικών και λογοτεχνικών περιοδικών, αρχισυντάκτης αρχικά και έπειτα διευθυντής της εφημερίδας *Η Αυγή* ενώ σήμερα κρατά μόνιμες στήλες στην *Αυγή της Κυριακής* και τιμά το *Αντί* κάθε δεκαπενθήμερο ανελλιπώς από το 1976 μέχρι σήμερα.

Και τώρα το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο με απόφασή του τον τιμά με το βραβείο δημοσιογραφικής αριστείας «Αλέκος Λιδωρίκης». Λίγο καθυστερημένα, αλλά δεν πειράζει!

Έτσι κι αλλιώς, εσύ έχεις πάρει τα βραβεία σου από τους αναγνώστες και τους συναδέλφους σου. Σοφιανέ μη σταματάς!

Χ.Γ.Π.

ΜΙΑ ΗΜΕΡΙΔΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Δεν χρειάζεται να είσαι ιδιαίτερα παρατηρητικός ή ευαίσθητος για να συνειδητοποιήσεις πως η Αθήνα αποτελεί μια κακοποιημένη πόλη, εχθρική προς τους κατοίκους και τους επισκέπτες της. Βρώμικη, άναρχη, θορυβώδης, μολυσμένη και απρόσωπη είναι επιπλέον πνιγμένη από τις γιγάντιες εμπορικές διαφημίσεις που ολοκληρώνουν την καταστροφή του χαρακτήρα της. Με αφορμή αυτή τη ζοφερή πραγματικότητα,

η Αγωνιστική Αριστερή Οικολογική Συμπαρατάξη για την Αθήνα διοργάνωσε την Δευτέρα 5 Μαρτίου στο κτίριο της ΕΣΗΕΑ ημερίδα με θέμα «Αθήνα - Διαφημιστικός Σκουπιδότοπος. Η αλλοίωση του ανθρώπινου και δημόσιου χαρακτήρα της πόλης...». Εκδήλωση που αποδείχθηκε επιτυχημένη καθώς οι εισηγητές που συμμετείχαν και το περιεχόμενο των ομιλιών τους κινήθηκαν με ουσιαστικό τρόπο απέναντι σ' αυτό το τερά-

στιο πρόβλημα αφού περιέγραψαν το μέγεθος του, τις πολυάριθμες επιπτώσεις του και την επιτακτική ανάγκη επίλυσής του.

Στην ημερίδα της οποίας συντονιστής υπήρξε ο δημοσιογράφος Αντώνης Καρκαγιάννης συμμετείχαν η Ζωή Βαλάση, ο Νίκος Αντωνάκος, η Ελένη Πορτάλιου, ο Περικλής Κοροβέσης, ο Γιάννης Παπαδόπουλος, ο Ηλίας Μιχαηλίδης, ο Παναγιώτης Κουμουνδούρος και η Λιάνα Κανέλλη.

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΜΕ ΤΗ ΒΙΖΑ...

Παλιός συνεργάτης του περιοδικού μου θύμισε πως περιπέτεια βίζας για την Αμερική αντιμετώπισε το 1980 και η τότε κριτικός θεάτρου του *Αντί*, η Άννυ Κολτσιδοπούλου, η οποία και μας το επιβεβαίωσε τηλεφωνικά. Για επείγουσα μετάβασή της (συνόδευε δμνηνο ανήψι της που έκανε εγχείριση ανοιχτής καρδιάς στη Βοστώνη) έλαβε με πολύ κόπο βίζα μόλις 3 εβδομάδων! Την ίδια εποχή της είχαν προτείνει συ-

νεργασία από το περιοδικό *Reader's Digest* με την προϋπόθεση όμως να διακόψει **πάραντα** την συνεργασία της με το *Αντί*. Αφού βέβαια αρνήθηκε, σκέφθηκε να ρωτήσει την καλή συνάδελφο του R.D., μήπως και για την κολοβή βίζα είχε φταίξει το *Αντί* και όχι ο οικογενειακός ή ο φοιτητικός της φάκελος. Η απάντηση είχε έρθει: **Αντί και πάνω απ' όλα Αντί.**

Χ.Ν.

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ

Παρακολουθούμε μέρες τώρα τον κλεφτοπόλεμο του υπουργού κ. Ρέππα με τον ραδιοφωνικό σταθμό SKY 100,4. Με χίλια δυο προσχήματα και με αλχημείες περί κληρώσεως προσπαθεί η κυβέρνηση να φιμώσει τον πρώτο σε ακροαματικότητα ραδιοφωνικό σταθμό. Δεν θέλουμε να πούμε άλλα για τις ραδιοπροτιμήσεις του κ. υπουργού. Δεν είναι της ώρας. Ατελείωτος ο κατάλογος των καθημερινών κυβερνητικών αποτυμάτων. Νισάφι, πιά!

Π.Τ.



ΟΙ ΑΝΑΛΗΓΗΤΟΙ

Είναι, λέει, σοσιαλιστές. Και εκσυγχρονιστές, λέει, είναι. Είναι και περήφανοι για το έργο τους και θεωρούν τους εαυτούς τους αναντικατάστατους και στην νυν και στην μέλλουσα συγκυρία. (Όσο για την μέλλουσα κρίση, οψόμεθα).

Και επειδή είναι όλα αυτά (κι άλλα ακόμα) αφήνουν χιλιάδες χιλιάδων γεράκους και γερόντισσες να συνωθούνται και να ταλαιπωρούνται εμπρός στα γκισέ των τραπεζών για μια σύνταξη πείνας την οποία θα εισπράττουν από τούδε και στο εξής με κίνδυνο της σωματικής τους ακεραιότητας και με τσαλάκωμα της προσωπικής τους αξιοπρέπειας. Κι ας είναι αυτοί που έχοντας δουλέψει επί δεκαετίες στην παραγωγή έχτισαν την σημερινή Ελλάδα (που λυμαίνονται οι εκάστοτε κρατούντες). Κι ας είναι αυτοί που με

τον ιδρώτα ή και το αίμα τους έχουν στηρίξει τον κοινωνικό ιστό αυτού του τόπου. (Έναν ιστό πάντως που απειλεί τόσο η ευμάρεια της πρόσφατης νομενκλατούρας όσο και το απρόσωπο της ακόμη πιο πρόσφατης παγκοσμιοποίησης). Τώρα, όμως, βλέπετε, είναι απόμαχοι και περιθωριοποιημένοι. Άχθος αρούρης, δηλαδή, και βάσανο για τον εθνικό προϋπολογισμό και για τον κρατικό κορβανά.

Οι τεχνοκράτες θα ανέπνεαν, αν όλο αυτό το περισσευόμενο «υλικό» εξέλιπε. Αν όλες αυτές οι συντάξεις ρίχνονταν σε παραγωγικά «έργα», σε δρόμους, κωπηλατοδρόμια, εθνικές μίζες. Γι' αυτό σκαρφίστηκαν το γνωστό ιδιοφυές σχέδιο. Σου λέει, θα κουβαλάμε τους γέρους βρέξει-χιονίσει, μια φορά τον μήνα, θα τους στριμώχνουμε, θα τους κουράζουμε, ώστε όλο και κάποιος θα παραιτούνται του μά-

ταιου τούτου κόσμου. Τέτοιο πρόγραμμα εξόντωσης ούτε ο Μέγγελε!

Απ' την άλλη πλευρά και οι τράπεζες πάντα έτοιμες για το θεάρεστο έργο τους. Του κρατικού τοκογλύφου και του επισημου λωποδύτη. Τα περήφανα γηρατειά δυστυχώς την έχουνε βάψει.

Κι αν τολμήσουν να χρησιμοποιήσουν τη «βία» των διαδηλώσεων, υπάρχουν και τα ΜΑΤ. Ο κ. Σημίτης είναι άξιος διάδοχος του μακαριστού Ανδρέα.

Και μια και είπα για τις τράπεζες, η ιστορία του τρίχρονου μικρού από την Μυτιλήνη θα στηγματίσει για πάντα την κοινωνική ευαισθησία των κρατούντων και την ηθική του τραπεζικού μας συστήματος. Από τη μια η γραία των 103 ετών να πηγαίνει (τρεις) 3 φορές για τη σύνταξή της(!) στο υποκατάστημα και απ' την άλλη μεγαλόσχημος τραπεζίτης να εγχειρίσει επιταγή 25 δισεκατομμυρίων στη βασίλισσα Γιάννα ενόψει της νέας Μεγάλης Ιδέας.

Και τέλος τα μάτια του μικρού τρίχρονου όταν κοίταζαν λυπημένα όλους αυτούς που δεν απεγκλώβισαν έγκαιρα τα εκατό εκατομμύρια τα οποία συγκέντρωσε η λαϊκή συγκίνηση. Το συλλογικό θυμικό λοιπόν λειτούργησε σωστά. Το ψευδοκράτος των Αθηνών όμως μόνον θυμό μπορεί να δημιουργεί στους υπηκόους του.

Οι άνθρωποι αυτοί είναι ανάληγτοι. Ματαιόσπουδοι, σοβαροφανείς, τεχνοκράτες, κοινωνιστές δεν βλέπουν πέρα από τη μύτη τους! Κυρίως δεν ακούνε την υποβόσκουσα λαϊκή οργή, την εξαπλούμενη πενία, την αγωνία των ανέργων και των παριών. Κι ας είναι αυτή η οργή που θα τους συντρίψει.

Μάνος Στεφανίδης

ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΟΤΙ...

- η πιο κοντινή είναι Άγιοι Σαράντα και η πιο μακρινή Βουκουρέστι;

- μια φορά κάποιος δραπετής ζήτησε Σάο Πάολο αλλά χόβερκραφτ ταξί δεν κυκλοφορούν ακόμη στην Αθήνα...

- κι έτσι βολεύτηκε με τα Σπάτα όπου εργάζεται τώρα ως εργοδηγός περιμένοντας τις πρώτες πτήσεις για να την κοπανήσει;

- ο Χρυσοχοΐδης, παρ' όλα αυτά, υποσχέθηκε να αγοράσουν και χόβερκραφτ στο πλαίσιο του εξοπλιστικού προγράμματος της αστυνομίας;

- άρχισε να μου λύνεται η απορία πως στο καλό θα γίνει η μετεγκατάσταση των φυλακών Κορυδαλλού;

- οι συνταξιούχοι της Αθήνας θα πληρώνονται από τα υποκαταστήματα της Αγροτικής στην Φλώρινα και την Καρδίτσα, της Φλώρινας στην Δράμας και του Έβρου από τα υποκαταστήματα της Paradolap Banka στην Κωνσταντινούπολη;

- από την επόμενη φορά η πληρωμή των συντάξεων θα γίνεται στα πλαίσια του κοινωνικού τουρισμού;

ΕΙΝΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΟΤΙ...

- ο Χριστόδουλος δεν πήρε χαμπάρι ότι γινόταν βασανιστήρια επί χούντας επειδή εκείνη την περίοδο μελετούσε;
- ήταν η εξεταστική για τις μεθόδους του Ντε Σαντ και πίστευε ότι οι κραυγές που ακούγονταν ήταν από τα εργαστήρια της Σχολής;

• μετά την ανακοίνωση των νέων αντικειμενικών αξιών, δικαίωμα εισόδου στο χρηματιστήριο έχουν και τα καταστήματα με εμβαδόν πάνω από 80 τ.μ. στο Κολωνάκι, έστω και ανοίκιαστα;

- ανάλογο δικαίωμα διεκδικούν και οι πυλωτές της περιοχής;

B.M.

ΤΟ ΙΝΤΡΑΣΟΚ

Η πρότασή μας για εναλλακτική μετονομασία του εκσυγχρονιστικού ΠΑΣΟΚ σε ΙΝΤΡΑΣΟΚ αλλοιώθηκε στο περασμένο τεύχος του Αντί. Φαίνεται ότι οι διαπλεκόμενοι τα έχουν καλά ακόμα και με τους δαίμονες του τυπογραφείου.

δ.ν.



ΔΙΚΑΙΩΣΗ

Μετά από δύο δικαστήρια με προσωρινά μέτρα και τρία στο πολυμελές, μετά από καταθέσεις και αποδείξεις και διαδικασίες που κράτησαν δέκα χρόνια, μετά από τρία εξώδικα και εκατοντάδες δημοσιεύματα διαμαρτυρίας σε εφημερίδες, το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών με την υπ' αριθμ. 10393/2000 απόφασή του απαγορεύει στις εκδόσεις Λιβάνη να χρησιμοποιούν το «Νέα Σύννορα» ως σήμα ή τίτλο ή διακριτικό γνώρισμα στα προϊόντα της εκδοτικής τους δραστηριότητας και συγκεκριμένα στα βιβλία που εκδίδουν και διαθέτουν στην αγορά. Έτσι ο πολύχρονος αγώνας του Δημήτρη Βαλασκάντζη καταλήγει με τη δικαίωσή του έναντι ενός ισχυρού αντιδίκου που μπαίνει πλέον αυτός σε περιπέτειες. Μην περιμένετε να διαβάσετε αλλού την είδηση.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟ ΤΩΝ ΜΑΡΑΘΟΝΟΜΑΧΩΝ

Στο προηγούμενο τεύχος είχαμε δημοσιεύσει ένα αυτοβιογραφικό σημείωμα του Ιάννη Ξενάκη. Για τον υπουργό Πολιτισμού και όσους έχουν βαλθεί να καταστρέψουν τον Μαραθώνα υπενθυμίζουμε τί έγραφε ο Ξενάκης:

«Ήρθα στην Αθήνα και συνέχισα να μελετώ τους αρχαίους, άρχισα να διαβάζω Πλάτωνα, αρχαίους ποιητές όπως τη Σαπφώ και τον Ανακρέοντα, μόνος μου φυσικά. Πήγαινα στον Μαραθώνα κι έκλαιγα πάνω στον τύμβο των Μαραθωνομάχων».

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Διαφήμιση στο οπισθόφυλλο περιοδικού: «Το i-free shareware σερφάρει στη νέα χρονιά + το πιο gameαδικο ημερολόγιο». Προφανώς πρόκειται για περιοδικό περί το διαδίκτυο εκδόσεων Libecom, ήτοι εις τα καθημάς ανατολικά, του Ομίλου Επιχειρήσεων Λυμπέρη.

Αυτό το κείμενο και μόνο καταδεικνύει ότι είναι άδικο να κατηγορούμε τους Αμερικανούς για την ηγεμονία της αγγλικής γλώσσας στην νέα τεχνολογία. Μόνοι μας σκάβουμε τους λάκκους των Ελληνικών με τις απευθείας μεταφορές των ξένων λέξεων, τις χωρίς φαντασία μεταγραφές φθόγγων και τους βλακώδεις συνδυασμούς αγγλοελληνικών.

Τα gameνα τα Ελληνικά! Ή μήπως τα gameμένα;

Σ. Καφαντάρης

ΈΞΑΛΛΟΣ

«Έξαλλος» ο «Νεόκοπος» κ. Καραπαναγιώτης στα ΝΕΑ της 1/3/2001. Πριόνισμα από το Συγκρότημα, κ. Σημίτη; Ίδου το κείμενο στις

«Αντιρρήσεις»:

«Κύριε Διευθυντά,

Μου λένε ότι ο κ. Σημίτης είναι έξαλλος με ΙΚΑ, ΔΕΗ και Αστυνομία. Ε, ρε και να γινότανε για μία ημέρα πρωθυπουργός...».

Με τιμή Νεόκοπος

ΝΤΕΡΙΝΤΑΧΤΑ

Δυόμισυ εκατομμύρια υπογραφές δήλωσε ο Αρχιεπίσκοπος ότι συγκέντρωσαν οι μονιζαχεντίν του ως τώρα. «Τέτοιον αριθμό δε μπορεί να μαζέψει κανένα κόμμα» συνέχισε απτόητος. Αυτή όμως η σύγκριση, Μακαριώτατε, συνιστά πολιτική πράξη, πολιτικό συμπέρασμα. Και ως γνωστόν η Εκκλησία δεν πολιτεύεται. Αμ το άλλο;

Είπατε ότι κινδυνεύετε! Μάλλον εμείς κινδυνεύουμε, Άγιε πατέρα, από την αδολεσχεια μερικών ρασοφόρων. Και ο κολοφώνας: Δηλώσατε ότι υπάρχουν ιερείς και ιεροψάλτες και θεολόγοι που δεν έχουν υπογράψει (sic). Κι εσείς που το ξέρετε; Έχετε συγκριτικές λίστες; Μας φακελώνετε, μήπως; Είπατε ότι μερικοί φοβούνται την εξουσία και δεν υπογράφουν. Όμως κάτι τέτοιο δεν είναι απίστευτη κινδυνολογία για την –έστω ελλειμματική– δημοκρατία μας; Μακαριώτατε, υπόσχομαι να προτάξω τα στήθη μου όποτε κινδυνεύσετε. Αλλά κι εσείς μην μας φοβίζετε άλλο με ορατούς και αόρατους κινδύνους. Υπερασπίστε και το δικό μας δικαίωμα να μην φοβόμαστε ή να μην φοβόμαστε που φοβόμαστε. Ή, ακόμη καλύτερα, να συγκατοικούμε με τους φόβους μας. (Αυτό το τελευταίο, ήμαρτον, δεν είναι δικό μου αλλά εκείνου του γάλλου νεοδιαφωτιστή, του Derrida που χορεύει στους ρυθμούς της Αθείας. Ντεριντά και ντεριντάχτα, δηλαδή.

Στέφανος Προτεστάκις

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΓΗΣΙΑΣ

Τελικά μου τη δίνει και ο Παπαδόπουλος ο Υγείας και Αναλγησίας. Μου τη δίνει γιατί απαιεί να δώσει εξηγήσεις, έστω να εκτονώσει την λαϊκή δυσφορία. Με το ξινό ύφος του Κιγκινάτου και την ακαταδεξιά του Σωτήρα ο κ. Παπαδόπουλος πιστεύει πως επειδή δεν τα πιάνει(;) όπως πολλοί συνάδελφοί του, μπορεί να είναι τόσο περιφρονητικός προς την κοινή γνώμη (η οποία και τον εξέλεξε). Φανατικός και σίγουρος για τις επιλογές του ούτε που φαντάζεται, αυτός ο ζηλωτής, ότι μπορεί και ν' απατάται οικτρά. Ότι δηλαδή summum jus summa injuria. (Αν καταλαβαίνει τι εννοώ.)

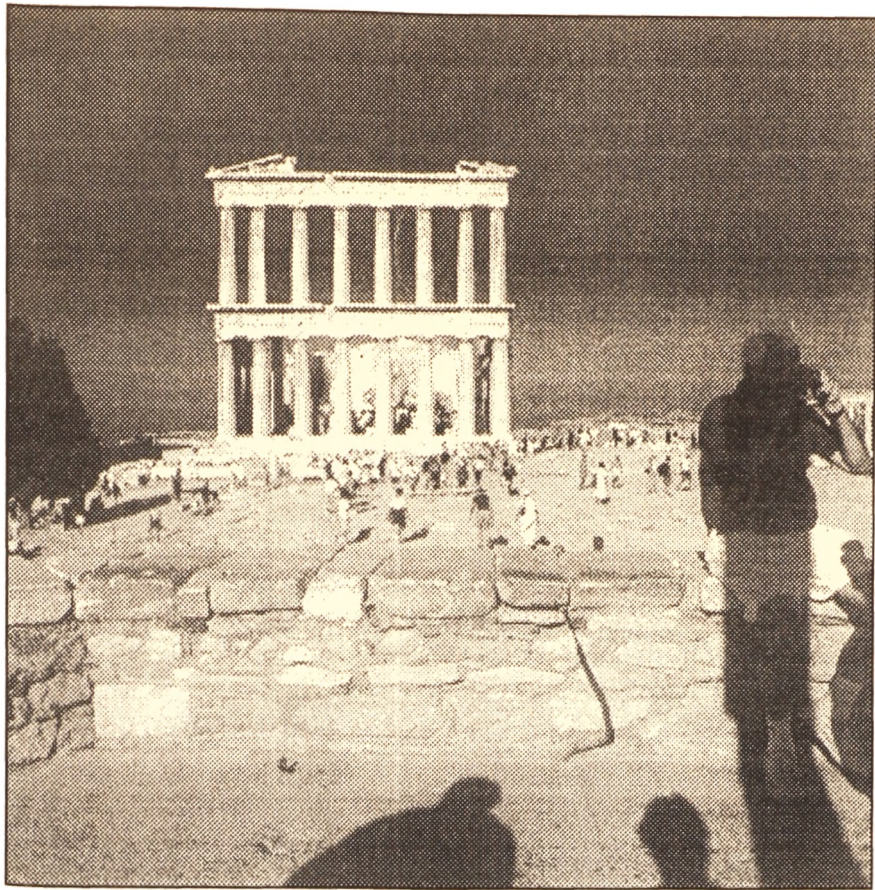
Κάτων ο Τιμητής

ΑΚΡΟΠΟΛΗ - ΠΑΝΩΣΗΚΩΜΑ

ΟΤΑΝ ΤΟ ΑΚΟΥΣΑ, αποσβολώθηκα. Ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων τέλος. Ό, τι ενώσανε, ενώσανε. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των αρχιτεκτόνων-μελετητών των οποίων μελέτες 3-4 χρόνων ανατράπηκαν και οι οποίοι είναι μέλη των ομάδων για το Θησείο, την Ακρόπολη και τον λόφο Φιλοπάππου, η ενοποίηση διακόπηκε δραματικά. Ήταν το κερασάκι στην τούρτα μετά τα προβλήματα στον Παρθενώνα και τα αδιέξοδα στο Μουσείο της Ακρόπολης. Ένα πραγματικά φιλόδοξο πρόγραμμα που θα προστάτευε το παρελθόν αλλά και θα βελτιώνει την ποιότητα ζωής του παρόντος, αποκαθιστώντας την ιστορική συνέχεια της περιοχής, φαίνεται ότι δεν πρόκαμε. Κάτι το απόλυτο και αδιαπραγμάτευτο των αρχαιολόγων, κάτι τα κτητικά όνειρα των διαφόρων εμπλεκομένων, κάτι η έλλειψη ειδικών συμβούλων-μουσειολόγων, ιστορικών τέχνης, αισθητικών του χώρου-στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, κάτι η τρέχουσα πολιτική ανικανότητα, κάτι η έλλειψη πόρων και συγκεκριμένης άποψης, οδήγησαν την τελευταία ελπίδα για την σωτηρία της Αθήνας αν όχι στον κάλαθο των αχρήστων τουλάχιστον στις καλένδες. Έτσι η ενοποίηση συρρικνώνεται και περιορίζεται γύρω από τον Ιερό Βράχο με άλυτα τα μείζονα προβλήματα της πρόσβασης στον χώρο, του υπαίθριου πάρκινγκ με τα τουριστικά πούλμαν και της κυκλοφορίας γύρω από του Φιλοπάππου. Επίσης από την μια ο Ζολώτας δεν επιτρέπει χρήση της Διονυσίου Αεροπαγίτου γιατί τον ενοχλούν οι θόρυβοι, απ' την άλλη ο Μίκης Θεοδωράκης δεν αφήνει να γκρεμιστεί μια νησίδα στη Ροβέρτου Γκάλι ώστε να κυκλοφορούν τα πούλμαν στον περιφερειακό του Φιλοπάππου. Και να που το πρόγραμμα μετασκευής των εργατικών πολυκατοικιών σε πάρκινγκ ναυάγησε. Αντίθετα, παραμένει το ανεπίτρεπτο πάρκινγκ του Διονύσου. Το κυκλοφοριακό άρα στην περιοχή Μακρυγιάννη, Θησείου και Ακρόπολης αναμένεται να οξυνθεί **τραγικά** τώρα που αρχίζει η τουριστική περίοδος. Περί τα εβδομήντα πούλμαν υπολογίζεται ότι προσεγγίζουν την Ακρόπολη στις μέρες αιχμής. Και γι' αυτά τα πούλμαν δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη, κανένας προγραμματισμός. Προσώρας συνωθούνται σε διπλές και τριπλές σειρές επί της Λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας εμπρός από το Ζάππειο. Άλλα πάλι αφήνουν τους, συνήθως υπερήλικες, τουρίστες εμπρός στο πλακόστρωτο του Πικιώνη και μετά βολοδέρνουν κάμποσες ώρες νόμιμα αλλά και παράνομα ώσπου να ξαναπαραλάβουν τους επιβάτες τους. Ασφυξία.

ΤΟ ΘΕΜΑ δεν είναι μικρό. Αν οι ξένοι επισκέπτες απαξιωθούν του μνημείου λόγω αδυναμίας προσέγγισης, ολόκληρος ο εθνικός τουρισμός θα υποστεί δραματική μετάλλαξη και συρρίκνωση. Έχουσιν γνώσιν οι υπεύθυνοι; Η Ένωση Ιδιοκτητών Πούλμαν που είδε τον κ. Βενιζέλο και του εξέθεσε το αγωνιώδες πρόβλημα, έλαβε απάντηση «κόψτε το λαιμό σας» και «δεν προβλέπονται λύσεις». Φαντάζομαι πως σταδιακά οφείλουν να κόψουν και τον δικό τους λαιμό οι λοιποί επαγγελματίες που αποζούν αλυσιδωτά από τους τουρίστες των ανωτέρω πούλμαν. Τα έργα αργούν ή βαλτώνουν ή ματαιώνονται και το φετινό τουριστικό θέρος προβλέπεται θερμό, στα όρια της ανάφλεξης.

ΝΟΜΙΖΟΥΜΕ η αιχμή της κρίσης είναι καθαρά ιδεολογική. Οι αρχαι-



Φωτογραφική σύνθεση του Δ. Τσουμπλέκα.

ολόγοι δεσμεύουν τους χώρους σαν πεδία μελλοντικής επιστημονικής έρευνας που δεν τα δικαιούται κανείς άλλος πλην των ιδίων και το ΚΑΣ αδυνατεί να προκρίνει ευφάνταστες λύσεις που να υπερβαίνουν είτε την χρησιμοθηρία είτε τον λαϊκίζοντα αισθητισμό. Φερ' ειπείν μια αρχιτεκτονική ομάδα πρότεινε την κατάργηση της αερογέφυρας στου Φιλοπάππου και την σύγχρονη αξιοποίηση της αρχαίας λεωφόρου Διακοίλης η οποία περνά μέσα από τα Πετράλωνα και οδηγεί στα τείχη του Πειραιά. Η ίδια ομάδα είχε προτείνει μεταστέγαση του Θεάτρου Δώρας Στράτου, κατεδάφιση του Θεάτρου Μπαστιά, χαμήλωμα του εδάφους ως το επίπεδο της Διακοίλης και είσοδο των Αρχαιολογικών χώρων στα Πετράλωνα. Αυτή η λύση θα αποσυμφόριζε την κορεσμένη Διονυσίου Αεροπαγίτου και τις κοσμοβριθείς Αδριάνειες Πύλες. Κι αυτό όμως το σχέδιο απορρίφθηκε από διάφορους ιδεόπληκτους. Φαίνεται πως τώρα γιγαντώνονται εκρηκτικά τα προβλήματα ως προς την ερμηνεία και διαχείριση του αρχαίου μας παρελθόντος και μάλιστα αποδεικνύομαστε απaráσκευοι και τύποις και ουσία σχετικά με το τι είναι η «ιστορία» μας και πως αυτή η ιστορία «αξιοποιείται» ή, ακόμη χειρότερα, σκηνοθετεί τον εαυτό της. Τι μέλλει γενέσθαι λοιπόν; Ένας Άρης Κωνσταντινίδης θα μπορούσε να φωτίσει τους τεχνοκράτες και ένα Χρήστος Καρούζος θα ηδύνατο να μαλακώσει τους υπερεπιστήμονες. Ατυχώς ένας Βενιζέλος μας απέμεινε κι αυτός είναι second hand. Κι όμως το θέμα είναι εθνικό και αφορά σε πολλές και πολυάνθρωπες ομάδες πολιτών. Αφορά τόσο στους διανοούμενους ή τους ενημερωμένους όσο και στους απλούς περιπατητές. Αφορά στους γέρους αλλά –κυρίως– στα έμβρια. Στους μελλοντικούς πολίτες και στους μελλοντικούς χρόνους. Οι ευθύνες όλων είναι μεγάλες. Και βέβαια δεν ενδείκνυνται πολιτικές κορώνες ή οι συνήθεις κυβερνητικοί τσαμπουκάδες του αποφασίζομεν και διατάσσομεν. Ή τέλος ο ακόμη πιο συνηθισμένος ξερολισμός του ΥΠ.ΠΟ. Ούτε θα 'πρεπε το όλο εγχείρημα να καπελωθεί κι απ' το επιπρόσθετο άγχος ή την εργομανή, εκσκαφική πρεμούρα των Ολυμπιακών Αγώνων. Η ενοποίηση θέτει ποικίλα, ιδεολογικά, ιστορικά, αισθητικά και κοινωνιολογικά ζητήματα. Ίσως ένα πανασήκωμα στον Παρθενώνα μπορεί να είναι αίτημα των δημιουργικών εργολάβων αυτής της χώρας κι αυτής της κυβέρνησης αλλά επί του παρόντος τουλάχιστον ας λειτουργεί ως ευκαιρία για χιούμορ και ως σύμβολο αποτροπής. Είναι φυσικό πάντως, κοινωνίες που δεν έχουν ακόμη αποφασίσει για το παρόν και το μέλλον τους να δυσκολεύονται ως προς την διαχείριση και ερμηνεία του παρελθόντος τους.

Η συζήτηση στη Βουλή για την απαγόρευση εισόδου του εκδότη του *Αντί* στις ΗΠΑ

Το ακούσαμε και αυτό. Δεν εγνώριζε το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών την άρνηση της αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα να χορηγήσει άδεια εισόδου στον εκδότη του *Αντί*. Αυτό ήταν το βασικό επιχείρημα του υφυπουργού κ. Γρ. Νιώτη με το οποίο προσπάθησε να δικαιολογήσει τα αδικαιολόγητα έπειτα από την επίκαιρη ερώτηση του βουλευτή Παναγιώτη Λαφαζάνη. Ο βουλευτής του ΣΥΝ μίλησε με σκληρά λόγια κατηγορώντας την κυβέρνηση για οσφυοκαμψία και υπερβολική ανοχή έναντι μιας κατάφωρης πρόκλησης η οποία προκάλεσε την αντίδραση ακόμη και κύκλων της αμερικανικής διανόησης. Προχωρώντας ο Π. Λαφαζάνης αναφέρθηκε στον τρόπο με τον οποίο εκφράστηκε η άρνηση εκ μέρους των αμερικανικών αρχών οι οποίες επικαλέστηκαν το άρθρο 212 περί μετανάστευσης. Για την ιστορία, ο κ. Νιώτης αρκέστηκε να χαρακτηρίσει τα λεγόμενα του Π. Λαφαζάνη υπερβολές που δεν αρμόζουν «σε ένα ατυχές γεγονός όπως το συγκεκριμένο».

Ο κ. Νιώτης άρχισε λέγοντας ότι το ΥΠΕΞ πληροφορήθηκε εκ των υστέρων «και βεβαίως με έκπληξη, από τον Τύπο», την άρνηση της αμερικανικής πρεσβείας να χορηγήσει θεώρηση εισόδου. «Το γεγονός καθ' αυτό είναι ατυχές, δεδομένης της προσήλωσης των δυο χωρών στα ιδανικά της δημοκρατίας και της ελευθερίας έκφρασης, πόσο μάλλον που ο εκδότης κ. Παπουτσάκης είναι ένας ευυπόληπτος πολίτης με περγαμηνές δημοκρατικών αγώνων».

«Πρέπει να πω», συνέχισε, «ότι το Υπουργείο Εξωτερικών δεν έγινε δέκτης κάποιας ειδικής ενημέρωσης από τον κ. Παπουτσάκη και, όπως προείπα, εκ των υστέρων και από τον Τύπο πληροφορηθήκαμε και παρ' όλα αυτά ζητήσαμε διευκρινήσεις από τις αμερικανικές αρχές. Μέχρι σήμερα δεν έχουμε λάβει κάτι περισσότερο από αυτό που έχει ήδη δηλώσει ο κ. Μπάουτσερ στην Ουάσιγκτον, ο εκπρόσωπος του Στάιητ Ντηπάρτμεντ».

Στη συνέχεια ο Π. Λαφαζάνης παρατήρησε ότι δεν ικανοποιήθηκε διόλου από την απάντηση του υφυπουργού. Και συνέχισε:

«Είπατε ότι δεν ενημερωθήκατε εγκαίρως. Μα, εδώ βούηξαν οι εφημερίδες. Έγραψαν όλες οι ημερήσιες εφημερίδες για την απαγόρευση εισόδου του κ. Παπουτσάκη στις ΗΠΑ και ζητήθηκε από δημοσιογράφους να σχολιαστεί αυτό από το ΥΠΕΞ. Δεν σχολιάστηκε. Ζητήθηκε να σχολιαστεί από τον Κυβερνητικό Εκπρόσωπο. Δεν σχολιάστηκε. Μόνον ορισμένα κόμματα της Αριστεράς αντέδρασαν δημόσια σ' αυτήν την περιφρονητική στάση των ΗΠΑ απέναντι σε έναν έλληνα πολίτη. Μας λέτε τώρα ότι ζητήσατε διευκρινίσεις; Μυστικά τις ζητήσατε; Γιατί δεν κάνετε δημόσια –έχει περάσει ενάμιση μήνας από τότε– μια τοποθέτηση;

Κύριε υπουργέ, η αμερικανική Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έβγαλε ανακοινώσεις διαμαρτυρίας και μόνον το Υπουργείο Εξωτερικών και η ελληνική κυβέρνηση εσιώπησε,

εποίησε κυριολεκτικά τη νήσσα. Είναι επιτρεπτή αυτή η στάση; Είναι παραδεκτή στάση από μια κυβέρνηση που θέλει να προστατεύσει τα δικαιώματα των ελλήνων πολιτών;».

Στη συνέχεια αναφέρθηκε στο νόμο 212 σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου απαγορεύθηκε η είσοδος του εκδότη στις ΗΠΑ. Και συνέχισε:

«Δεν είναι δυνατόν, να αποδέχεται μια τακτική η οποία θεωρεί ότι μόνον οι πολίτες της Ελλάδας απ' όλες τις χώρες της ΕΕ θα πρέπει να παίρνουν βίζα για να επισκεφθούν τις ΗΠΑ. Γιατί αυτή η διάκριση; Είναι η Ελλάδα άντρο τρομοκρατών; Αυτή η οσφυοκαμψία που έχετε, αυτή η έλλειψη αντίδρασης σε τέτοια γεγονότα, η ανοχή σ' αυτή τη στάση, όταν σε όλα τα θέματα ακολουθείτε τις επιλογές των Ηνωμένων Πολιτειών, είναι σε βάρος των εθνικών συμφερόντων και πλήττει κάθε αξία που οφείλει να προασπίζει η χώρα.

Ο κ. Νιώτης επανέλαβε ότι ο εκδότης ακόμη και μετά την απάντηση της πρεσβείας δεν έστειλε να ενημερώσει το ΥΠΕΞ για να καταλήξει:

«Νομίζω ότι είναι καθ' υπερβολήν, ότι βεβαίως και μελετούμε όλα τα ελληνικά έντυπα, αλλά θα πρέπει να μας συγχωρήσετε εάν οι υπηρεσίες μας δεν έλαβαν υπόψη τους αυτή τη σημείωση στο *Αντί*. Νομίζω ότι θα έπρεπε να ενημερωθούμε εγκαίρως γι' αυτού του είδους τις απαντήσεις».

Τί να κάνουμε; Να τηλεφωνούμε κάθε δεκαπέντε ημέρες στους αρμοδίους υπουργούς; Να τους υποδεικνύουμε εμείς τις δικές τους υποχρεώσεις;

Η ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΛΑΦΑΖΑΝΗ ΠΟΥ ΣΥΖΗΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑ 5 ΜΑΡΤΙΟΥ:

«Προκλητική και άκρως περιφρονητική για τη χώρα μας αποτελεί η άρνηση των ΗΠΑ να χορηγήσουν άδεια εισόδου στον εκδότη του περιοδικού *Αντί* Χρήστο Παπουτσάκη.

Ο εκδότης του γνωστού όσο και ιστορικού περιοδικού ήταν πριν από λίγες ημέρες καλεσμένος της Σχολής Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημοσιογραφίας και του Τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Columbia της Νέας Υόρκης, προκειμένου να λάβει μέρος σε εκδήλωση αφιερωμένη στα τριάντα χρόνια του *Αντί* με θέμα: «Εναλλακτική Δημοσιογραφία: Ελλάδα, CIA και ΗΠΑ».

Γι' αυτό η άρνηση αυτή εισόδου στις ΗΠΑ του κ. Παπουτσάκη προκάλεσε αντιδράσεις και αισθήματα ντροπής σε μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας των ΗΠΑ. Καταδεικνύει την αποικιοκρατική συμπεριφορά των ΗΠΑ σε βάρος της χώρας μας και συνιστά προσβολή, όχι μόνο των δημοκρατικών δικαιωμάτων, αλλά και των αισθημάτων αξιοπρέπειας του ελληνικού λαού.

Θεωρούμε απαράδεκτη τη μέχρι τώρα σιωπή της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι σε μια τέτοια προσβλητική και ταπεινωτική για τη χώρα μας ενέργεια των ΗΠΑ, που παραβιάζει κάθε έννοια

διεθνώς κατοχυρωμένων δημοκρατικών δικαιωμάτων.

Κατόπιν των ανωτέρω, ερωτάται ο κύριος Υπουργός:

1. Γιατί η Κυβέρνηση δεν αντέδρασε και συνεχίζει να σιωπά για την απαγόρευση εισόδου στις ΗΠΑ του εκδότη Χρήστου Παπουτσάκη;

2. Πως σκοπεύει να προστατεύσει η κυβέρνηση τους έλληνες πολίτες από τέτοιου είδους απαγορεύσεις των ΗΠΑ και τι θα κάνει για να γίνονται σεβαστά τα δημοκρατικά δικαιώματα των ελλήνων πολιτών;»

Δημήτριος Αβραμόπουλος

Και Εγένετο φως!

«Ελληνίδες, Έλληνες, ταρατατζούμ, τζουμ... Πιστεύω ότι έκανα κίνημα. Νοιώθω σαν τον Τσε της Βιέννης. Συμμετέχω στα γιούργια για το Κέντρο. Λίτι αρπάξουμε. Ταρατατζούμ, τζουμ, τζουμ. Συγχωρείστε μου την προχειρότητα. Το βιντεοκλίπ μου βασιζείται πάνω στην ελληνική συνήθεια της αντιγραφής. Λίγα πλάνα κλεμμένα από την διαφήμιση του ΝΟΥΝΟΥ, λίγα από διαφημίσεις Τράπεζας κι έτοιμο το σπρόμαυρο. Το έγχρωμο το έκλεψα από κάτι διαφημιστικά που απορρίφθηκαν από την Επιτροπή των Ολυμπιακών του Σίδνεϋ. Εξ ου οι καταρράτες και τα κύματα για σέρφινγκ.

Ελληνίδες, Έλληνες, ταρατατζούμ, τζουμ, τζουμ... Χρυσοί κύκλοι για σήμα. Από του Ζολώτα. Αρραβωνιάσματα. Φέρνει και κάτι από Ολυμπιακούς. Και από Ολυμπιακή. Γι' αυτό έντυσα την γυναίκα μου και δύο φίλες της σαν ιεροσυνόδους. Έτοιμες για την πτήση στο μέλλον. Για την Νέα Ελλάδα. Μη φωτάτε ποια. Δεν ξέρω. Θα μου πουν και θα σας πω. Εκτός από τον πελάτη, τίποτο άλλο έχει πάντα κι ο χρηματοδότης. Είναι και λίγο μασονικοί αυτοί οι ανοιχτοί κρίκοι. Σαν τα φίδια που τρώνε την ουρά τους. Έτσι, για τον μύθο, μήπως και συγκινηθούν τίποτε παλιομερολογίτες κι ασχοληθούν μαζί μου. Δημοσιότητα. Θέλω δημοσιότητα. Την απαιτώ. Την πληρώνω. Γι' αυτό και εσείς, δημοσιογραφάκια, θα ακούτε ενδιαφέροντα τις αλαζονικές μου παρατηρήσεις – έως και φτύσιμο. Έχουμε τα ίδια αφεντικά, μόνο που οι ρόλοι μας είναι διακριτοί. Η μουσική Σκαλιώτας. Στο ραδιόφωνο την άκουγα παλιά, σέ σήμα αγαπημένης εκπομπής κι έλεγα πάντα πως αν κάνω κάποτε κόμμα αυτό το σήμα θα έχω, «Φωνή της Ιατρίδας», δυνατή. Αντιγράφω τα πάντα. Κάνω παζλ. Λίγο από Ανδριανόπουλο και Μάνο, λίγο Μεγάλη Ελλάδα του δεν φοβάται κανέναν, λίγο θυμίαμα στο εικόνισμα της Εκκλησίας. Λίγο απ' όλα. Ας χορέψουμε όλοι μαζί ένα βαλς. Τα ρα ρα ρα... Σήμερα γιορτάζω.

Δήλωσα στο ληξιαρχείο το νέο μου κόμμα. Εκεί δεν τα δηλώνουν; Δήμαρχος είμαι, αυτά ξέρω. Γι' αυτό και μου αρέσουν τα αποκαλυπτήρια.

Έχω το έμβλημα και σκαλιστό σε μάρμαρο, αλλά δεν μπορούσαμε να το κουβαλήσουμε. Μοιάζει και με το σήμα του ΜΕΤΡΟ που το έφτιαξα μόνος μου σε σχέδια, επίβλεψη και χρηματοδότηση του ΥΠΕΧΩΔΕ. Πάρτε ένα σοκολατάκι. Πιείτε λίγη σαμπάνια. Τα ρα ρα ρα... Πόσο μου αρέσει να λέω αρλούμπες! Η οικονομία της δημιουργίας, δυναμική έξοδος προς το μέλλον, πολιτισμικός τρόπος δράσης. Ναι, με τον ποιητή μέντιουμ Ιατρόπουλο. Κράτος πρόνοιας που δημιουργείται μέσα από την ελεύθερη οικονομία. Κράτος πρόνοιας για τον εργάτη, τον επιστήμονα, τον επιχειρηματία. Για όσους παράγουν, δηλαδή. Οι άποροι και οι άνεργοι είναι βάρος ακόμη και στη γλώσσα μου. Θέλω μικρό κι ευέλικτο κράτος. Κάτι σαν Δήμο. Τα ρα ρα ρα... Θέλω να κάνω το ψηλότερο δέντρο του κόσμου. Θα βάλω κληματαρίδες για να κάνουμε ταρζανιές. Όλα είναι μαϊμού.

Συγχωρείστε μου το παραλήρημα, αλλά αυτό έχω, αυτό δίνω. Επενδύστε πάνω μου. Είμαι αξία. Σαν το ΝΟΥΝΟΥ. Που μεγαλώνει, μεγαλώνει τα παιδιά και τα κάνει ποσοστό 15% για το κόμμα μου. Φυτέψτε ελπίδες κι όταν μεγαλώσουν θα δέσω πάνω τους σκοινιά και θα κάνω κούνια. Πάρε κόσμε. Είμαι ο Αβραμόπουλος κι είμαι από καλή γενιά. Νέος, όμορφος, καθαρός κι εχέμυθος και ψάχνω μόνους, μόνες ή ζευγάρια για εκλογική παρέα κι ό,τι προκύψει. Κλακαδόροι έτοιμοι... κλακέτα... μπιζάρισμα... πάμε!»

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΟΥΛΑΣ



«Φως! Περισσότερο φως!» ζήτησε ο Γκαίτε ψυχορραγώντας. Περισσότερο φως υποσχέθηκε και ο Αβραμόπουλος, κατά το γενέσιον του ΚΕΠ. Όμως ο υπόλοιπος λόγος του ήταν μια απ' τα ίδια: αμήχανος, απλοϊκός,

γενικευτικός. Κι από κάτω κάποιοι εξίσου αμήχανοι παράγοντες να σκέφτονται «Μήπως κάνω μαλακία;». Η όλη τελετή θύμιζε έντονα το γενέσιον της «Πολιτικής Άνοιξης». Ωραίος αρχηγός αλλά κέη ο τίτλος και τούρτα οι προγραμματικές δηλώσεις. Κατά τ' άλλα το νέο προϊόν επειδή είναι νέο ενώ τα ισχύοντα είναι παλιά και εφθαρμένα, θα πιάσει επ' ολίγον. Όσο πατάει δηλαδή η γάτα. Και μεταξύ μας. Γιατί όχι; Δηλαδή ο Σημίτης ή ο Κωστιάκης σας φαίνονται επαρκέστεροι; Εφόσον κυβερνά το διαπλεκόμενο παρασκήνιο κι εφόσον η πολιτική αργεί είναι μοιραίο να κερδίζουν οι καλοβουρτσισμένες οδοντοστοιχίες και τα περισσότερα φώτα. Έτσι έχει καταντήσει η πολιτική διαπάλη: μια τηλεοπτική σκηνή που υπερισχύει ο καλύτερα φωτισμένος. Ο νέος πρόεδρος και απερχόμενος δήμαρχος φώτισε την Αθήνα και απειλεί πλέον με λαμπιόνια και γιρλάντες όλη την επικράτεια. Αν όμως έτσι λύνονταν τα προβλήματα, θα έκανε κόμμα κι η ΔΕΗ. Ας είναι ο κ. Αβραμόπουλος ως προϊόν του συστήματος γνωρίζει το μάρκετινγκ αλλά αγνοεί την υποδομή. Βλέπει το περιτύλιγμα και αδυνατεί να φανταστεί το περιεχόμενο. Οι δε «ελεύθεροι πολίτες» είναι ελεύθεροι να επιλέξουν ανάμεσα στο κόμμα του ενός και στα κόμματα εξουσίας που μοιάζουν σαν ένα. Η Αριστερά πάλι μπορεί να μελαγχολεί αλλά και να ελπίζει σε μια γρήγορη αποκάλυψη όλης αυτής της «φωτισμένης» ψευδοπραγματικότητας, όλης αυτής της «φαινομένης» πολιτικής. Έτσι είναι. Η τηλεοπτική δημοκρατία πρώτα δείχνει το χαμόγελό της κι έπειτα τα δόντια της.

ΜΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Το Αντί αποκαλύπτει «μία άκρως απόρρητη έκθεση» για την τρομοκρατία. Πρόκειται για την έκθεση που ο αποπεμφθείς στις 30/3/1995 από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, βουλευτής σήμερα Θεσσαλονίκης κ. **Στέλιος Παπαθεμελής** «σχεδίαζε να παραδώσει στον Ανδρέα Παπανδρέου εάν τον συναντούσε» (η διατύπωση είναι του κ. Παπαθεμελή). Ήταν γνωστό ότι υπήρχε μια τέτοια έκθεση και ο κ. Παπαθεμελής είχε επανειλημμένα αναφερθεί σ' αυτήν χωρίς όμως ποτέ να την κοινοποιήσει ο ίδιος. Μας επιβεβαίωσε πάντως την γνησιότητά της όταν του την επιδείξαμε.

Η έκθεση αυτή ίσως να μην έφτασε ποτέ στα χέρια του Ανδρέα Παπανδρέου, όμως σίγουρα είναι γνώστες της τόσο ο κ. Βαλυράκης που αντικατέστησε τον κ. Παπαθεμελή στο υπουργείο, όσο και ο μετέπειτα υπουργός κ. Γ. Ρωμαίος και βεβαίως ο σημερινός υπουργός κ. Χρυσοχοϊδης.

Αλλά υπάρχει άλλο ένα στοιχείο που πιστεύουμε ότι έχει σχέση με την έκθεση αυτή και που ίσως αγνοεί ο συντάκτης της. Ο κ. Παπαθεμελής ήταν στον κατάλογο των υπουργήσιμων στον τελευταίο ανασχηματισμό που έκανε ο Α. Παπανδρέου τον Σεπτέμβριο του 1995 λίγο πριν μπει στο Ωνάσειο. Οι πληροφορίες όμως του Αντί λένε ότι δύο από τους σημερινούς υπουργούς «διέγραψαν το όνομά του» από τον κατάλογο.

Η έκθεση αυτή παρουσιάζει λοιπόν μεγάλο ενδιαφέρον όχι μόνον πολιτικό αλλά και «τρομοκρατικό»: Ο προσεκτικός αναγνώστης θα παρατηρήσει ότι η έκθεση συνοδευόταν από πέντε υπηρεσιακά σημειώματα, αποτελέσματα των ερευνών της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας. Αναφέρεται επίσης ότι ο κ. Παπαθεμελής είχε επαφές στην Ουάσινγκτον με την CIA και το FBI, στη Μόσχα με παράγοντες της πρώην KGB καθώς και με υπηρεσίες πληροφοριών στο Ισραήλ, το Βουκουρέστι, την Τεχεράνη, τη Δαμασκό και το Βερολίνο όπου ταξίδεψε ειδικά. Το Αντί επιφυλάσσεται για τα περαιτέρω.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η πρόσφατη αποχώρησή μου από την ηγεσία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξεως, ήρθε σε μια στιγμή ιδιαίτερα κρίσιμη πιστεύω, για μια από τις υψηλές προτεραιότητες που θέσαμε στον πολιτικό σχεδιασμό και τους στόχους του Υπουργείου: την εξάρθρωση της τρομοκρατίας στη χώρα μας και την χάραξη στρατηγικής που να είναι σε θέση, μέσα από τη θέσπιση διαχρονικών δομών και θεσμών, να αντιμετωπίζει το φαινόμενο αυτό, σε διάρκεια και σε υπερκομματικό πλαίσιο ενώ ταυτόχρονα να μπορεί να κάνει εκτιμήσεις και προβλέψεις σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο πραγματοποιήσαμε τρεις θεσμικές καινοτομίες:

Α) Συστήσαμε (για πρώτη φορά στην ιστορία της ΕΛ.ΑΣ) **Επιστημονικό Συμβούλιο** για την προσέγγιση, ανάλυση και σχεδιασμό αντιμετώπισης της τρομοκρατίας με αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία. Πρόκειται για μια Νέα Δομή που είναι πλέον σε θέση να αποδώσει καρπούς και που μπορεί και πρέπει να αποτελέσει το Στρατηγικό Όργανο του Κράτους, για να υπάρχει διάρκεια, ενιαία αντίληψη και συνέπεια στην προσέγγιση του φαινομένου. Το Συμβούλιο αποτελείται από υψηλού επιπέδου Έλληνες επιστήμονες, που επελέγησαν με κριτήριο τις ειδικές σπουδές και την ενασχόλησή τους με την τρομοκρατία, καθώς και από Αστυνομικούς Πανεπιστημιακής μόρφωσης με ειδικές γνώσεις στο πρόβλημα. Φυσικά είναι ανοικτό στη στελέχωσή του και με άλλους ειδικούς Έλληνες, καθώς και για έκτακτη συνεργασία με διεθνούς κύρους ξένους επιστήμονες.

Β) Προχωρήσαμε σε αναδιοργάνωση της Αντιτρομοκρατι-

κής Υπηρεσίας (ΥΑΕΕΒ) τόσο σε επίπεδο στελέχωσης, όσο κυρίως σε επίπεδο περισσότερου αποτελεσματικών δομών. Προς το σκοπό αυτό ιδρύθηκε η επίλεκτη **Ομάδα Ειδικών Καθηκόντων (TASK FORCE)** που ανέλαβε τη διεκπεραίωση, ενός πολυεπίπεδου επιχειρησιακού έργου εξάρθρωσης των τρομοκρατικών οργανώσεων στη χώρα μας, συνεργαζόμενη στενά με το Επιστημονικό Συμβούλιο που Σχεδιάζει και Αναλύει την αντιτρομοκρατική πολιτική, καθώς και τα άλλα τμήματα της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας.

Γ) Ο αποχωρήσας υπουργός πραγματοποίησε μια σειρά ταξιδιών στο εξωτερικό με σκοπό την αποκατάσταση ενός Διεθνούς Δικτύου Επικοινωνίας και θεσμοθετημένης συνεργασίας για την Αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και την παροχή από ορισμένες τουλάχιστον χώρες που ήταν σε θέση να γνωρίζουν, πληροφοριών για την τρομοκρατία στην Ελλάδα. Για το σκοπό αυτό έγιναν επισκέψεις: στην Ουάσινγκτον (επαφές με CIA και FBI), τη Μόσχα (πρώην KGB), το Ισραήλ, το Βουκουρέστι, την Τεχεράνη, τη Δαμασκό και το Βερολίνο. Πέρα των θετικών επιδράσεων που είχαν για τις Διεθνείς Σχέσεις της χώρας οι επισκέψεις αυτές, τα στοιχεία που απέδωσαν είναι ικανά με τη σωστή Αξιοποίηση, να οδηγήσουν στην εξάρθρωση της τρομοκρατίας στη χώρα μας.

Το Επιστημονικό Συμβούλιο, με τη συνεργασία του TASK FORCE αξιολόγησε και αξιοποίησε με συστηματικότητα και ταχύτητα τα στοιχεία και τις πληροφορίες που περιήλθαν εσχάτως στα χέρια της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας. Το Επιστημονικό Συμβούλιο κατόρθωσε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να δημιουργήσει μια αξιόλογη πρωτοποριακή υποδομή που κατέστησε εφικτή τη διαχρονική πολυεπίπεδη

ην τρομοκρατία

ξιολόγηση του τρομοκρατικού φαινομένου στην Ελλάδα (Βλ. Σημ. II), ανάλυση της Οργάνωσης 17N (Βλ. Σημ. III), του ΕΛΑ (Βλ. Σημ. IV) και ανάλυση-αποκωδικοποίηση-ξιολόγηση των αρχείων της STAZI (Βλ. Σημ. IV).

Από τα αρχεία της STAZI και τα στοιχεία που προκύπτουν, πετεύχθη από το Επιστημονικό Συμβούλιο, στο οποίο συμμετέχει εισαγγελέας, η τεκμηρίωση υποθέσεων σχετικών με την Τρομοκρατία, που οδηγεί ευθέως σε συλλήψεις (Βλ. Σημ. V).

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Συγκεκριμένα με τη νέα δομή κατέστη δυνατή η αξιοποίηση και η τεκμηρίωση του αποδεικτικού υλικού, για δύο τρομοκρατικές ενέργειες για τις οποίες προκύπτουν σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία σε βάρος συγκεκριμένων ατόμων, ως αυτουργών ή συνεργών. Πρόκειται για την βομβιστική επίθεση κατά των Σαουδαράβων που έγινε στις 13-4-1983 στο Π. Ψυχικό, καθώς και για την επίθεση που έγινε στις 19-3-1988 στην PUB OSCAR στην Γλυφάδα. (Βλ. σελ. 13-16 αρχείων STAZI). Για τις ως άνω επιθέσεις το αποδεικτικό υλικό έχει ήδη πλήρως αξιολογηθεί, προκύπτουν όπως προανέφερα στοιχεία για τους συμμετέχοντες τρομοκράτες, που αναφέρονται σε Έλληνες –οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό ανήκουν στον κύκλο των υπόπτων– καθώς και σε αρκετούς αλλοδαπούς (Βλ. Εν. Σημ. V).

Θεωρώ ότι το κράτος, τούτη την ώρα, πρέπει να δράσει με ταχύτητα, σοβαρότητα και προπάντων αποτελεσματικότητα σε συνδυασμένη, καλά σχεδιασμένη επιχείρηση των διωκτικών με τις δικαστικές αρχές. Είμαι βέβαιος ότι η επιτυχία του πρώτου χτυπήματος κατά της τρομοκρατίας, θα αποτελέσει και την αρχή της εξάλειψης του εγκληματικού και πολλαπλά επιζήμιου για τη χώρα μας προβλήματος. Φοβάμαι πως η όποια τυχόν καθυστέρηση, σε συνδυασμό με τη ραγδαία αναπτυσσόμενη σχετικά παραφιλολογία, θα οδηγήσει σε αποτελμάτωση και απώλεια του πλεονεκτήματος του αιφνιδιασμού, που σήμερα ακόμη διαθέτουμε. Πρέπει να ομολογήσω πως το αποδεικτικό υλικό ετέθη υπόψη μου από το Επιστημονικό Συμβούλιο την παραμονή της απομάκρυνσής μου από το Υπουργείο. Δυστυχώς με επρόλαβαν τα γεγονότα. Εζήτησα όμως από την επικεφαλής του Συμβουλίου, να επικοινωνήσει με τον νέο Υπουργό και να θέσει υπόψη του τον φάκελο.

III ΑΜΕΣΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

A) Σύσταση κλειστής άκρως εμπιστευτικής **Μεικτής Ομάδας Δράσης** των Υπουργείων Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης, με πολύ προσεκτική επιλογή των προσώπων, γιατί ο κίνδυνος διαρροών είναι και υπαρκτός και μεγάλος. Σ' αυτήν πρέπει να συμμετέχουν 2 κορυφαίοι, εγνωσμένης ικανότητας και ακεραιότητας, Δικαστικοί, δύο μέλη

του Επιστημονικού Συμβουλίου, ο Αρχηγός της ΕΛ.ΑΣ, ο Αρχηγός και Υπαρχηγός της ΥΑΕΕΒ, ο επικεφαλής του TASK FORCE, ο Διοικητής Ασφάλειας και να προεδρεύεται από τον Υπουργό φυσικά. Εκεί πρέπει να σχεδιασθεί το Στρατηγικό Πλάνο, τα στάδια δράσης, η νομική τεκμηρίωση και η μεθόδευση των συλλήψεων και να ληφθούν υπόψη οι πολιτικές και κοινωνικές παράμετροι του όλου εγχειρήματος.

B) Να υπάρξει, ειδικότερα σ' αυτό το πλαίσιο, συνεργασία, συντονισμός και συνεννόηση με τις μυστικές υπηρεσίες ξένων χωρών με τις οποίες υφίσταται θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας, κυρίως όμως με τις Αμερικανικές.

Γ) Να προετοιμασθεί επειγόντως και να τεθεί σε εφαρμογή το σχέδιο ψυχολογικού πολέμου κατά των τρομοκρατών, που είχαμε συλλάβει επί υπουργείας μου και το οποίο ενέκρινε ο Πρωθυπουργός. Είναι σημαντικό για την προετοιμασία της Κοινής Γνώμης.

Δ) Να κατατεθεί για ψήφιση στη Βουλή το Νομοσχέδιο προστασίας μαρτύρων και Δικαστών. Πρόκειται για σημαντική καινοτόμο ρύθμιση που θα μας βοηθήσει πιστεύω, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα τα μέγιστα.

Ε) Έχει γίνει ήδη η σχετική προεργασία με τις κυβερνήσεις της Ρουμανίας και της Ουγγαρίας και είναι κατ' αρχήν πρόθυμες να ανοίξουν τα πολύτιμα αρχεία τους για την τρομοκρατία. Οφείλει η νέα ηγεσία να επανέλθει στο αίτημα και να σταλούν το ταχύτερο δυνατόν αντιπροσωπείες μας για την επιτόπια μελέτη των αρχείων. Η συνεχής, συστηματική και επίπονη αναζήτηση και συλλογή συμπληρωματικών στοιχείων για την τρομοκρατία στην χώρα μας, αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου, δηλαδή της εξάλειψης του φαινομένου.

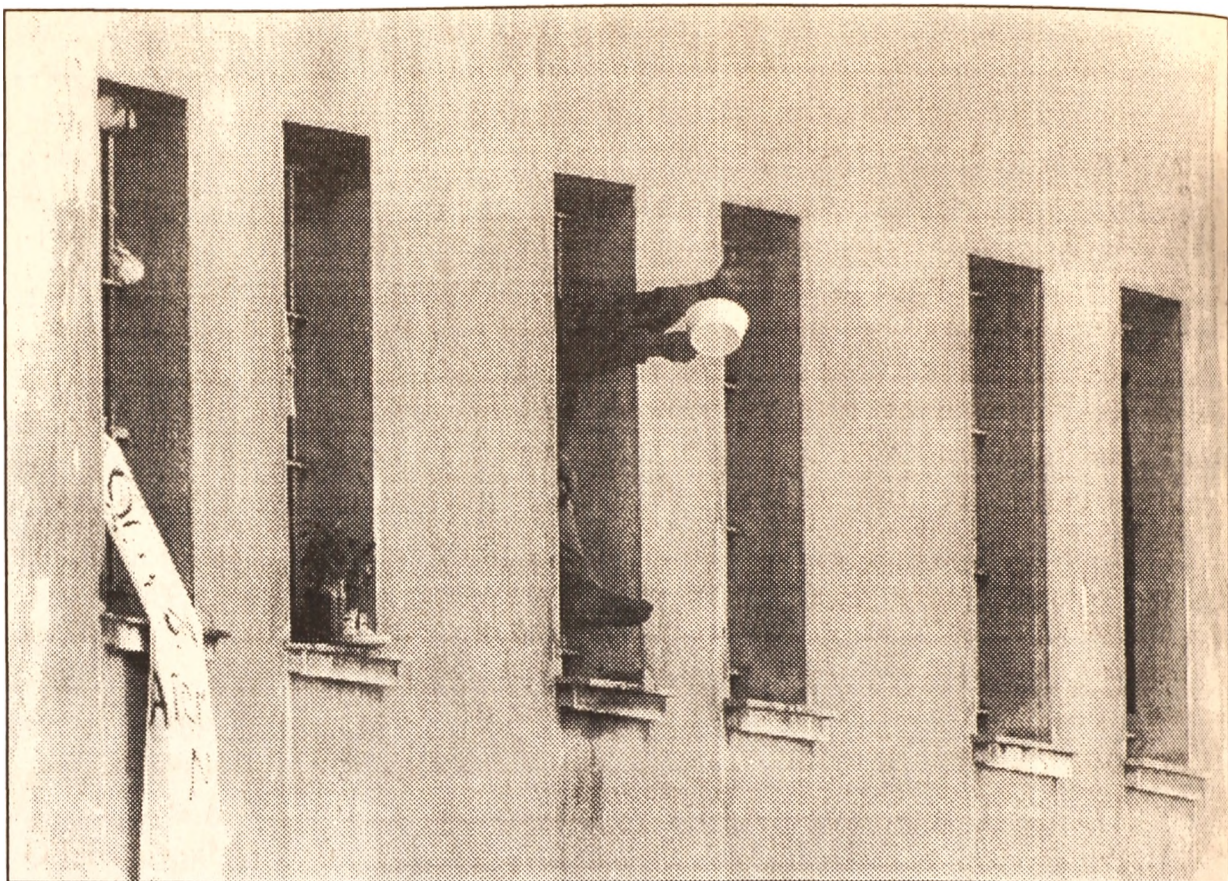
ΣΤ) Στο ίδιο πλαίσιο θεωρώ κεφαλαιώδους σημασίας –για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στις διάφορες μορφές της– την εμπέδωση και ανάπτυξη από την νέα ηγεσία του Υπουργείου, του Διεθνούς Δικτύου Αστυνομικής Συνεργασίας, που στη διάρκεια της 18μηνης θητείας μου θεμελιώθηκε. Πρέπει να επισημάνω ιδιαίτερα, την ανάγκη να δοθεί συνέχεια στις συνεργασίες μας που ξεκίνησαν με τη Ρωσία-Αρμενία, με το Ισραήλ, το Ιράν, τη Συρία καθώς και τις Βαλκανικές χώρες, ενώ θα μπορούσε τώρα να θεμελιωνόταν και το θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας μας με την Αλβανία.

Πρέπει τέλος να υπογραμμίσω ότι οφείλουμε να διαφυλάξουμε ως κόρην οφθαλμού και να ενισχύσουμε τις νέες δομές που ιδρύσαμε, με τις οποίες αποκτά επιτέλους ο τόπος σ' ένα κρίσιμο και ζωτικό τομέα, όπως είναι η Αντιτρομοκρατική πολιτική, Στρατηγικό Σχεδιασμό και σύγχρονη Επιχειρησιακή Δράση. Η διάρκεια και η συνέχεια στην πολιτική αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της επιτυχίας και αποτελεσματικότητας, αλλά και της αξιοπιστίας μας.

Πού 'ναι η μπάλα;

Το δελτίο –εφ εξής ως «δελτίο» θα καλούνται όλα τα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων αφού έχουν την ίδια ακριβώς μούρη– έδειχνε πέντε μαντραχάλους με πολυβόλα να σημαδεύουν δύο πιτσιρικάδες πάνω σε παπάκια. Οι μαντραχαλάδες φορούσαν την νέα σειρά αλεξίσφαιρων γιλέκων μάρκας «POLICE» και ο ένας τους ούρλιαζε «Μη γελάς, μη γελάς». Τρόμαξα. Παναγιά μου, σκέφτηκα, λες να βγήκε κάνας νέος νόμος που μας απαγορεύει να γελάμε; Η σκηνή ήταν εφιαλτικά κωμική, αλλά πάντως εφιαλτικά. «Μη γελάς». Ο πιτσιρικάς συνέχιζε να γελάει και φοβήθηκα πως θα τον εκτελούσαν. Ευτυχώς οι λαίμαργες κάμερες καταβρόχθιζαν τις σκηνές κι έτσι δεν έμεινα με την απορία και τον φόβο. Οι μαντραχαλάδες με τα «POLICE» δεν σταματούσαν όποιον γελούσε, αλλά έψαχναν για τον Πάσσαρη. Γι' αυτό και σταματούσαν όποιον δεν είχε καμία ομοιότητα με τον Πάσσαρη και ήταν ηλίου φαεινότερο ότι δεν είχε και καμία σχέση μαζί του. Γι' αυτό άλλωστε και τους σταματούσαν. Διότι κάνα δυο φορές που πήγαν να σταματήσουν κατά λάθος τον Πάσσαρη, τους βγήκε ξινό.

Τώρα προσέχουν. Σταματούν πιτσιρικάδες πάνω σε παπάκια. Βλέπετε, υπάρχουν δύο πιθανότητες να τον συλλάβουν με αυτό τον τρόπο. Η μία είναι να τον έχουν οι πιτσιρικάδες περασμένο στο μπρελόκ με τα κλειδιά της μηχανής. Η άλλη, να τον έχουν κρύψει κάτω από τη σέλλα μαζί με τα στουπιά για την βενζίνη. Κι επειδή ξέρουν πολύ καλά ότι καμία από τις δύο πιθανότητες δεν μπορεί να ισχύει, συνεχίζουν ακάθεκτοι και τσαμπουκά να πουλάνε και από τον Πάσσαρη να γλιτώνουν. Το θέμα είναι τι θα γίνει αν συνειδητοποιήσουν ότι πλέον μπορούν εκτός του να σταματούν άσχετους πολίτες, να τους πυροβολούν κιόλας έτσι και τύχει αντί για νευρικό γέλιο να τους πιάσει πανικός ή έστω διάρροια. Βλέπετε η ικανοποίηση της κοινής γνώμης είναι αυτό



που μετράει. Κι αυτή η βιτσιόζα πάντα ικανοποιείται με παρά φύσιν αποφάσεις. Έτσι, πιο εύκολα θα το βουλώσει με τα καρραγκιοζιλίκια των ελέγχων, παρά απαιτώντας λιγότερη αστυνομοκρατία και ορθολογικότερη χρησιμοποίηση των Σωμάτων Ασφαλείας. Γι' αυτό και δεν σκέφτεται το ενδεχόμενο να φύγει καμία σφαίρα από τα ανειδίκευτα χέρια των οπλοφόρων και καρφωθεί πάνω της. Η κοινή γνώμη, επίσης, είναι αδιάκριτη και πολλές φορές καταντά προσβλητική. Όπως, ας πούμε, πριν μερικές ημέρες που έκανε πάρτι έξω από τις φυλακές Κορυδαλλού επί τη ευκαιρία της ανακοίνωσης της μεταφοράς των φυλακών. Κι έκανε το πάρτι της η κοινωνία έξω ακριβώς από τα κελιά. Για να βλέπει η «χολέρα» και να το παίρνει απόφαση πως για πάντα «χολέρα» θα μείνει. Και ν' αυξάνει το μίσος της για τους απ' έξω. Διότι την κοινωνία δεν την νοιάζει που υπάρχουν άνθρωποι που βιάζονται, σκοτώνονται, μετατρέπονται σε ζωντανούς νεκρούς, εκλιπαρούν για χάρη, μετανιώνουν ή δεν μετανιώνουν – και άραγε γιατί; Την νοιάζει να πάνε και να τα κάνουν όλα αυτά αλλού. Μακριά. Δεν

χαίρεται πια επειδή κλείνει μια φυλακή, αλλά επειδή αυτή μεταφέρεται. Δεν νοιάζεται αν μειώνονται οι κρατούμενοι, αλλά να πάνε αλλού κι ας είναι περισσότεροι. Η κοινωνία, η κοινή γνώμη έχει χάσει και την μπάλα και το τέρμα και τον αγώνα. Τα έχασε όλα. Δεν ξέρει καν γιατί είναι στο γήπεδο. Στην αρένα. Δεν είχε αντιληφθεί ότι εκείνη την ώρα η κοινή γνώμη ήταν το θέαμα και οι κρατούμενοι οι θεατές. Δεν έχει αντιληφθεί ακόμη ότι η κοινή γνώμη είναι η κρατούμενη κι ο Δαφέριμος είναι πια ο Αραβαντινός, ο αρχιφύλακός της. Διότι στις φυλακές οι κάμερες παρακολούθησης «τραβάνε» τα απαραίτητα. Ενώ έξω, στην «ελευθερία», οι κάμερες παρακολουθούν και καταγράφουν τα πάντα. Πού είσαι, πώς είσαι, τι φοράς, πού πας, από πού έρχεσαι. Δεν θα μπορεί πια να κρυφτεί η κοινή γνώμη. Και θα φοβάται να γελάσει. Γιατί κι αυτό θα είναι ύποπτο. «Γιατί γελάς; Μη γελάς. Σου φαίνομαι αστείος με το ωραίο μου αλεξίσφαιρο; Ε; Ξέρεις κάτι και γελάς; Ξέρεις κάτι, ρε και δε μιλάς; Λέγε...» ΜΠΑΜ.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΟΥΛΑΣ

Ελευσίνια και άλλα Μυστήρια του Χρηματιστηρίου

Η δημόσια εγγραφή της Πετρόλα στο Χρηματιστήριο συνοδεύτηκε από τυμπανοκρουσίες στον Τύπο για την υπερκάλυψη κατά 150% –πού τα αλλοτινά 30.000% των καλών αρπακτικών εποχών!– καθώς υποτίθεται σηματοδοτεί αλλαγή του δυσμενούς κλίματος κ.λπ. κ.λπ. ηχηρά δημοσιογραφικά.

Ας χρησιμοποιηθεί αυτή η περίπτωση για να δοκιμαστεί το σύστημα της ελληνικής κεφαλαιαγοράς, που όπως μας λένε θα περάσει οσονούπω στην ωριμότητα.

Η Πετρόλα, χουντικό παράγωγο του Μπαρμπα-Γιάννη Λάτση, είναι ένα διυλιστήριο απλής τεχνολογίας όπως αναγράφει το ενημερωτικό δελτίο. Με την καταφυγή στο Χρηματιστήριο υποτίθεται ότι επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός, η αναβάθμιση και η βελτίωση της παραγωγικότητας του διυλιστηρίου, στόχοι απολύτως θεμιτοί για κάθε βιομηχανία.

Ας εξετασθούν ωστόσο ορισμένες ποσοτικές λεπτομέρειες. Η σκοπούμενη επένδυση έχει ύψος 256 δισ. δρχ. Η δημόσια εγγραφή έδωσε 45,42 δισ. κατ' ουσίαν μετά την αφαίρεση των τεραστιών δαπανών 2,8 δισ. για την έκδοση. Είναι φανερό ότι η εταιρεία θα καταφύγει σε δανεισμό για το υπόλοιπο. Ασφαλώς 42 δισ. δεν είναι ευκαταφρόνητα αλλά η πλουσιώτερη οικογένεια στην Ελλάδα και εκ των 100 πλουσιωτέρων του κόσμου δεν θα είχε μεγάλες δυσκολίες να πληρώσει εξ ιδίων το 18% μιας επένδυσης στην οποία πιστεύει, σε εταιρεία 100% δική της.

Από τα ανωτέρω τίθεται η υπόθεση εργασίας ότι η επένδυση δεν είναι ο κύριος λόγος για την εισαγωγή στο Χρηματιστήριο της εταιρείας αλλά το πρόσχημα, καθώς η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς όσο επιεικής και αν θέλει να είναι πάντως χρειάζεται να διαβάσει ένα επιχειρηματικό σχέδιο, το λεγόμενο στόρυ,

για την αύξηση κεφαλαίου. Το ενδιαφέρον στην περίπτωση της Πετρόλα είναι ότι συνάντησε δυσκολίες περιβαλλοντικού χαρακτήρα από τους γειτονικούς Δήμους που συσπειρώθηκαν εναντίον της επέκτασης. Πέραν των πιέσεων των Δήμων, όπως αναφέρεται στο ενημερωτικό δελτίο, εκκρεμούν άδειες από το Υπουργείο Ανάπτυξης. Με περισσή αφέλεια έως και θρασύτητα το ενημερωτικό δελτίο αναφέρει ότι «ο **Συντονιστής Κύριος Ανάδοχος εκτιμά ότι η άδεια θα χορηγηθεί**», ή αλλιού «... ότι **στην παρούσα φάση θα κριθεί ότι οι ανωτέρω εκτάσεις δεν είναι δασικές**». Βεβαίως ο Κύριος αυτός δεν είναι άλλος από την Λάτσειο Τράπεζα EFG Eurobank-Ergasias. Γιάννης κερνάει, Γιάννης εκτιμάει.

Αυτή η ασάφεια και μόνο έπρεπε να κάνει την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς να αναβάλει την έγκριση. Από την άλλη πλευρά η εταιρεία για να αποφύγει την ενδεχόμενη καθυστέρηση από μίαν αναβολή και να εξασφαλίσει την εισαγωγή της, έβαλε κυριολεκτικά σε τρεις αράδες εναλλακτικό επιχειρηματικό σχέδιο για την δημιουργία δικτύου πρατηρίων.

Μια τέτοια προσβλητική προχειρότητα έπρεπε να ωθήσει την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς στα άκρα: να ματαιώσει την εισαγωγή στο Χρηματιστήριο από έλλειψη σοβαρότητας σχεδίων η οποία θα μπορούσε να περικλείει ακόμα και δόλο.

Αυτό το τελευταίο ατόπημα ενισχύει την άποψη ότι ο Σπύρος Λάτσης ήθελε να μπει η εταιρεία στο Χρηματιστήριο με κάθε τρόπο. Γιατί όμως ακόμα και ο πλουσιώτερος Έλλην επιλέγει μίαν επιχειρηματική οδό στα όρια του θεμιτού και της ευπρέπειας, όταν η μέχρι τώρα πολιτεία του δείχνει ότι δεν μετέχει στα διαπλεκόμενα και στα άλλα εγχώρια πολιτικά παιχνίδια (βλ. και την αποστασιο-

ποίηση από την εξαγορά της Ιονιζής);

Μόνο μια εξήγηση υπάρχει. Η δια του Χρηματιστηρίου επισημοποίηση της αξίας της Πετρόλα κάνει άμεσα ρευστοποιήσιμες τις μετοχές που κατέχει η οικογένεια. Πράγμα που αποδεικνύει ότι και οι πλουσιώτεροι κληρονόμοι, φιλόσοφοι της οικονομικής με βούλα διεθνών πανεπιστημίων, και όχι μόνο οι διαπλεκόμενοι αλητήριοι, έχουν τον διακαή πόθο της ανά ημέρα πλήρους αποτίμησης της αξίας τους κατά το αμερικανικόν έθος.

Έτσι από τώρα στην Πετρόλα των Λάτσηδων δεν υπάρχουν πλέον κρηπιδώματα, πύργοι ψύξεως, ελαιώδης λάσπη, εργαζόμενοι· όλα συσσωρεύονται σε ένα λογιστικό στοιχείο, στην ανά ημέρα τιμή της μετοχής όπως θα δίδεται από την ώριμη εντός ολίγου ελληνική κεφαλαιαγορά. Η αρχική τιμή ήδη έδωσε ένα ενδιαφέρον διάφορο υπέρ της οικογενείας. Με την διαδικασία Υποβολής Ανταγωνιστικών Προσφορών (book building), αποδεκτή κατά νόμον αυθαιρεσία, εξήχθη η τιμή εισαγωγής σε επίπεδο τέσσερις φορές ψηλότερο από την λογιστική αξία της μετοχής.

Μοιραία έρχεται στο νου η καριέρα του Μπαρμπα-Γιάννη: αμφιλεγόμενη στην Κατοχή, ηρωική αμέσως μετά, να κόβει ο ίδιος, λένε, τα εισιτήρια στο «Νεράιδα», λεβαντίνικη αργότερα, να δουλεύει τους σαουδάραβες πρίγκιπες, και ένδοξη στο τέλος, να δεξιώνεται Μπους, Θάτσερ και Ελισάβετ. Μπορεί, αν οι Δήμαρχοι τον εύρισκαν μπόσικο κάποιο πρωινό, είτε να τους χάριζε την Πετρόλα ή να την έκανε αγρό πάλι. Αλλά ο επισημολόγος γιός Σπύρος επιλέγει τον εκχρηματισμό. Τελικά ακόμα δεν έχουν βρεθεί οι σύγχρονοι οικονομικοί ταγοί που θα παραδειγματίσουν τον λαό με τη στάση τους.

ΣΤΕΛΙΟΣ Π. ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ

Οι «δείκτες» του Χρηματιστηρίου και η αυτοχειρία της αυτονομίας

Χαρακτηριστικό μιας λογικά οργανωμένης κοινωνίας είναι ο περιορισμός της δράσης του τυχαίου παράγοντα στα ελάχιστα δυνατά όρια και η διαρκής προσπάθεια εκμηδένισής του, ει δυνατόν, ώστε να μην καθορίζεται η ζωή των μελών της από αστάθμητους παράγοντες.

Χαρακτηριστικό μιας δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας είναι η εξασφάλιση ίσων όρων για όλους τους πολίτες της και ο αποκλεισμός επομένως της δράσης τυχαίων παραγόντων που διαταράσσουν την ισότητα στους όρους. Η ύπαρξη λοιπόν τυχαίων παραγόντων και η επίδρασή τους στη ζωή των πολιτών αντιβαίνει τόσο στην έννοια της λογικά όσο και στην έννοια της δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας. Και τούτο είναι εντελώς φυσικό, μια και η έννοια της λογικότητας δε διαχωρίζεται από την έννοια της δημοκρατικότητας.

Το Χρηματιστήριο τώρα ως θεσμός, επειδή «απελευθερώνει» τη δράση του τυχαίου παράγοντα και τον αναδεικνύει σε κορυφαίο της ζωής μας, βρίσκεται στον αντίποδα τόσο της λογικότητας όσο και της δημοκρατικότητας. Καθώς δε στα καθ' ημάς τουλάχιστον το Χρηματιστήριο αποτελεί και τον καθρέφτη της σχέσης του κεφαλαίου με τη δημοκρατική μας εξουσία, όπως και της σχέσης αυτών των δύο με τις κατώτερες τάξεις ή την πλειοψηφία των πολιτών, γίνεται και δείκτης της ποσότητας λογικής και δημοκρατίας που περιέχει το

πολιτικό μας σύστημα.

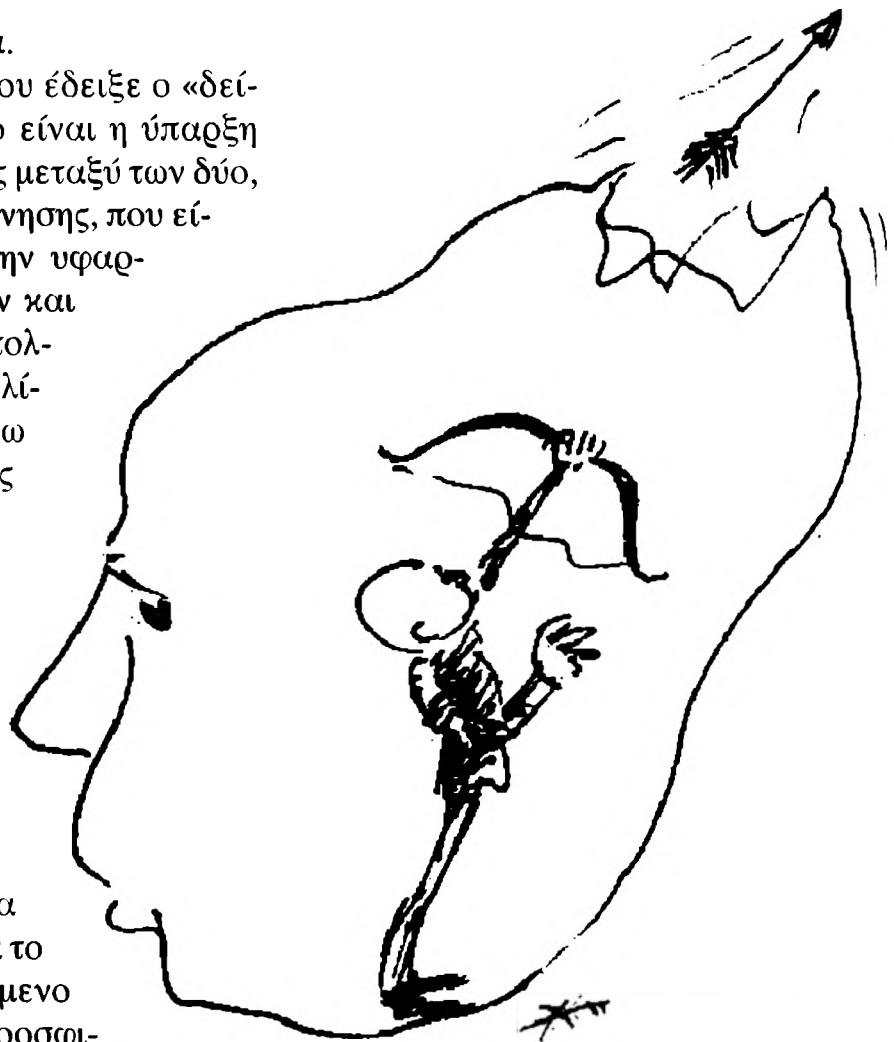
Το πρώτο λοιπόν που έδειξε ο «δείκτης» Χρηματιστήριο είναι η ύπαρξη αγαστής συνεργασίας μεταξύ των δύο, κεφαλαίου και κυβέρνησης, που είχε ως αποτέλεσμα την υφαρπαγή των οικονομιών και των κεφαλαίων των πολλών μικρών από τους λίγους μεγάλους μέσω της ενεργοποίησης του μηχανισμού της πολιτικής εξουσίας.

Το δεύτερο που έδειξε ο χρηματιστηριακός «δείκτης» είναι η ύπαρξη διαχωριστικού επιπέδου ανάμεσα στους δύο, κεφάλαιο και εξουσία από το ένα μέρος (θα το λέμε και υποκείμενο εξουσίας κατά την προσφιλή κάποτε πασοκική ορολογία) και στους πολίτες από το άλλο (θα τους ονομάζουμε σύμφωνα με την ίδια ορολογία και αντικείμενο εξουσίας). Εξαιτίας αυτού του διαχωριστικού δεν μπορούν να συμπέσουν τουλάχιστον τα «στομάχια» των δύο. Μπορεί δηλαδή να «τρώει» (ή να πλουτίζει) η εξουσία, χωρίς να «τρώει» (ή να πλουτίζει) παράλληλα και το αντικείμενό της, πράγμα που δείχθηκε κατάδηλα στην προκείμενη περίπτωση της παρατεταμένης «κρίσης» του Χρηματιστηρίου.

Το τρίτο που έδειξε είναι η δυνατότητα μετατροπής του τυχαίου παράγοντα σε δίνη ανεξέλεγκτη ακόμη και από τις δυνάμεις εκείνες που το χρησιμοποιούν για το δικό τους όφελος, κεφάλαιο και κυβέρνηση, γεγονός που δείχνει επίσης πόσο ανεξέλεγκτες διαστάσεις μπορεί να πάρει η «απελευθέρωση»

του τυχαίου.

Το τέταρτο είναι ότι από το διαχωριστικό και πάνω δεν υπάρχει ευθύνη για ό,τι κι αν διαπράττεται εκεί, άρα ούτε και ενοχή. Αυτός ο χώρος, χάρη στην «ευαισθησία» αυτοασφάλισης που επέδειξε έγκαιρα η εξουσία, είναι καλά οχυρωμένος και δεν υπάρχει δυνατότητα εισχώρησης του νόμου και αναζήτησης νομικών «επιτόπιων» ευθυνών. Ότι στην προκείμενη περίπτωση υπάρχουν ευθύνες είναι εντελώς αυτονόητο, αφού υπάρχουν δράστες. Το να πούμε πως οι δράστες δεν έχουν ευθύνη σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε πως δεν υπάρχει «δράμα» με την αρχική έννοια του όρου. Δράμα όμως υπάρχει, η υφαρπαγή των χρημάτων των μικρών από τους μεγάλους. Άρα υπάρχουν



γιάστες, όπως υπάρχει και ευθύνη. Οι γιάστες βέβαια εδώ είναι δύο, κεφάλαιο και κυβέρνηση οπότε και η ευθύνη διμερίζεται. Επειδή όμως η κυβέρνηση είναι η κατά το νόμο υπεύθυνη, η νομική ευθύνη μετατοπίζεται αποκλειστικά σ' αυτήν.

Γιαρ' όλα αυτά νομικές, τουτέστιν πολιτικές ευθύνες δεν υπάρχουν, γι αυτές και δεν αναζητούνται. Αν υπήρχαν, θα σήμαινε πως δεν είναι το κεφάλαιο το κρίσιμο που υπαγορεύει το περιεχόμενο των νόμων στους νομοθέτες ούτε στους αυτούς που θεσπίζουν τους υπαγορευμένους νόμους και παρέχουν στο κράτος ομπρέλα προστασίας θεσμικά κατοχυρωμένη είναι οι νομοθέτες. Εβραίως οι πολιτικές ευθύνες που αναζητούνται με τη μορφή μομφής προς αρμόδιους υπουργούς είναι χρήσιμες, ακόμα και αν έχουν, όπως εδώ, τον κίνδυνο υποκατάστασης των ποινικών. Άλλωστε από δεξιό κόμμα που έχει το Χρηματιστήριο «κορώνα στο εφάλι» της ιδεολογίας του δεν μπορεί να περιμένει κανείς ούτε θέσπιση σχετικών νόμων ούτε ενεργοποίηση τυχόν παρόντων.

«ΠΡΟΣΦΥΓΗ» ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ

Αυτό όμως το πολιτικά καίριο ζήτημα, που επίσης αναδεικνύεται από το Χρηματιστήριο (μόνο μέσα από τον «καθρέφτη» δράσης του κορυφαίου τυχαίου παράγοντα μπορείς να δεις όλες τις «αυστάσεις» του) είναι ότι το μόνο που ο υποκείμενο της εξουσίας δεν άφησε στην τύχη, που δεν το εξάρτησε από τυχαίους παράγοντες, είναι η δική του νομική προστασία, η νομική κατοχύρωση του απυρόβλητου ακόμα και στην περίπτωση που θα διαπράττει εγκλήματα οικονομικά.

Έτσι όλα αυτά ειπωμένα μέσα από τον χρηματιστηριακό «καθρέφτη» αποκαλύπτουν και το μέγα έλλειμμα δημοκρατίας που παρουσιάζει το πολίτευμάς μας και που συνίσταται ακριβώς στην ανυπαρξία αμφίδρομης επικοινωνίας μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου της εξουσίας, γεγονός που αναιρεί ουσιαστικά την έννοιά της. Γι' αυτό και παρατηρείται τεράστια δυσαναλογία στα μέτρα διάθεσης και εκδηλωμένης αντίδρασης, εκδηλωμένης αντίδρασης και μπρακτικής απόδοσης ευθυνών. Το μέγεθος δηλαδή της διάθεσης των πολι-

τών να εκδικηθούν, λόγω αδυναμίας αντικειμενικής και ακέραιης υποστασιοποίησής του, μετουσιώνεται και εκφράζεται τελικά σ' ένα τελείως δυσανάλογο μέγεθος «εκδίκησης» που αποτυπώνεται στην πραγματικότητα, το δε αποτέλεσμα της μετουσίωσης και των δύο σε μέγεθος ποινικής ενοχοποίησης είναι μηδενικό. Ως εκ τούτου και το ασύλληπτο μέγεθος της προδοσίας που διέπραξε το ΠΑΣΟΚ εκμηδενίζεται κι αυτό, καθώς δεν μπορεί να υποστασιοποιηθεί αντικειμενικά ως κάποιο έστω μέγεθος ενοχοποίησης. Και η μόνη δυνατή λύση που προβάλλει τότε για την άσκηση της αυτονομίας, καθόσον όλες οι άλλες υπό τις συνθήκες ενός τέτοιου συστήματος εκλείπουν, είναι η πραγμάτωση της αυτονομίας στην αυτοχειρία.

Πριν λίγο καιρό «συγκλονίστηκε», λέει, το πανελλήνιο από την αυτοχειρία του Παντελή Σφηνιά. Πρόσφατα «διαπράχθηκε» μια άλλη αυτοχειρία, η αυτοχειρία της αυτονομίας, που υπερέχει κατά πολύ σε συγκλονιστικότητα από μια εξωθημένη αυτοχειρία, και πέρασε σχεδόν απαρατήρητη. Η διαφορά στάσης άραγε απέναντι στις δύο αυτοχειρίες προκύπτει μήπως επειδή η πρώτη εκτελέστηκε από εκπρόσωπο του υποκειμένου της εξουσίας, ενώ η δεύτερη από εκπρόσωπο του αντικειμένου της; Αν η απάντηση στο ερώτημά μας είναι καταφατική, τότε οδηγούμαστε συνεπαγωγικά στη θλιβερή διαπίστωση ότι υπό τις διαμορφωμένες συνθήκες του συστήματός μας η αξία και του θανάτου είναι ίση με την αξία της ζωής που παύει.

Όπως λοιπόν τα «στομάχια» υποκειμένου και αντικειμένου της εξουσίας δεν συμπίπτουν, δεν συμπίπτουν ούτε οι λαιμοί τους. Έτσι η θηλιά του αυτόχειρα της αυτονομίας δεν πιάνει και το λαιμό κάποιου υποκειμένου της εξουσίας, που έχει μάλιστα και το κρίμα, και πηγαίνει του κάκου, άδικα των αδίκων. Γι αυτό και οι λεβέντες της πολιτικής εξουσίας μένουν απτόητοι μπροστά στα απονενομημένα διαβήματα των αυτόχειρων της αυτονομίας κι εξακολουθούν να θέλουν την άσκηση της τέχνης τους, της τέχνης που διαχωρίζει τα δύο «στομάχια» και που γεμίζει το πρώτο με τους βανκαλισμούς του δεύτερου.

ΑΛΕΚΟΣ ΤΖΙΟΛΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγος

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ
ΣΤΗΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ



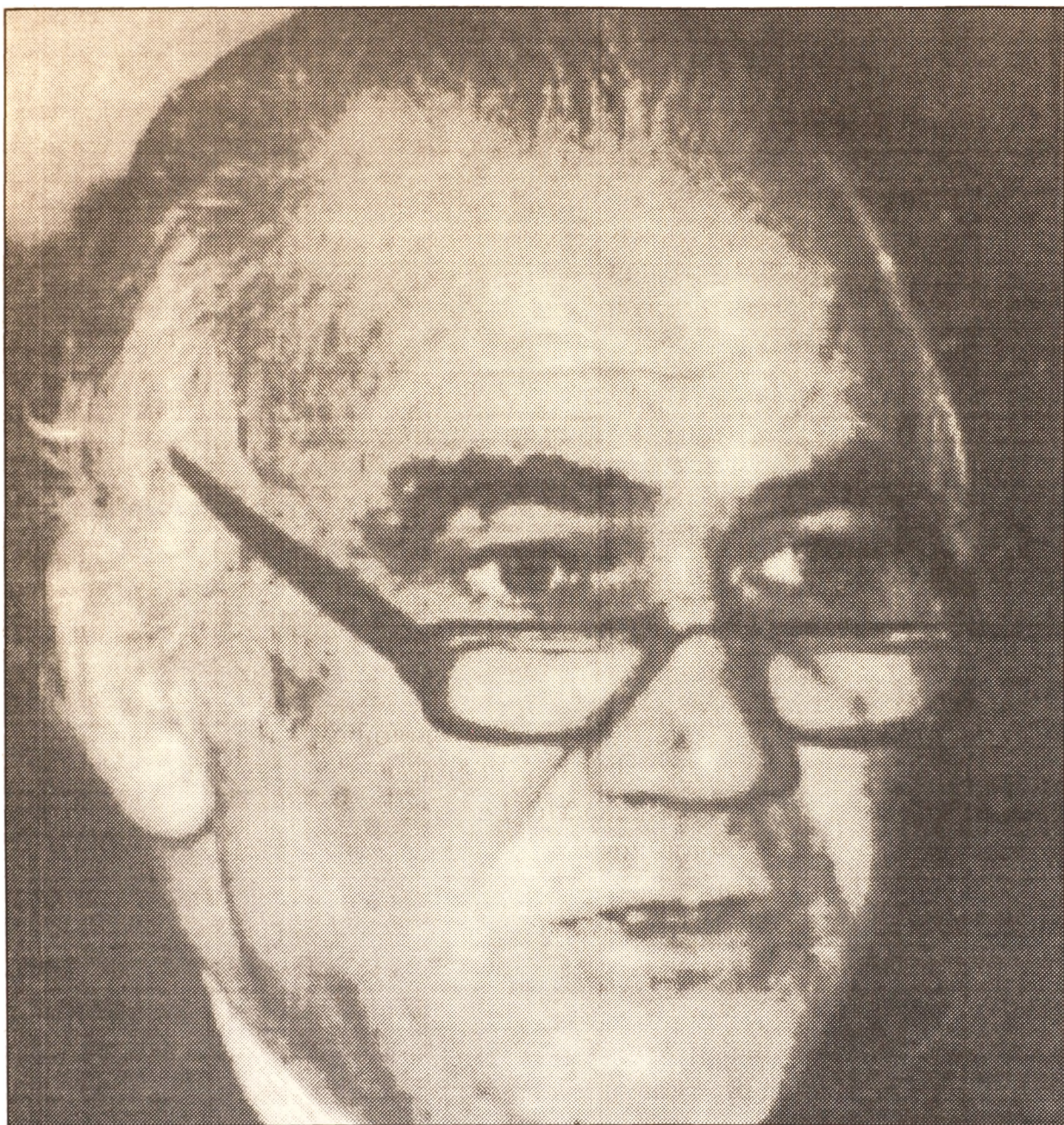
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Με 397 σελίδες και 240 σχέδια,
εικόνες και χάρτες



ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ
Προσφορά στον Πολιτισμό
Ιπποκράτους 8 Αθήνα
Τηλ.: 36.27.318

Αποχαιρετισμός στον Τάκη Λαμπρία



Αν και ο Παναγιώτης Λαμπρίας πέρασε το μεγαλύτερο διάστημα της δικτατορίας αυτοεξόριστος στο Λονδίνο κάνοντας μεταφράσεις για να ζήσει και να μπορεί από το υστέρημά του να εκδίδει το περιοδικό *GREEK REVIEW* –που μαζί με το *GREEK REPORT* της Ελένης Βλάχου υπήρξαν από τα κατ' εξοχήν έντυπα του αντιδικτατορικού αγώνα– εντούτοις τόσο δημόσια όσο και σε φιλικές συντροφιές δεν πρόβαλλε την αντιστασιακή του δράση. Ή, όταν αναφερόταν σ' αυτήν, την διάνθιζε με πινελιές χιούμορ – κρατώντας τα οδυνηρά για τον εαυτό του.

Από φιλικές συζητήσεις αλλά και από τις τρεις συνεντεύξεις που μου είχε δώσει –η πρώτη, του 1992, δεν δημοσιεύτηκε γιατί εντωμεταξύ το περιοδικό *ΕΝΑ* είχε διακόψει την κυκλοφορία του– θα

ήθελα να σταχυολογήσω κάποια περιστατικά και κουβέντες του – ως χαιρετισμό στον αγαπημένο φίλο που έφυγε ενώ μία ακόμη ελληνική, πικρή για μας εξαιτίας του άνοιξη είναι *ante portas*.

Αν οι πολιτικοί την 21η Απριλίου 1967 πιάστηκαν, όπως έχει ειπωθεί, στον ύπνο, το πραξικόπημα των συνταγματάρχων ο Τάκης Λαμπρίας το πληροφορήθηκε καθ' οδόν προς την Σωκράτους 57, καθώς κατηφόριζε με το κόκκινο σπορ αυτοκίνητό του την Πανεπιστημίου για να «κλείσει» την *Μεσημβρινή* (τότε οι απογευματινές εφημερίδες έβγαιναν πράγματι αργότερα από τις πρωινές). Στα Χαυτεία αναγκάστηκε να φρενάρει απότομα γιατί μια σειρά τανκς του έκλειναν τον δρόμο. «Τι γίνεται παιδιά, γυρίζετε ταινία;» ρώτησε. Όμως τα βλοσυρά βλέμματα τον έκαναν να συνειδητοποιήσει την αλή-

θεια, οπότε έκανε μανούβρα, γύρισε προς τα πίσω για να φθάσει μετά από ένα μεγάλο γύρο στην Σωκράτους 57 όπου η Ελένη Βλάχου θα έπερνε σε λίγες ώρες την απόφαση να «κλείσει» –με άλλη βέβαια έννοια– τα έντυπά της.

Αλλά και για το τέλος της δικτατορίας ο Τάκης Λαμπρίας αφηγείτο με το χαρακτηριστικό χιούμορ του μία μικρή κωμωδία των παρεξηγήσεων. Για να τσοντάρει στα οικονομικά του αλλά και να βρίσκει την ευκαιρία να βάζει «μπηχτές» εναντίον του καθεστώτος, έστεινε ανταποκρίσεις από το Λονδίνο στην *Μακεδονία* του Βελλίδη για διεθνή θέματα υπογράφοντας με το ψευδώνυμο Λ. Κωστής. Οι μπηχτές ήταν τόσο ενοχλητικές που ο Βύρων Σταματόπουλος, υπουργός Τύπου επί χούντας, τηλεφώνησε στον Βελλίδη και τον ρώτησε ποιος ήταν αυτός ο Κωστής. «Χα, ένα βουτυρόπαιδο», απάντησε εκείνος. «Ο γιος ενός φίλου μου εφοπλιστή που έχει ψώνιο με την δημοσιογραφία». Με εντολή του Βελλίδη ο Τάκης Λαμπρίας-Κωστής, κάλυψε για την *Μακεδονία* την «επανάσταση των γαρυφάλων» στην Πορτογαλία, αφήνοντας αιχμές και τους δικούς του ευσεβείς πόθους για ανάλογη κατάρρευση της ελληνικής χούντας. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα το ιστορικό βράδυ της 24ης Ιουλίου 1974, μαζί με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, ο ανταποκριτής της γαλλικής *Λε Μόντ*, που πληροφορήθηκε ότι ο Λαμπρίας και Κωστής ήταν ένα και το αυτό πρόσωπο, έγραψε στη στήλη του: «Τι προβλεπτικός πολιτικός ο Κωνσταντίνος Καραμανλής! Είχε στείλει τον Λαμπρία στην Πορτογαλία για να δει πως πέφτουν αναίμακτα οι δικτατορίες!». Οι μύθοι κτίζονται και με ανακρίβειες. Διαβάζοντας έπειτα από τόσα χρόνια την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης για το *ΕΝΑ* που δεν δημοσιεύτηκε (ορισμένα αποσπάσματά της, επίκαιρα πάντα, συμφωνήσαμε να ενσωματωθούν στην συνέντευξή του στο βιβλίο μου *Είκοσι πρόσωπα ζητούν την Ελλάδα* των εκδόσεων Ποταμός που διευθύνει η κόρη του Αναστασία Λαμπρία) ξεχωρίζω μια ερώτησή μου για γάμ-

...ου πίστευα ανέκαθεν για τον Τάκη Λαμπρία. Αντιγράφω επί λέξει: «Ανα-
ερθήκατε στη συγκυρία του πώς μπή-
τε στην πολιτική αμέσως μετά την με-
πολίτευση. Βεβαίως οι χαρακτηρι-
οί δεξιός-αριστερός έχουν αμβλυν-
εί, όμως αν χρησιμοποιήσουμε σχημα-
κά κάποιους όρους, εσείς δεν ανήκε-
στον συντηρητικό χώρο, δεν σας πάει
κόμα και από ιδιοσυγκρασία».

Απάντηση: «Έχω γράψει στην *Ευθύ-*
νη, ήδη από το 1978 –όχι τώρα που το
έλεν πάρα πολλοί– ότι δεν ανταποκρί-
νεται στα πράγματα ο διαχωρισμός δε-
ξιά-αριστερά. Είναι επιβιώσεις ιστορι-
κές –είναι γνωστό πώς προήλθε ο δια-
χωρισμός στην γαλλική επανάσταση–
που στην ουσία έχουν μείνει σαν μου-
σιασμένα στερεότυπα, διχαστικά.
Ανέκαθεν πίστευα ότι αυτός ο μανιχαϊ-
σμός, π.χ. δεξιός σημαίνει οπωσδήποτε
συντηρητικός, οπωσδήποτε κεφαλαιο-
κράτης ή υπέρ του κεφαλαιοκρατικού
συστήματος και αριστερός οπωσδήπο-
τε προοδευτικός, επαναστάτης, υπέρ
μιας ανοικτής κοινωνίας, είναι μάλλον
λαστοί διαχωρισμοί. Βέβαια τον πιο
εύθυμο χαρακτηρισμό τον έχει πει σε
ας ο Μίσσιος, που ήταν στην αριστερά
και έχει ζήσει στο πετσί του τις διώξεις,
τι η διάκριση μεταξύ αριστεράς και
δεξιάς έχει πια αξία για τον ράφτη που
ας ρωτάει για τα ρούχα μας. Ευρημα-
τική είναι και η διατύπωση για τον
φραγκόν. Όταν πέθανε, οι αριστεροί
της Γαλλίας λέγανε ότι πέθανε ο πιο
γαπημένος ποιητής της δεξιάς. Ενώ
ταν αριστερός. Εκείνο που με πειρά-
ζει και δυστυχώς εξακολουθεί και σή-
μερα είναι η σύγχυση, η μανιχαϊκή αυτή
αντίληψη ότι από τη μια μεριά είναι μό-
νο το καλό και από την άλλη μεριά είναι
μόνο το κακό. Στις αποχρώσεις βρίσκε-
ται η αλήθεια. Και επειδή ο Μίσσιος
ας παρέσυρε λίγο πονηρά, θα πω για
τον Λένιν και την κρυφή του αγάπη, τον
πραγματικό αλλά τελείως, θα λέγαμε,
λατρινικό του έρωτα για την Κολοντάι,
που ήταν όμορφη, φοβερά ζωντανή και η
ποία στους επαναστατικούς τότε χρό-
νους, σε μια ηρωική εποχή για τη Ρω-
σία, ήταν υπέρμαχος του ελεύθερου
έρωτα και της πλήρους απελευθέρωσης
της γυναίκας. Και ο Λένιν είπε μια κου-
έντα που ούτε του 18ου αιώνας ηθικο-
λόγος δεν θάλεγε. “Τι είναι αυτή η καη-
μένη η Κολοντάι, τόχει παρακάνει, τι

Ρηνιώ Παπανικόλα

Έφυγε από τη ζωή σε ηλικία 62 ετών η
Ρηνιώ Παπανικόλα με την ιδιαίτερη φω-
νή και τις ευαίσθητες μουσικές επιλογές.
Κόρη του μυτιληνιού λογίου και εκδότη
Στρατή Παπανικόλα και της Άννας με-
γάλωσε κυριολεκτικά μέσα στην μουσι-
κή και την ποίηση που έκτοτε σημάδε-
ψαν τη ζωή της. Πολύ γνωστή από τις ρα-
διοφωνικές εκπομπές της (Πρώτο, Δεύ-
τερο, Τρίτο, 902FM και Μελωδία) όπου
μέχρι το τέλος «σέρβιρε» γλυκό του κου-
ταλιού, δημιούργησε ένα πιστό κοινό
που την θεώρησε και όχι άδικα σημείο
αναφοράς για τα ραδιοφωνικά πράγμα-
τα της Ελλάδας.

Η Ρηνιώ Παπανικόλα όμως εκφράστηκε
και εκτός ραδιοφώνου. Στενή συνεργά-
της του Κάρου Κουν που της είχε
εμπιστευθεί την μουσική επιμέλεια πολ-
λών παραστάσεων του Θεάτρου Τέχνης
και κατόπιν του Μάνου Χατζηδάκι επί του οποίου ανέλαβε την εύθυνη των
μουσικών προγραμμάτων της Ελληνικής Ραδιοφωνίας.

Στην Αθήνα δούλεψε στο δισκοπωλείο Ίκαρος –μετέπειτα βιβλιοπωλείο– της
οδού Βουλής όπου γνώρισε και παντρεύτηκε τον Δημήτρη Θεμελή με τον
οποίο και απέκτησαν την κόρη τους Άννα. Αγωνίστρια στα χρόνια της Χού-
ντας ανέπτυξε αντιστασιακή δράση με το ΠΑΜ και γι’ αυτό οδηγήθηκε στο
στρατοδικείο μαζί με τη μητέρα της.

Το 1996 εξέδωσε την ποιητική συλλογή *Μπλε* στις σελίδες της οποίας διακρί-
νεται η ευαισθησία που την χαρακτήριζε σε όλη της τη ζωή.



K.N

βλακείες λέει για τον ελεύθερο έρωτα;
Μπορεί κανείς να πει από ένα ποτήρι
που έχει πει άλλος προηγουμένως;”.
Ήταν προοδευτική άποψη αυτή; Αυτό
πάλι δεν σημαίνει ότι, επειδή το είπε
έτσι, ο Λένιν ήταν οπωσδήποτε αντι-
δραστικός. Θέλω να πω ότι υπάρχουν
σκοταδικές απόψεις και από τη μια και
από την άλλη πλευρά. Και για να μην
αδικούμε τον Λένιν, όταν ήδη ήταν άρ-
ρωστος και περιορισμένος από τον
Στάλιν, που ετοιμαζόταν να συλλάβει
την Κολοντάι, την εξαπέστειλε ο ίδιος
για να σωθεί. Από την άλλη υπάρχει η
αναμφισβήτητη δημοκρατικότητα της
Ρόζας Λούξεμπουργκ που είχε δει τους
κινδύνους που υπήρχαν μέσα στις θεω-
ρίες του προλεταριάτου».

«Το είχε πει τόσο ωραία: “σοσιαλι-
σμός είναι η επανάσταση με την μέγι-
στη ανθρωπιά” – αυτό που δεν έγινε με

τον “υπαρκτό σοσιαλισμό”».

«Ναι, αλλά θα ήταν λάθος να νομίζου-
με ότι, επειδή απέτυχε ο κομμουνισμός,
εντός εισαγωγικών, μπορεί να εξαλει-
φθεί μέσα σε κάθε υγιές άτομο, σε κά-
θε κοινωνικά υγιές κύτταρο η τάση για
κοινωνική δικαιοσύνη. Θα ήταν μέγα
λάθος να το πιστέψουμε».

Αυτή η πίστη του Τάκη Λαμπρία στην
δικαιοσύνη και την ανθρωπιά προκά-
λεσε την οργή και απογοήτευσή του για
την Ευρωπαϊκή Ένωση που παθητική
και άβουλη συμπαράσύρθηκε στον πό-
λεμο κατά της Γιουγκοσλαβίας. Το κύ-
κνειο άσμα του, το βιβλίο του *Η Ευρώ-
πη φάντασμα*, είναι η κραυγή ενός αλη-
θινού Έλληνα και Ευρωπαίου – η
κραυγή ενός Ανθρώπου με Α κεφα-
λαίο.

PENΑ ΑΓΓΟΥΡΙΔΟΥ



ΠΟΛΥ ΑΡΓΑ ΓΙΑ ΔΑΚΡΥΑ

Ο ΟΗΕ έβγαλε μια απόφαση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο «περί γενοκτονίας», ορμώμενος από το ναζιστικό ολοκαύτωμα και θέλοντας εις το εξής να προστατεύσει τις εθνικές μειονότητες. Έκτοτε όλοι οι λαοί που είχαν υποστεί διώξεις λόγω καταγωγής προσπάθησαν να το κάνουν βούκινο, κατά το κοινώς λεγόμενο. Πλην φυσικά ημών. Οι οποίοι, ένοχοι όλοι για το έγκλημα, κάναμε την πάπια.

ΤΡΕΙΣ ΤΟ ΛΑΔΙ

Σήμερα μάλιστα μετράμε και τους νεκρούς, ώστε να αποφασίσουμε. Εάν είναι κάτω των 500 χιλιάδων πρόκειται για καταστροφή, εάν είναι άνω πρόκειται για γενοκτονία. Λες και μετράμε σακιά με πατάτες και όχι ανθρώπους.

ΥΠΟΛΟΙΠΟΝ ΕΚ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Αγαπητοί μου φίλοι εμέτρησα τους νεκρούς αμάχους και τους έβγαλα καμιά οχτακοσαριά

χιλιάδες το ολιγότερον; Σας κάνει το νούμερο; (Σ.Σ. Περιλαμβάνω και τους Ποντίους).

ΒΓΑΖΩ ΑΠΟΦΑΣΗ

Εμέτρησα και τον χρόνο. Το συμβάν έγινε μεταξύ 1910 και 1923. Όλοι οι νεκροί ήσαν, κατά δήλωσίν τους, έλληνες ορθόδοξοι. Οι δράστες ήσαν, εάν εξαιρέσουμε τις αυτοκτονίες, τούρκοι στρατιώτες, οι οποίοι εκτελούσαν σχέδιο του κεμαλισμού. Άρα σύμφωνα με την απόφαση του ΟΗΕ έχουμε γενοκτονία καραμπινάτη.

ΕΝΣΤΑΣΗ

Θα μου πείτε οι Έλληνες στρατιώτες δεν σκότω-

ναν Τούρκους, δεν έκαιγαν χωριά; Βεβαίως. Εάν και εμείς κάναμε γενοκτονία, ας το δηλώσουν τα θύματα και θα το υποστηρίξουμε όλοι αναφανδόν. Το ένα δεν αναιρεί το άλλο.

ΑΛΛΟΥ ΠΑΠΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

Αλλά βεβαίως ο όρος «γενοκτονία» είναι αμιγώς πολιτικός. Δεν έχει να κάνει με την ιστορία και τις επιπτώσεις και κακώς ερωτώνται οι ιστορικοί. Ο ιστορικός θα σου δώσει τεκμήρια, θα σου δώσει ερμηνείες, θα σου δώσει ένα σχέδιο. Δεν θα σου κάνει, σώνει και καλά, πολιτική. Εάν θέλει εντάξει, πάντως δεν είναι υποχρεωμένος.

ΠΑΣΤΡΙΚΕΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ

Σ
Ε
Η
Υ
Ι
Τ
Ο

Είχα παλιά ένα φίλο μικρασιάτη, πόντιο. Τεμπέλης τρομερός ήτανε, βιβλίο δεν άνοιγε και στο σχολείο ήταν πάτος. Για το λόγο αυτό η γιαγιά του, η κυρα-Δήμητρα, που δεν κατάφερνε καλά τα νεοελληνικά, κάθονταν στο δωμάτιο με τα χέρια σταυρωμένα, αμλητη, να τον επιβλέπει στο διάβασμα. Ποιο διάβασμα; Πήγαινα εγώ με τον Βασίλη, έναν μελαχρινό τύπο και πέρναμε τον κανακάρη της για το γήπεδο και τα μπιλιάρδα. Έλεγε λοιπόν η γιαγιά: «Μαύρο άθρωπο ήρτε και πήρε το Γιάννη μου». Και συμπλήρωνε: «Τα χάλια μας».

Τη θυμήθηκα τώρα την κυρα-Δήμητρα, το Ντουμητράκε όπως τη λέγαμε χαιδευτικά, τώρα που συζητάμε για γενοκτονίες. Οι παλιοί μικρασιάτες πεθαίνουν ένας-ένας, οπότε και

μεις θα μπορέσουμε ευκολότερα να ξεμπερδέψουμε και μ' αυτήν την εκκρεμότητα, ώστε να μην μας κοροϊδεύουν στα Κολλέγια. Κουβαλήσαμε, όσους γλύτωσαν, στην Ελλάδα, τους πετάξαμε στα εργοστάσια και τις χαμοκέλες, κονομήσαμε τζάμπα πληθυσμό ελληνικό και λεφτά καλά και τώρα ντρεπόμαστε κιόλας για λογαριασμό τους. Τα χάλια μας, τα χάλια μας.

ΣΗΜΙΤΗΣ Ο Α'

Αυτά. Αλλά το ζήτημα είναι πολιτικό. Είναι δυνατόν η Βουλή να αποφασίζει και να ξεαποφασίζει ο Πρωθυπουργός; Αυτά δεν γίνονταν ούτε επί Όθωνος. Προφανώς δεν έχουμε πια κοινοβουλευτικό πολίτευμα.

ΛΑΓΟΙ

Για την ψοφοδεή κυβέρνηση τι να πεις; Αυτούς ψηφίσαμε, να τους χαιρόμαστε.

ΦΙΛΟΤΙΜΟ

Εν τέλει το ζήτημα δεν είναι να είσαι καλός ιστορικός, να είσαι προσεκτικός βιβλιοθηκαρίσκος. Το ζήτημα είναι να έχεις και λίγη τσίπα πάνω σου. «Ιστορία κάνεις με την εκτέλεση μεγάλων καθηκόντων, όταν έχεις συνείδηση», μου έλεγε κάποτε ο Προβελέγγιος. Και έχω τσίπα σημαίνει εν προκειμένω το βουλώνω και δεν βγαίνω στα κανάλια να μετράω ξεκληρισμένους.

ΣΤΟΝ ΠΑΓΚΟ ΤΟΥ ΧΑΣΑΠΗ

Κάποιοι κοπανάνε συνεχώς τη φράση «ιδεολογική χρήση της ιστορίας». Δηλαδή όταν παρακάμπεις χάριν των επιδιώξεων της τρέχουσας πολιτικής -η οποία στοχεύει στην ελληνοτουρκική προσέγγιση- τα δεδομένα του παρελθόντος και διστάζεις να ερμηνεύσεις ή να ονομάσεις ένα βεβαιωμένο ιστορικό συμβάν, δεν κάνεις ιδεολογική χρήση της ιστορίας και μάλιστα της χειρότερης μορφής; ❏

Αγωνία για τα Σκόπια

Πριν ένα χρόνο το Κόσοβο, μετά η περιοχή του Πρέσεβο στη νότια Σερβία και πριν λίγες μέρες η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Παράλληλα η κατάσταση στο Μαυροβούνιο δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σταθερή, ενώ ιησυχαστικά είναι και τα μηνύματα που φτάνουν από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Είναι προφανές ότι οι εξελίξεις δεν δικαιολογούν αισιοδοξία. Μια ακόμη εστία έντασης φαίνεται ότι έρχεται να προστεθεί στις ήδη υπάρχουσες. Τις τελευταίες μέρες εντάθηκαν οι συγκρούσεις μεταξύ αλβανών ανταρτών και στρατιωτών της ΠΓΔΜ στη μεθόριο με το Κόσοβο. Μέχρι σήμερα η κυβέρνηση της ΠΓΔΜ έχει φανεί απρόθυμη να χρησιμοποιήσει σοβαρές δυνάμεις εναντίον των εξτρεμιστών για να μην αυξήσει την ένταση με το αλβανικό στοιχείο που αποτελεί το ένα τρίτο του πληθυσμού της ΠΓΔΜ. Η κυβέρνηση των Σκοπίων αρκέστηκε στο να ζητήσει από τη Δύση να δημιουργήσει ζώνη ασφαλείας στα σύνορα της χώρας με το Κόσοβο για να εγκαταστήσει εκεί πολυεθνική ειρηνευτική δύναμη. Προσπάθησε να κάνει τη διεθνή κοινότητα να κινηθεί πιο δραστήρια στην κατάσταση αυτή και περιμένει τώρα από τις πολυεθνικές δυνάμεις της KFOR να φέρουν εις πέρας με ακρίβεια την αποστολή τους, η οποία είναι ο έλεγχος της κατάστασης.

Η διεθνής κοινότητα δείχνει να κατανοεί πλήρως τη δύσκολη θέση της ΠΓΔΜ. Το ζητούμενο είναι αν θα κινηθεί άμεσα προς την κατεύθυνση της πλήρους ενεργοποίησης του ρόλου της ειρηνευτικής δύναμης, που είναι η πλήρης και αποτελεσματική φύλαξη των συνόρων από το έδαφος του Κοσόβου, ώστε να μην πηγαινοέρχονται αλβανοί εξτρεμιστές. Ήδη η Γαλλία έκανε έκκληση στην υπό το ΝΑΤΟ Δύναμη του Κοσόβου να περιφρουρήσει την ΠΓΔΜ από τη δράση των αλβανών εξτρεμιστών, ζητώντας από την KFOR να «ασκήσει όλες τις ευθύνες της» για να ελέγξει καλύτερα τις δραστηριότητες των ενόπλων αλβανικών ομάδων που απειλούν να αποσταθεροποιήσουν την ΠΓΔΜ. Πάντως, η διεθνής κοινότητα δείχνει

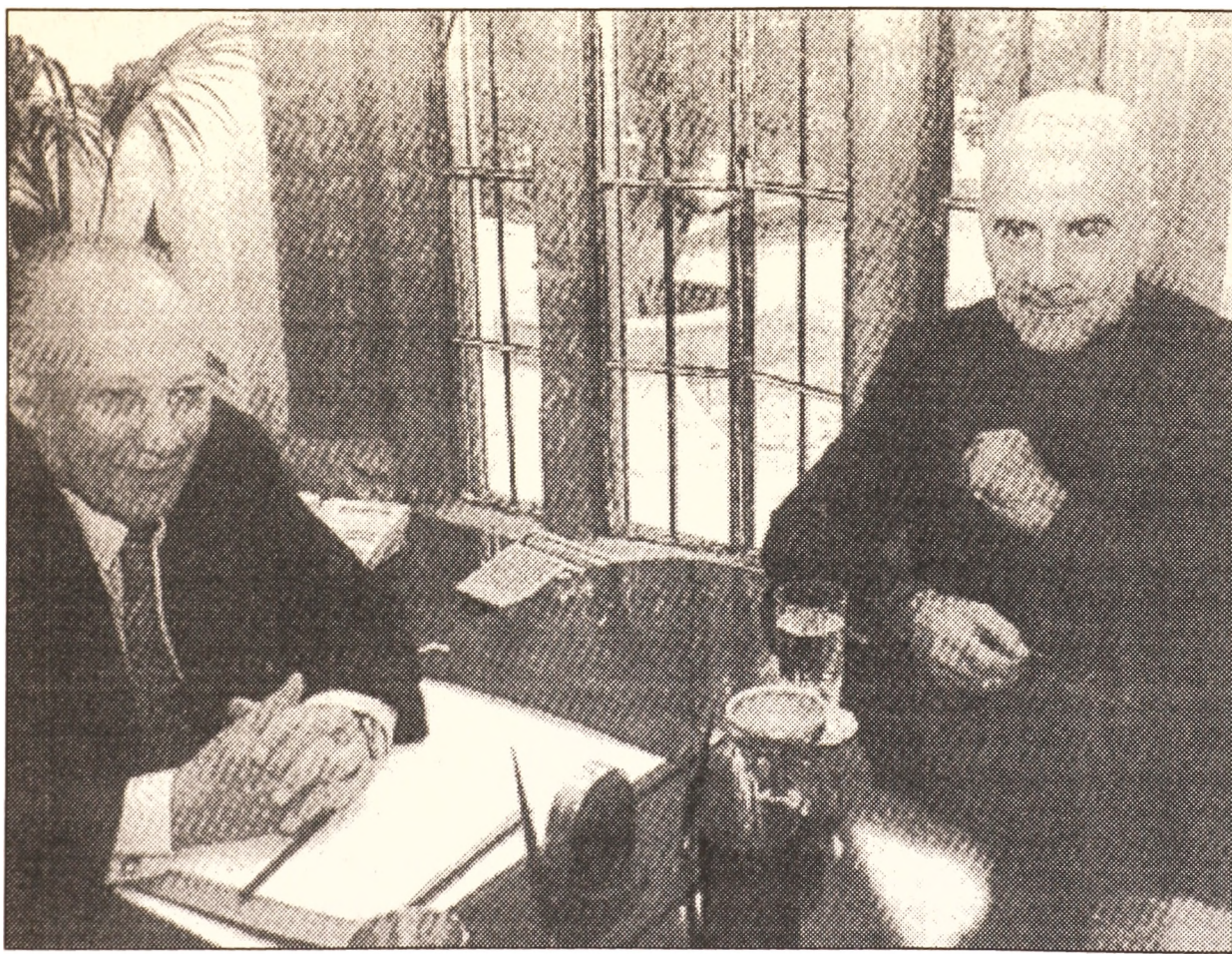
να εμφανίζει μια δυστοκία στο θέμα αυτό, φοβούμενη προφανώς το ενδεχόμενο σύγκρουσης δυνάμεων της KFOR με τους Αλβανούς.

Η εύστοχη κίνηση του Γιώργου Παπανδρέου να στηρίξει την ΠΓΔΜ με την επίσκεψή του και τις συναντήσεις του με τον πρωθυπουργό Γκεοργκιέφσκι, τον πρόεδρο Τραϊκόφσκι και τον ηγέτη της αντιπολίτευσης Τοπουρκόφσκι, έδειξε το δρόμο που θα πρέπει να ακολουθήσει η διεθνής κοινότητα, που δεν είναι άλλος από αυτόν της καταδίκης και της απομόνωσης των αλβανών εξτρεμιστών. Οι ακραίοι αλβανικοί κύκλοι που προωθούν τους τελευταίους μήνες μια νέα κρίση στα Βαλκάνια, επιχειρούν να επιβάλουν την αλλαγή των διεθνών συνόρων. Η δράση των αλβανών εξτρεμιστών στη νότια Σερβία και στη μεθόριο του Κοσόβου και ΠΓΔΜ είναι μια μεγάλη απειλή για την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Η πρόσφατη έκρηξη βίας τόσο στην κοιλάδα του Πρέσεβο στη νότια Σερβία, όσο και στην ΠΓΔΜ αποδεικνύει ότι υπάρχουν ακόμη κύκλοι που ακολουθούν πολιτικά σχέδια μέσω της εθνοκάθαρσης, των δολοφονιών και του τρόμου. Στην προκειμένη περίπτωση εις βάρος των Σέρβων. Κι εδώ βέβαια είναι και η ευθύνη του ΝΑΤΟ, που έδωσε ώθηση στον UCK και στον «ανθρωπιστικό» πόλεμο και σήμερα παρακολουθεί μια νέα εθνοκάθαρση, εις βάρος των Σέρβων αυτή τη φορά. Όσο για τους αλβανούς εξτρεμιστές που με την εμμονή τους στο πρότυπο των «εθνικά καθαρών» κρατών έχουν δημιουργήσει αυτή την έκρυθμη κατάσταση, διαπράττουν το ίδιο σφάλμα με τον Μιλόσεβιτς. Θα πρέπει να λάβουν άμεσα το μήνυμα, ότι η διεθνής κοινότητα δεν θα υποκύψει στους εκβιασμούς τους και δεν θα ανεχθεί μια συμπεριφορά που συμβάλει στην αποσταθεροποίηση της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων. Ειδικότερα, η ΠΓΔΜ χρειάζεται την υποστήριξη όλων μας. Είναι απαραίτητη αυτή τη στιγμή η προσήλωσή μας στην κυριαρχία και στην εδαφική ακεραιότητα της ΠΓΔΜ και η υποστήριξή μας στις ενέργειες της γειτονικής χώρας για την αντιμετώπιση της εξτρεμιστικής βιαιότητας και τη διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας.

**Οι ακραίοι
αλβανικοί
κύκλοι που
προωθούν τους
τελευταίους
μήνες μια νέα
κρίση στα
Βαλκάνια,
επιχειρούν να
επιβάλουν την
αλλαγή των
διεθνών
συνόρων**

Μορφή Λύσης του Κυπριακού Προβλήματος και Οικονομικο-Κοινωνική Ανάπτυξη

Εξ ορισμού το περιεχόμενο της λύσης του Κυπριακού προβλήματος θα επηρεάσει άμεσα και σαρωτικά τις προοπτικές οικονομικο-κοινωνικής ανάπτυξης στη Μεγαλόνησο. Λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτό το δεδομένο καθώς και τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από την ενταξιακή πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας όπως και την παγκοσμιοποίηση, είναι προφανές ότι απαιτείται ένα σύγχρονο και ευέλικτο κράτος το οποίο να μπορεί να εκπληρεί τις υποχρεώσεις του και προς τα έσω και προς τα έξω.



Ο Πρόεδρος της Κύπρου Γλαύκος Κληρίδης και ο Ειδικός Σύμβουλος του Γ.Γ. του ΟΗΕ Αλβάρο ντε Σότο.

Η οικονομική διάρθρωση ενός κράτους είναι ζωτικής σημασίας καθώς επηρεάζει άμεσα και αποφασιστικά την οικονομική δραστηριότητα και κατ' επέκταση σημαντικούς δείκτες όπως

τον ρυθμό μεγέθυνσης, την ανεργία, τον πληθωρισμό, την παραγωγικότητα, την αποδοτικότητα, το δημοσιονομικό έλλειμμα, το δημόσιο χρέος κ.ά. Οι σχέσεις ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, το νομικό πλαίσιο που διέπει την οικο-

νομική δραστηριότητα, το φορολογικό σύστημα, οι κρατικές δαπάνες, ο τρόπος λήψης και υλοποίησης των αποφάσεων που έχουν σχέση με την οικονομία, οι σχέσεις εργοδοσίας και συντεχνιών, η τριμερής συνεργασία, η ελεύθερη οικονομία, οι στρεβλώσεις κ.λπ. - όλα αυτά συνιστούν την οικονομική διάρθρωση. Εν κατακλείδι, η οικονομική διάρθρωση καθορίζεται από το σύνολο των θεσμών, λειτουργιών και δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την οικονομία ενός κράτους.

Όσο πιο ευέλικτη είναι η οικονομική διάρθρωση ενός κράτους τόσο πιο θετικά είναι τα αποτελέσματα για την οικονομία. Με το ίδιο σκεπτικό, όσο πιο δύσκαμπτη και στρεβλωτική είναι η οικονομική διάρθρωση μιας χώρας τόσο πιο αρνητικές είναι οι επιπτώσεις στην οικονομία. Αναφέρω ως παράδειγμα μέγιστης δυσκαμψίας και στρεβλώσεως την οικονομία της Σοβιετικής Ένωσης η οποία οδήγησε στη διάλυση της χώρας εκ των έσω.

Είναι προφανές ότι όλα αυτά τα δεδομένα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν για τη λύση του Κυπριακού προβλήματος. Επί τούτου σημειώνεται ότι το συνταγματικό πλαίσιο επηρεάζει άμεσα και ζωτικά την οικονομική διάρθρωση. Αυτή η διάσταση δεν έχει εκτιμηθεί πλήρως στις διακοινοτικές συνομιλίες όλα αυτά τα χρόνια. Ήδη η οικονομική διάρθρωση του κυπριακού κράτους όπως λειτουργεί σήμερα -ως ενιαίο κράτος- παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες και στρεβλώσεις, οι οποίες έχουν δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα, τα κυριότερα από τα οποία είναι το ψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, το τεράστιο δημόσιο χρέος, η χαμηλή αποδοτικότητα σε διάφορες υπηρεσίες καθώς και σε διάφορους ημικρατικούς οργανισμούς, και το τεράστιο χάσμα στις απολαβές και

ους απασχόλησης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Το όνειρο των είστων Κυπρίων είναι η απασχόληση ο δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, ενώ επιπρόσθετα, λόγω της απουσίας επαρκών ικανοποιητικών ευκαιριών, ένας στους πέντε Κύπριους που ίνε για σπουδές στο εξωτερικό δεν πιστρέφει. Και αν ακόμα δεν υπήρχε Κυπριακό πρόβλημα και στηριζόταν δομή της πολιτείας στο ενιαίο κράτος, και πάλιν η επίλυση των διαρθρωτικών προβλημάτων δεν θα ήταν εύκολη. αυτόχρονα, δεν μπορεί να παραγνωσθεί η ανάγκη για πλήρη εναρμόνιση με το κοινοτικό κεκτημένο.

Πρέπει να τονισθεί ότι όσο πιο πολύλοκη και πολυδάπανη είναι η συνταγτική μορφή του κυπριακού κράτους, όσο πιο δύσκολη θα καταστεί η ανταπόκριση στις υποχρεώσεις που πηγάζουν από το ευρωπαϊκό και το διεθνές περιβάλλον. Εκείνο το οποίο μπορεί να εχθεί είναι ότι αυτή η διάσταση έχει παραγνωρισθεί. Η ιδανικότερη λύση για το Κυπριακό, τουλάχιστον από οικονομικής απόψεως, θα ήταν η λύση του ενιαίου κράτους. Εκείνο που συζητείται όμως είναι μια μορφή λύσης η οποία να περιέχει στοιχεία ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας. Από οικονομικής σκοπιάς, μια τέτοια λύση θα αποελοούσε καταστροφή διότι, εκτός από η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, θα σήμαινε συνεχή επιχορήγηση του τουρκικού κρατιδίου και σοβαρούς περιορισμούς που δεν θα επέτρεπαν την απρόσκοπτη λειτουργία των νόμων της αγοράς. Μια τέτοια λύση συνεπάγεται όρους δουλείας για τον κυπριακό ελληνισμό.

Επίσης, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου καθώς και τις προδιαγραφές μιας διζωνικής, κοινοτικής ομοσπονδο-συνομοσπονδίας, καθίσταται προφανές ότι θα υπάρχουν και διαφορετικές πηγές εξουσίας και αρμοδιοτήτων:

- οι Βρυξέλλες
- η κεντρική κυβέρνηση
- οι περιφερειακές κυβερνήσεις
- η τοπική αυτοδιοίκηση.
- Η κάθε πηγή εξουσίας και αρμοδιότη-

των χρειάζεται πόρους και αυτό συνεπάγεται φυσικά φορολογίες. Αυτό σημαίνει ότι μια τέτοια διευθέτηση θα είναι πολυδάπανη. Αλλά εκτός από το τεράστιο και δυσβάστακτο κόστος λειτουργίας του κράτους υπάρχουν και άλλα σημαντικά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν:

- (α) Η διασφάλιση αποτελεσματικών τρόπων λήψεως αποφάσεων.
- (β) Το θέμα της σύγκλισης της οικονομίας των ελεύθερων περιοχών και αυτών που τώρα είναι κατεχόμενες.
- (γ) Η λειτουργία του Ταμείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων.
- (δ) Το θέμα των εποίκων.

Είναι προφανές ότι ένα σύστημα που στηρίζεται σε ομοσπονδο-συνομοσπονδιακά χαρακτηριστικά με ουσιαστικούς περιορισμούς στις τρεις βασικές ελευθερίες και κατ' επέκταση στη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς δεν θα είναι βιώσιμο. Ενώ η ΕΕ θα έχει ολοκληρώσει την ενιαία αγορά είναι αδιανόητο και αντιφατικό η Κύπρος να ζει υπό καθεστώς περιοριστικών μέτρων, διαίρεσης και στρεβλώσεων που όχι μόνο θα παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και θα καθιστούν τη λειτουργικότητα του κράτους ανέφικτη.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα αυτά τα δεδομένα, το μοντέλο λύσης το οποίο αποτελεί την καλύτερη δυνατή διευθέτηση είναι ένα μοντέλο το οποίο θα περιέχει στοιχεία τόσο ενιαίου όσο και ομοσπονδιακού κράτους στο οποίο η διζωνικότητα όμως να μην αποτελεί ουσιαστικό χαρακτηριστικό. Σε ένα τέτοιο κράτος η εφαρμογή των τριών βασικών ελευθεριών ειδικά και του κοινοτικού κεκτημένου γενικά, που είναι εκ των ων ουκ άνευ, θα είναι εξ ορισμού εφικτή.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

Ο Ανδρέας Θεοφάνους είναι καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας και διευθυντής του Κέντρου Ερευνών καθώς και του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Διεθνών Σχέσεων του Intercollege.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

Σειρά: ΙΣΤΟΡΙΑ

(Αρχαία-Μεσαιωνική-Νεότερη)

RENÉ RISTELHUEBER

Ιστορικός - Συγγραφέας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΛΑΩΝ



“ΑΝΑΛΥΕΤΑΙ ΜΕ ΣΑΦΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ”

Μετάφραση

Αναστασία Μεθενίτη
Αθανάσιος Στεφανής

537 σελίδες με χρονολογικούς πίνακες,
13 χάρτες, ευρετήριο λαών και προσώπων,
συμπληρωματική βιβλιογραφία



ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Προσφορά στον Πολιτισμό
Ιπποκράτους 8 Αθήνα
Τηλ.: 36.27.318

Αλλαγή πλεύσης στον Λευκό Οίκο;

Η νίκη της Εθνικής Ιράν επί της αντίστοιχης ομάδας των ΗΠΑ το 1998 στους τελικούς του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος στη Γαλλία (για την ιστορία, 2:1) πανηγυρίστηκε έξαλλα σε ολόκληρο τον μουσουλμανικό κόσμο – κι όχι μόνο. Για πολλούς η νίκη αυτή ήταν η ηθική δικαίωση ενός έθνους που τόλμησε να τα βάλει με τους Αμερικανούς και να τους επιφέρει τη μεγαλύτερη ίσως ταπείνωση μετά το Βιετνάμ. Δεν εξηγείται αλλιώς η πεισματική στάση των ΗΠΑ, 21 χρόνια μετά την κατάληψη της αμερικανικής πρεσβείας στην Τεχεράνη, να θεωρούν το Ιράν ορκισμένο εχθρό και «μαύρο πρόβατο» της διεθνούς κοινότητας. Τα πράγματα όμως είναι πολύ πιθανό να αλλάξουν τα προσεχή χρόνια.



Οι πιέσεις για αναθεώρηση της στάσης των ΗΠΑ έναντι του Ιράν προέρχονται κυρίως από τις μεγάλες αμερικανικές εταιρείες πετρελαιοειδών.

Η ΠΙΚΡΑ ΤΗΣ ΤΑΠΕΙΝΩΣΗΣ...

Όσα συνέβησαν το 1979 στο Ιράν αποτελούν μια από τις πιο εφιαλτικές αναμνήσεις για τις ειδικές υπηρεσίες των ΗΠΑ. Πρώτον γιατί είδαν την πρεσβεία τους να καταλαμβάνεται από τους εξεγερθέντες φοιτητές και τους 100 περίπου αμερικανούς υπαλλήλους να παραμένουν όμηροι επί πολλές εβδομάδες. Δεύτερον γιατί η επιχείρηση απελευθέρωσης των ομήρων έληξε με φιάσκο που αναμφίβολα θα διδάσκεται στις στρατιωτικές ακαδημίες ανά τον κόσμο ως παράδειγμα προς αποφυγήν.

Το σοκ που υπέστη η αμερικανική κοινή γνώμη και εν πολλοίς συνέβαλε στην ήττα του Κάρτερ στις προεδρικές εκλογές του επόμενου έτους δεν ήταν εύκολο να ξεπεραστεί. Η αγωνία να αναχαιτιστεί η εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού που αντιπροσώπευε ο θρησκευτικός ηγέτης Χομεϊνί

οδήγησε στον πόλεμο Ιράκ-Ιράν (1980-88) που είναι γνωστό ότι ξεκίνησε με την παρότρυνση των ΗΠΑ, την ανοχή της τότε Σοβιετικής Ένωσης και με «εκτελεστή» τον Σαντάμ Χουσεΐν– τον ίδιο Σαντάμ που το 1990-91 η Δύση βάλθηκε να «συνετίσει» μετά την εισβολή στο Κουβέιτ.

Στο ίδιο κλήμα αντιϊρανικής –και αντιλιβυκής– εμπάθειας των Αμερικανών εντάσσεται και ο γνωστός Νόμος ILSA (Iran Libya Sanctions Act), σύμφωνα με τον οποίο οι ΗΠΑ θα προβαίνουν σε αντίποινα εναντίον κάθε επιχείρησης που πραγματοποιεί στο Ιράν και τη Λιβύη μεγάλες επενδύσεις. Το σκεπτικό του εμπάργκο; Οτι οι χώρες αυτές υποθάλπουν την παγκόσμια τρομοκρατία.

Είναι αλήθεια ότι το Ιράν δεν βοήθησε την εικόνα του με τους –κάθε άλλο παρά κόσμιους– χαρακτηρισμούς με τους οποίους επί πολλά χρόνια στόλιζε τις

ΗΠΑ και το Ισραήλ. Ούτε και με τον φετβά για καταδίκη σε θάνατο του συγγραφέα Salman Rushdi, ο οποίος τόλμησε να τα βάλει με το Κοράνι στους Σατανικούς Στίχους του. Είναι επίσης αλήθεια ότι με την εμφανή προσπάθειά του να ηγηθεί του παγκόσμιου Ισλάμ, το Ιράν έχει δώσει πολλές λαβές για να κατηγορείται για υπόθαλψη του φονταμενταλισμού και της τρομοκρατίας¹. Την ίδια στιγμή όμως δεν πρέπει να ξεχνά κανείς το σκάνδαλο Irangate (1986), όταν οι ίδιες οι ΗΠΑ πρόσφεραν στην Τεχεράνη όπλα, προκειμένου να εγκαταλείψει την τρομοκρατία, για την οποία κατηγορείτο (!).

Επιπλέον πρέπει να σημειωθεί ότι στο θεοκρατικό Ιράν ουδέποτε κατέστρεψαν μνημεία πολιτισμού όπως κάνουν τώρα στο Αφγανιστάν οι Ταλιμπάν, οι ίδιοι αυτοί που για πολλά χρόνια απολάμβαναν την –έστω και συγκαλυμμένη– αμερικανική υπο-

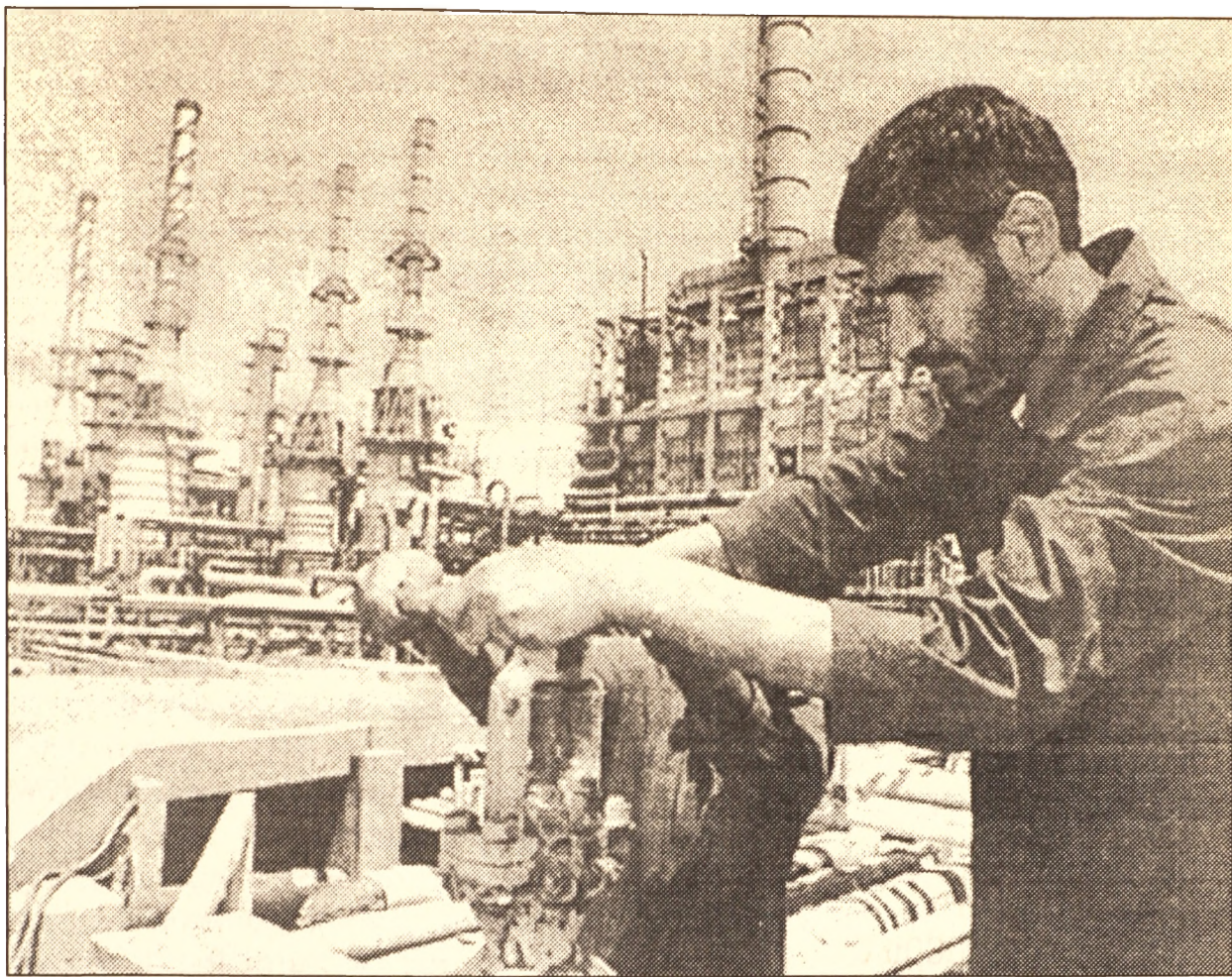
στήριξη, εφόσον πολεμούσαν εναντίον των Σοβιετικών. Ας σημειωθεί επίσης ότι η πιο πειστική απάντηση που έλαβε ποτέ η θεωρία του Samuel Huntington για την «σύγκρουση των πολιτισμών» ήρθε ακριβώς από την Τεχεράνη με την πρόταση του ιρανού Προέδρου Μοχάμαντ Χαταμί για «διάλογο των πολιτισμών»².

... ΚΑΙ Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΠΙΖΝΑΣ

Εάν τελικά διαφαίνεται κάποια κάμψη του αμερικανικού μένους κατά του Ιράν, αυτή οφείλεται όχι τόσο σε ηθικούς λόγους, όσο στον πραγματισμό που χαρακτηρίζει τη μεταψυχροπολεμική εποχή. Και οι κύριες πιέσεις για αναθέωρηση της στάσης των ΗΠΑ προέρχονται από τις μεγάλες αμερικανικές εταιρείες πετρελαιοειδών. Η ειρωνεία είναι ότι ήδη πολλές ευρωπαϊκές και ασιατικές επιχειρήσεις έχουν υπογράψει συμβόλαια με το Ιράν για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του, την ίδια στιγμή που οι αμερικανοί ανταγωνιστές τους αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την κούρσα. Η πρώτη σφαλιάρα ήταν όταν η γαλλική εταιρεία Total «άρπαξε» τη δουλειά της αμερικανικής Conoco η οποία έκανε πίσω προκειμένου να μην υπαχθεί στις διατάξεις του ILSA.³

Κάποιες ενδείξεις για πιθανή αλλαγή πλεύσης του Λευκού Οίκου στο θέμα του εμπάργκο καταγράφηκαν το 1998, επί Κλίντον. Εκείνη την εποχή η κυβέρνηση των ΗΠΑ αποφάσισε, αντίθετα με το πνεύμα ILSA, να μην επιβάλει κυρώσεις στις εταιρείες Gazprom-Total-Petropas, η κοινοπραξία των οποίων είχε υπογράψει με το Ιράν συμβόλαιο αξίας 2 δισ. δολαρίων. Η προοπτική αυτή είναι πιθανό να επιβεβαιωθεί επί Τζορτζ Μπους, που συνδέεται στενά με το λόμπυ των αμερικανών «πετρελαιάδων». Διότι το Ιράν παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον για τους «πετρελαιάδες».

Με ετήσια παραγωγή που υπερδιπλασιάστηκε από 75,9 εκατ. τόνους το 1980 σε 188,7 εκατ. το 1996 η χώρα αυτή είναι από τους μεγαλύτερους πετρελαιοπαραγωγούς στον κόσμο. Επιπλέον το Ιράν προσφέρεται για την πλέον συμφέρουσα διαδρομή των πετρελαίων της Κασπίας προς τις ανοικτές θάλασσες



Το Ιράν προσφέρεται για την πλέον συμφέρουσα διαδρομή των πετρελαίων της Κασπίας προς τις ανοικτές θάλασσες.

χάρη στο ανεπτυγμένο δίκτυο αγωγών και σιδηροδρόμων που διαθέτει. Σε πολλές περιπτώσεις όμως δεν χρειάζεται καν μεταφορά, καθώς έχουν ήδη αναπτυχθεί οι λεγόμενες «ανταλλακτικές συμφωνίες» (swap deals) με το Αζερμπαϊτζάν και το Καζαχστάν, δηλ. εισάγεται στο βόρειο Ιράν πετρέλαιο από τις άλλες χώρες της Κασπίας και εξάγονται οι αντίστοιχες ποσότητες από τα ιρανικά λιμάνια του Περσικού για λογαριασμό των γειτόνων.

Με όλα αυτά τα δεδομένα ενδέχεται να δούμε μια σταδιακή βελτίωση των ιρανοαμερικανικών σχέσεων τα προσεχή χρόνια. Όχι πως οι Ιρανοί έχουν ξεχάσει την απροκάλυπτη ανατροπή του πρωθυπουργού Μοχάμαντ Μοσάβτεκ από τη CIA το 1953⁴ ή τον χαμό 290 επιβατών κατά την κατάρρευση του ιρανικού Airbus από αμερικανικά πυρά το 1988. Ούτε αναμένεται η κοινή γνώμη των ΗΠΑ ξαφνικά να ξεπεράσει το «σύνδρομο του 1979». Θα ήταν λογικό όμως να περιμένει κανείς από το νέο ένοικο του Λευκού Οίκου να αλλάξει στάση σε ένα θέμα που ανήκει σε άλλη εποχή και δεν συνάδει με τις απαιτήσεις του νέου αιώνα. Να επανεξετάσει χωρίς τη συναισθηματική φόρτιση της

εθνικής υπερηφάνειας την εικοσαετή στάση των ΗΠΑ, η οποία πλέον doesn't make sense, όπως θα λέγανε και οι ίδιοι οι Αμερικανοί.

ΠΛΑΜΕΝ ΤΟΝΤΣΕΦ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Π.χ. το 1987 δικαστήριο της Γερμανίας αποφάνθηκε ότι η κυβέρνηση της Τεχεράνης εμπλέκεται στην δολοφονία ζούργων αντιφρονούντων από το Ιράν και προκλήθηκε μείζον διπλωματικό θέμα μεταξύ των δύο χωρών.
2. Ο Χαταμί μάλιστα έχει προτείνει, ο ΟΗΕ να κηρύξει το 2001 ως έτος «διαλόγου των πολιτισμών».
3. Κατά παρόμοιο τρόπο στην επίσης «αποσυνάγωγο» Λιβύη κάνουν χρυσές δουλειές η Total, η ιταλική Agip και η ισπανική Repsol, εκμεταλλευόμενες την απουσία των αμερικανών ανταγωνιστών τους.
4. Κυρίως γιατί το 1951 ο Mosaddeq είχε προβεί στην εθνικοποίηση της ιρανικής βιομηχανίας πετρελαίου.

Ο Πλάμεν Τόντσεφ είναι Συντονιστής του Προγράμματος «Ασία-21» στο Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων

Το ευρώ και το πολιτικό

Πολιτικοί παράγοντες αλλά και στελέχη κεντρικών τραπεζών δηλώνουν ορισμένες φορές ότι η καθιέρωση του ευρώ σηματοδοτεί τον οριστικό διαχωρισμό μεταξύ του νομίσματος και του πολιτικού. Θα ήθελα να εξηγήσω εδώ γιατί δεν συμφωνώ με αυτή την άποψη: το ευρώ έχει μία σχέση με το πολιτικό. Και αυτή η σχέση εμπεριέχει μια φυσική συνιστώσα την οποία το ευρώ τη μοιράζεται με οποιοδήποτε άλλο νόμισμα. Εμπεριέχει όμως και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία που είναι συνέπεια του γεγονότος ότι το ευρωπαϊκό νόμισμα είναι ένα «νόμισμα χωρίς κράτος».

Κατ' αρχάς η φυσική συνιστώσα της σχέσης μεταξύ του ευρώ και του πολιτικού: Η Συνθήκη του Μάαστριχτ αναθέτει ρητώς την ευθύνη του ευρώ σ' ένα ανεξάρτητο θεσμικό όργανο, την Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα (ΚΕΤ), της οποίας η πρωταρχική αποστολή είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Εντούτοις η ευθύνη της ΚΕΤ δεν είναι αποκλειστική. Όπως και για όλα τα άλλα νομίσματα, την ευθύνη του ευρώ τη μοιράζονται οι πολιτικοί και τα στελέχη των κεντρικών τραπεζών. Και αυτό για δύο λόγους.

Ο πρώτος είναι οικονομικής φύσεως. Εάν ισχύει το ότι η σταθερότητα των τιμών εξαρτάται σε τελευταία ανάλυση από μία μεταβλητή που υπόκειται στον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής, της νομισματικής ποσότητας δηλαδή, τότε η προσπάθεια της Κεντρικής Τράπεζας θα διευκολύνεται ή θα δυσχεραίνεται ανάλογα με τη συμπεριφορά που υιοθετούν οι άλλοι οικονομικοί παράγοντες. Και πολλοί από αυτούς τους παράγοντες ανήκουν στο πολιτικό σύστημα ή είναι στενά συνδεδεμένοι με αυτό. Τα κράτη

και οι τοπικές κοινότητες παίρνουν αποφάσεις που επηρεάζουν τον όγκο και τη σύνθεση του προϋπολογισμού τους, τη δομή της φορολογίας, τις αυξήσεις μισθών στον δημόσιο τομέα ή ακόμη και την ανταγωνιστική δομή της οικονομίας. Κάθε τέτοια απόφαση μπορεί να αυξάνει ή, αντίθετα, να μειώνει τις πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία και κατά συνέπεια να καθιστά την αποστολή της Κεντρικής Τράπεζας περισσότερο ή λιγότερο δύσκολη. Επομένως, οι πολιτικοί ιθύνοντες δεν είναι αμέτοχοι ευθύνης σε ό,τι αφορά το ευρώ.

Ο δεύτερος λόγος είναι πολιτικής φύσεως. Σε μια δημοκρατική κοινωνία, το καθεστώς της ανεξαρτησίας θεσμικών οργάνων στα οποία έχει ανατεθεί μια δημόσια λειτουργία –η διαχείριση του νομίσματος, στην περίπτωση της κεντρικής τράπεζας– πρέπει να συνοδεύεται και από την «υποχρέωση λογοδοσίας». Αυτή η υποχρέωση –για την οποία η αγγλική γλώσσα χρησιμοποιεί τον όρο *accountability*– αναγνωρίζει στην πολιτική εξουσία το δικαίωμα να διορίζει τα μέλη των διευθυντικών οργάνων της κεντρικής τράπεζας, να ενημερώνεται επαρκώς για τις δραστηριότητές τους, να συμμετέχει στις συσκέψεις τους και να τους δέχεται σε ακρόαση κατά τακτά χρονικά διαστήματα.

Και τώρα έρχομαι στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σχέσης μεταξύ του ευρώ και του πολιτικού, αυτά που απορρέουν από το στάτους του ως «νόμισμα χωρίς κράτος». Θα ήθελα να αναφέρω τέσσερα τέτοια.

Το πρώτο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό έχει σχέση με αυτό που έχω ονομάσει «μοναξιά» της ΚΕΤ. Κατά παράδοση, το πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκείται η ανεξαρτησία μιας κεντρικής τράπεζας είναι το πλαίσιο του κράτους-έθνους. Εκεί το γεγονός ότι η κεντρική τράπεζα βρίσκεται έξω από τη σφαίρα πολιτικών παρεμβάσεων δεν σημαίνει και απουσία μιας γνήσιας αντιπαράθεσης ανάμεσα σ' αυτήν και τους πολιτικούς υπεύθυνους σε ό,τι αφορά τις δραστηριότη-

τες της μεν και των δε. Αντίθετα η ΚΕΤ, στο σημερινό στάδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δεν έχει ένα πολιτικό αντίβαρο που να διαθέτει ένα αμυγώς ευρωπαϊκό προφίλ. Και αυτή η κατάσταση «μοναξιάς» είναι άβολη. Διότι η ΚΕΤ, της οποίας η εντολή είναι ευρωπαϊκή, διατρέχει τον κίνδυνο να θεωρηθεί υπεύθυνη για καταστάσεις της ευρωπαϊκής οικονομίας –κυρίως για το υψηλό ποσοστό ανεργίας και την έλλειψη ανταγωνιστικότητας– που η ίδια δεν μπορεί να επηρεάσει. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μπορούσε να κλονιστεί η υποστήριξη που δίνει η κοινή γνώμη στο στάτους ανεξαρτησίας της ΚΕΤ. Και ναι μεν η ανεξαρτησία είναι αναγκαία προϋπόθεση για την εκπλήρωση της εντολής της Κεντρικής Ευρωπαϊκής Τράπεζας, από την άλλη μεριά όμως δεν θεωρώ ότι η θεσμική «μοναξιά», εντός της οποίας ασκείται αυτή η ανεξαρτησία και η οποία τονίζει ένα κενό στο πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι κάτι το θετικό.

Το δεύτερο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σχέσης ανάμεσα στο ευρώ και το πολιτικό αφορά στην πολλαπλότητα των συντελεστών της οικονομικής πολιτικής. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ εγκαινιάζει μία ενιαία νομισματική πολιτική και αναθέτει την ευθύνη γι' αυτήν σ' ένα υπερεθνικό όργανο, συγχρόνως όμως οι αρμοδιότητες για τις άλλες οικονομικές πολιτικές (στους τομείς της φορολογίας, των δημοσίων δαπανών, της απασχόλησης, της ρύθμισης των αγορών) παραμένουν κάθετα κατανεμημένες σε μία πλειονότητα επιπέδων διακυβέρνησης: ευρωπαϊκής, εθνικής, τοπικής.

Αυτή η δομή είναι σύμφωνη προς την αρχή της επικουρικότητας. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει ανάλογο προηγούμενο και ίσως χρειαστεί στο μέλλον να εξελιχθεί. Διότι πράγματι η εφαρμογή του ευρώ αυξάνει αισθητά το βαθμό αλληλεξάρτησης μεταξύ των χωρών της ζώνης του και τις ατομικές τους επιλογές οικονομικής πολιτικής. Η αποτελε-

ματική διακυβέρνηση αυτής της αλλη-εξάρτησης απαιτεί τη μέγιστη δυνατή κατανομή των ευθυνών ανάμεσα στις διάφορες εξουσίες, τόσο καθέτως όσο και οριζοντίως, καθώς και την εφαρμογή, όπου χρειάζεται, αποτελεσματικών μηχανισμών γνωμοδότησης, συντονισμού και λήψης αποφάσεων. Σ' αυτόν τον τομέα, δεν μπορούμε παρά να χαιρέτησουμε την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών σ' αυτό που αυτή τη στιγμή ονομάζεται η «Ευρω-ομάδα».

Το τρίτο χαρακτηριστικό αφορά τη διεθνή εκπροσώπηση της ζώνης ευρώ. Εδώ η ιδιαιτερότητα της σχέσης μεταξύ του ευρώ και του πολιτικού είναι διπλή. Από τη μια μεριά το γεγονός ότι οι ευθύνες για την οικονομική πολιτική είναι κατανεμημένες σε πολλαπλούς συντελεστές καθιστά τη διατύπωση κοινών θέσεων στους διεθνείς οργανισμούς πολύ πιο δύσκολη για τους Ευρωπαίους απ' όσο για τις Ηνωμένες Πολιτείες ή την Ιαπωνία. Και από την άλλη μεριά, ενώ σήμερα οι

συμμετέχοντες στις διεθνείς σχέσεις είναι χώρες, η ζώνη ευρώ –που δεν είναι μία χώρα– δεν είναι, στο παρόν στάδιο της ανάπτυξής της, σε θέση να αποκτήσει το στάτους αυτό και να παίξει το σημαντικό εκείνο ρόλο που θα δικαίωνε την ύπαρξη του ευρωπαϊκού νομίσματος.

Αυτό με φέρνει στο τέταρτο και πιο θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης σχέσης μεταξύ του ευρώ και του πολιτικού. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας η δύναμη και η επιτυχία ενός νομίσματος ήταν πάντοτε άμεσα συνδεδεμένες με τη δύναμη και την αποτελεσματικότητα του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού συστήματος που εξέφραζε αυτό το νόμισμα. Αυτό μας δείχνει και η ιστορία των ευρωπαϊκών νομισμάτων πριν την εφαρμογή του ευρώ. Για το ευρώ αυτό σημαίνει πως μία συνέχιση της προόδου για την οικοδόμηση μιας ενωμένης Ευρώπης δεν μπορεί παρά να ευνοήσει την επιτυχία του. Και αντιστρόφως, εάν η μακρά διαδικασία της ενοποίησης της Ευρώπης, που διαρ-

κεί εδώ και πενήντα χρόνια, αναγκαστεί να σταματήσει ή, ακόμη χειρότερα, να οπισθοδρομήσει, τότε το πλήγμα που θα δεχτούν η αξιοπιστία και η δύναμη του ευρώ θα είναι αναπόφευκτο.

Το ιδιόμορφο στάτους του «νομίσματος χωρίς κράτος» που χαρακτηρίζει σήμερα το ευρώ δεν μπορεί να κρατήσει παρά μόνο στο βαθμό που δεν αντιπροσωπεύει παρά ένα σκαλοπάτι στο δρόμο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς μία ισχυρότερη πολιτική ένωση.

ΤΟΜΜΑΖΟ ΠΑΝΤΟΑ-ΣΚΙΟΠΠΑ

Το κείμενο αυτό περιλαμβάνεται σε συλλογικό έργο που θα κυκλοφορήσει σε λίγες μέρες από τις εκδόσεις Κριτική με τον τίτλο *Από το Άμστερνταμ στη Νίκαια*.

Ο Τομμάζο Πάντοα-Σκιοππά είναι μέλος του διευθυντηρίου της Κεντρικής Ευρωπαϊκής Τράπεζας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΣΕΙΡΑ: ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΨΗΦΙΔΕΣ

- **ΔΑΝΙΗΛ ΙΑΚΩΒ**
Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη
- **Μ.Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ**
«ΑΡΙΑΔΝΗ». Μια σπουδή στον ερωτικό Σεφέρη
- **ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ**
«Εις την οδόν των Φιλελλήνων» του Α. Εμπειρίκου
«Ο Έρωτας στα χιόνια» του Αλ. Παπαδιαμάντη
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πνευματική ζωή
- **ΑΝΤΕΙΑ ΦΡΑΝΤΖΗ**
Ερωτικές μεταμορφώσεις αντίδωρο στην Μάτση Χατζηλαζάρου
Ούτως ή άλλως
- **ΣΟΝΙΑ ΙΛΙΝΣΚΑΓΙΑ**
Επισημάνσεις
- **ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΥΠΟΥΡΛΗΣ**
Πήγε να εγκοιμηθεί στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου
- **ΒΙΚΤΩΡ ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ**
Υπερρεαλισμός και «Υπερρεαλισμοί»

ΣΕΙΡΑ: ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

- **ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ**
Για τον Γκράμσι. Μεταξύ Σαρτρ και Αλτουσέρ
Παρεμβάσεις
- **ΠΙΕΤΡΟ ΙΝΓΚΡΑΟ**
Η κρίση και ο τρίτος δρόμος
- **ΡΑΛΦ ΜΙΛΛΙΜΠΑΝΤ**
Το κράτος στην καπιταλιστική κοινωνία του δυτι-

κού συστήματος εξουσίας

- **ΤΣ. ΛΟΥΠΟΡΙΝΙ - Ε. ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ - Α. ΤΟΖΕΛ**
Η κριτική της πολιτικής του Μαρξ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

- **ΜΗΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ**
Φύλλα-Φτερά
Ο Βασιλιάς που πέθανε
- **ΑΝΝΟΥΣΩ ΚΟΥΣΑΘΑΝΑ-ΡΟΕ**
Η άλλη μου πατρίδα
- **ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΡΜΠΑΛΑΣ**
101 Ποιήματα

ΛΕΥΚΩΜΑΤΑ

- **Κάτι το «ΩΡΑΙΟΝ»**
Μια περιήγηση στην ελληνική κακογουστιά
- **Kitsch (Made in Greece) (Αγγλικό)**
- **ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ**
Ο τρίτος δρόμος
- **ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΗΣ**
Τσιγγάνικη ορχήστρα
- **ΜΙΛΤΟΣ ΣΚΟΥΡΑΣ**
Ιστορία μιας γραμμής
- **ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ**
Το ημερολόγιο του Ανδρέα

ΔΟΚΙΜΙΑ

- **ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ**
Η αδιαχώρητη κοινωνία

- **ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΗΜ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ**
Πολιτικό σύστημα και πολιτική
- **ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ**
Θεσμοί, ιδεολογία και πολιτική στο Μεσοπόλεμο
- **ΠΕΤΡΟΣ ΠΙΖΑΝΙΑΣ**
Ο μαρξισμός της ιστορικής σοσιαλδημοκρατίας
- **ΑΛΚΗΣ ΡΑΦΤΗΣ**
Δημοκρατική διοίκηση επιχειρήσεων
- **ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΑΙΝ ΜΑΡΤΕΝ**
Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς
- **ΠΛΟΥΤΗΣ ΣΕΡΒΑΣ**
Το κυπριακό. «Στρατηγική» και στρατηγική
- **ΕΛΛΗ ΣΚΟΠΕΤΕΑ**
Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η μεγάλη ιδέα
- **ΜΗΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ**
Μια συνάντηση: Σεφέρης-Μακρυγιάννης
- **ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΙΔΗΣ**
Συνηγορία της παραλογοτεχνίας
- **ΑΝΤΩΝΗΣ ΖΩΗΣ**
Η αρχαιολογία στην Ελλάδα
Υγεία - Κοινωνία - Πολιτική:
- **Μελέτες για το σύστημα υγείας (συλλογικός τόμος)**
- **ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΒΟΥΝΙΔΗΣ**
Λεπτομέρειες
- **ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ**
Η χρήση και η κατάχρηση του αντιαμερικανισμού στην Ελλάδα
- **SALVATORE NICOSIA**
Το σήμα και η μνήμη

Βιβλία που καλύπτουν τα ενδιαφέροντα και τους προβληματισμούς του σύγχρονου πολίτη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ, Δημοχάρους 60, τηλ.: 72 32 819, fax: 72 26 107, e-mail: chrapou@otenet.gr
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΚΑΤΑΡΤΙ, Μαυρομιχάλη 9, 106 79 Αθήνα, τηλ.: 36 04 793 - 36 01 271, fax: 36 09 697

Μια «περφόρμανς» στο Σεράγεβο

Αν κάποιος βρισκόταν τις τελευταίες μέρες της Αποκριάς στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη, θα έμενε σίγουρα έκπληκτος από την ελληνική πολιτιστική παρουσία στις μακρινές και απρόσιτες πόλεις Σεράγεβο, πρωτεύουσα της χώρας, και Μπάνια Λούκα, πρωτεύουσα της Ρεπούμπλικα Σέρμπα. Το βράδυ της Παρασκευής 23/2 μια νέα εικαστικός που σπουδάζει στην Αγγλία, η Μαρία Τερζοπούλου, που βρέθηκε εκεί στο πλαίσιο του φεστιβάλ «Χειμώνας του Σεράγεβο», έκανε μια ενδιαφέρουσα περφόρμανς στο Ελληνικό Πολιτιστικό Κέντρο της πόλης και την Κυριακή 25/2 το έξοχο Νέο Ελληνικό Κουαρτέτο με τους Γιώργο Δεμερτζή, Δημήτρη και Απόστολο Χανδράκη και Πάρι Αναστασιάδη, που συνοδευόταν από την Άλκηστη Σουλογιάννη του ΥΠΠΟ, έπαιξε στην Λέσχη του Στρατού Σισιλιάνο, Σκαλκώτα και Σούμπερτ. Την Καθαρά Δευτέρα οι νέοι μουσικοί μας επανέλαβαν το ίδιο πρόγραμμα στην Μπάνια Λούκα.

Όλα αυτά οφείλονται βεβαίως στις πρωτοβουλίες που έχει αναπτύξει ο πρέσβης κ. Προκόπης Μαντζουράνης, ένας δραστήριος και ευφυής διπλωμάτης με πολλές ικανότητες και σπάνια ποιότητα. Γιατί έχει καταφέρει να συστήσει και δύο ελληνικά πολιτιστικά κέντρα: ένα στο Σεράγεβο και ένα δεύτερο στην Μπάνια Λούκα.



Η Μαρία Τερζοπούλου στην περφόρμανς.

Το κλίμα των ημερών –μετά την ανακύκλωση των προβλημάτων στην περιοχή– δεν μου επιτρέπει να επιμείνω περισσότερο στις περιγραφές της πολιτιστικής ζωής και της παρουσίας μας στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Στη συνέχεια παραθέτω κάποιες παρατηρήσεις μου από ένα οδοιπορικό στη χώρα με τα περίεργα και μάλλον αδιέξοδα προβλήματα.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Την ώρα που οι ηγέτες των βαλκανικών κρατών συναντιόνταν στα Σκόπια, την Παρασκευή 23/2 και το Σάββατο 24/2, δημοσιογράφοι από τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας συναντιόνταν για πρώτη φορά στο Σεράγεβο στο Media Centar (οργανισμός που χρηματοδοτείται από την Soros Foundation) για να συζητήσουν τα προβλήματα της ερευνητικής δημοσιογραφίας. Στις εισηγήσεις και τις συζητήσεις που ακο-

λούθησαν το θέμα ήταν εάν και κατά πόσον στα ηλεκτρονικά μέσα γίνεται έρευνα και τεκμηριωμένο ρεπορτάζ: Φαίνεται πως δεν το επιδιώκουν γιατί μια τηλεοπτική έρευνα σημαίνει πολύωρες –άρα δαπανηρές– τηλεοπτικές λήψεις. Έτσι κι αλλιώς η εικόνα με την δύναμή της κερδίζει πάντα σε εντυπώσεις τον σημερινό καταναλωτή της πληροφορίας ο οποίος δεν αφιερώνει χρόνο για την ανάγνωση ενός τεκμηριωμένου ρεπορτάζ στα έντυπα μέσα.

Την συνάντηση (τα έξοδα της οποίας κατέβαλε η Soros Foundation και ο ΟΑΣΕ της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης) είχε οργανώσει ο νεοελληνιστής σερβοβόσνιος (θα πρέπει στο εξής να δίνουμε αυτούς τους σύντομους επιθετικούς προσδιορισμούς) Ζόραν Μούτιτς, ο οποίος έχει μεταφράσει στα σερβοκροάτικα (στη συνέχεια θα σχολιάσουμε το όνομα της γλώσσας) Παπαδιαμάντη, Σολωμό, Χατζή, Αναγνωστάκη κ.ά.

Όπως πήρα φόρα με τις παρενθετικές προτάσεις θα πρέπει να σας προειδοποιήσω: Για να μυήσεις κάποιον σήμερα στους δαιδάλους της κατάστασης σ' αυτήν την χώρα, θα πρέπει να είσαι σι- νέχεια επεξηγηματικός. Ίσως να καπντούν στο τέλος βαρετές όλες αυτές οι επεξηγήσεις, αλλά η ζωή εδώ είναι πολύπλοκη. Μπορεί όμως και να αξίζει αυτό το διανοητικό παιχνίδι και μοιάζει απαραίτητο προκειμένου να προσεγγίσει κανείς την αλήθεια. Οι γενικεύσεις συσκοτίζουν, δεν πληροφορούν.

ΜΙΑ ΧΩΡΑ, ΔΥΟ ΟΝΤΟΤΗΤΕΣ, ΤΡΕΙΣ ΣΤΡΑΤΟΙ Κ.ΛΠ...

Οι «εγκέφαλοι» που διέλυσαν την Γιουγκοσλαβία και στο τέλος προσυέγραψαν την συμφωνία-εξάμβλωμα του Νταϊήτον, στην περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης υπερέβησαν εαυτούς.

Όταν εξέφρασα την πρώτη απορία



Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη έχει έκταση περίπου 29.000 τ.χλμ. και πληθυσμό περίπου 2,9 εκατομμύρια από τα οποία σύμφωνα με την απογραφή του 1981 ήταν 44% Βοσνιάκοι (μουσουλμάνοι), 31% Σέρβοι, 17% Κροάτες και διάφοροι άλλοι 8%. Με τη συμφωνία του Νταϊτον (1995) η χώρα διαιρέθηκε σε δύο περιοχές:

α. Την Φεντεράτσια (Ομοσπονδία) της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης με πληθυσμό περίπου 1.850.000 κατοίκους και

β. Την Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα (Σερβική Δημοκρατία) με περίπου 1.000.000 κατοίκους.

Πρωτεύουσα της χώρας και της κροατομουσουλμανικής Ομοσπονδίας είναι το Σερράγεβο με πληθυσμό περίπου 400.000 και της Σερβικής Δημοκρατίας η Μπάνια Λούκα με πληθυσμό περίπου 300.000 κατοίκους.

μου, ένας καλός γνώστης της κατάστασης μου απήντησε κατορθώνοντας να με μπλέξει ακόμα περισσότερο:

«Βρίσκεσαι σε μια χώρα με δύο οντότητες, τρεις στρατούς, τέσσερις θρησκείες και όπου πέντε διεθνείς οργανισμοί χωρίς κανένα κεντρικό έλεγχο προσπαθούν να κυβερνήσουν».*

Αλλά ας τα πάρουμε με τη σειρά:

α. Η χώρα είναι «μία», η Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

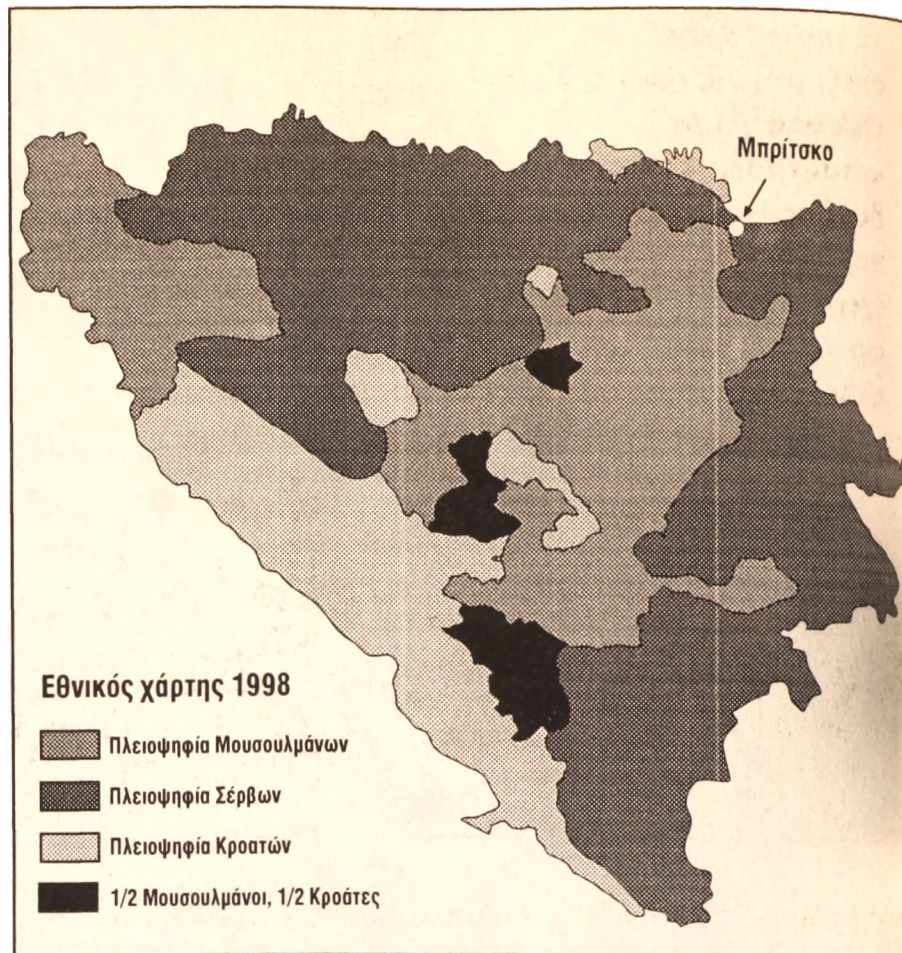
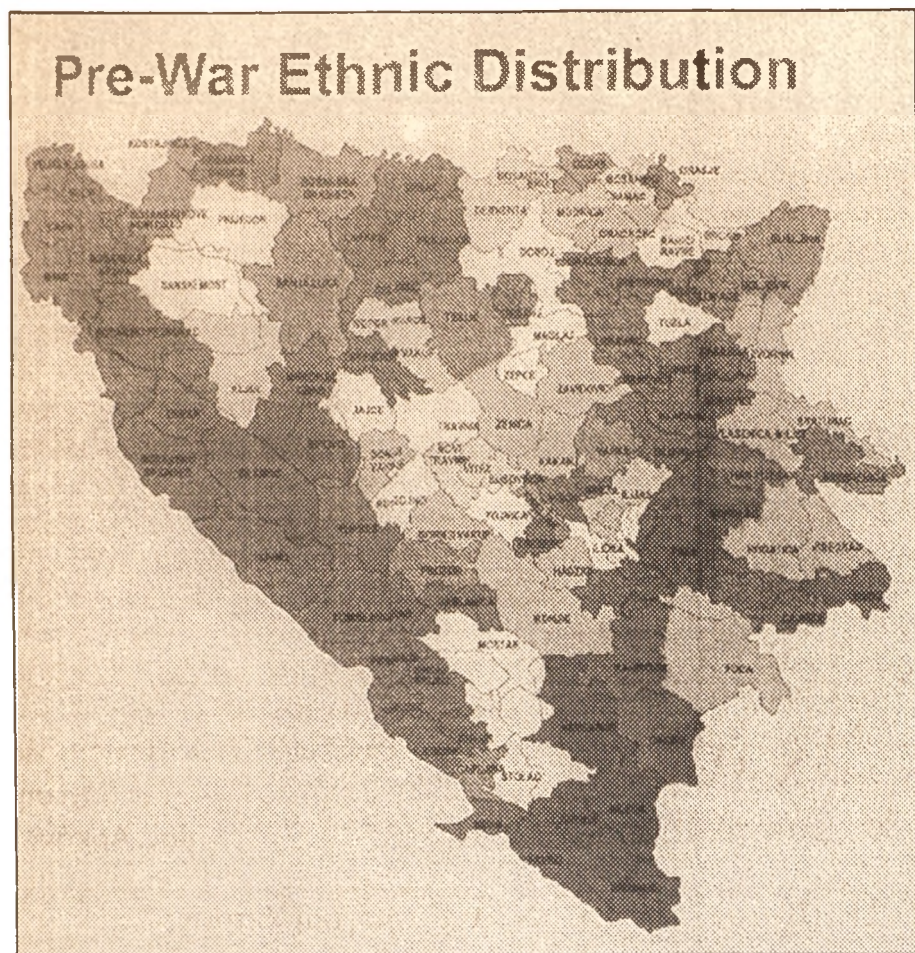
β. Οι «οντότητες» είναι δύο: η κροατομουσουλμανική Ομοσπονδία και η Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα (το σερβικό κράτος) με διαφορετικές σημαίες φυσικά.

γ. Οι στρατοί είναι τρεις· αν και τυπικά μόνον δύο: Ο σερβικός (με δύναμη 10.000 άνδρες) στη Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα και ο κροατομουσουλμανικός, ο οποίος στην πραγματικότητα είναι χωρισμένος στα δύο. Τελευταία οι Κροάτες και οι Μουσουλμάνοι δεν τα πάνε καλά. Έτσι από τα τέσσερα στρατιωτικά σώματα της Ομοσπονδίας (με συνολική δύναμη 20.000 ανδρών) το ένα είναι καθαρά κροατικό και τα τρία μουσουλμανικά. Με χωριστή διοίκηση, ο ομοσπονδιακός στρατός «επικοινωνεί» μόνον στο ανώτατο επίπεδο του Γενικού Επιτελείου. Από εκεί και κάτω κα-

μιά επαφή. Τόσο, που ήταν χαρακτηριστική η απουσία κροατών αξιωματικών στην τελετή για την ανάληψη καθηκόντων του νέου -μουσουλμάνου- αρχηγού στρατού της Ομοσπονδίας.

Παρενθετικά, για τον στρατό της Ομοσπονδίας αξίζει να σημειώσουμε ότι η εκπαίδευση και το πολεμικό υλικό του βασίζεται στο πρόγραμμα «Εκπαί-

*Παράφραση της ρήσης του Τίτο ότι η Γιουγκοσλαβία είναι μια χώρα με έξι δημοκρατίες, πέντε εθνότητες, τέσσερις γλώσσες, τρεις θρησκείες, δύο αλφάβητα και ένα κόμμα!



Στον χάρτη αριστερά φαίνεται η προ του πολέμου διασπορά των εθνοτήτων στην χώρα και στον χάρτη δεξιά η μετά τη Συμφωνία του Νταϊήτον κατανομή των τριών εθνοτήτων.

δευση και Εξοπλισμός» που προέβλεπε η Συμφωνία του Νταϊήτον προκειμένου να φέρει τον ισχύον κροατομουσουλμανικό στρατό σε επίπεδο αντίστοιχο με εκείνο του σερβικού. Στην πορεία οι ΗΠΑ –και από δίπλα η Τουρκία– «πήραν στα χέρια τους» την υλοποίηση του προγράμματος. Στο πλαίσιο του απασχολούνται περί τους 200 εκπαιδευτές –όλοι απόστρατοι του αμερικανικού στρατού– που εργάζονται για λογαριασμό της ιδιωτικής εταιρείας MPRI (Military Professional Rescue Implementation)!

Από την άλλη η Τουρκία εκπαιδεύει το σύνολο των μουσουλμάνων αξιωματικών του στρατού της Ομοσπονδίας και φυσικά επιβάλλει την εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας που είναι η δεύτερη –μετά την αγγλική– ξένη γλώσσα των αξιωματικών του ομοσπονδιακού στρατού. Στην Κροατία εκπαιδεύονται οι αξιωματικοί του κροατικού τμήματος και στην Νέα Γιουγκοσλαβία οι αξιωματικοί του στρατού της Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα.

γ. Οι θρησκείες είναι τέσσερις δηλαδή οι εξής τρεις: μουσουλμάνοι, καθολικοί, ορθόδοξοι. Προκειμένου όμως να αναβαθμίσουν την «πολυπολιτισμι-

κότητα του κράτους» περιλαμβάνουν και τους ολίγους εβραίους που ζουν στην Βοσνία (η τέταρτη θρησκεία).

δ. Πέντε είναι οι εξουσίες. Και εδώ βρίσκεται η καρδιά του προβλήματος. Το ΝΑΤΟ, ο ΟΗΕ, η ΕΕ, ο ΟΑΣΕ και ο Διεθνής Οργανισμός Προσφύγων προσπαθούν να διοικήσουν, χωρίς πάντως να επιλύουν τα δυσεπίλυτα προβλήματα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Κεντρικός έλεγχος δεν υπάρχει με αποτέλεσμα να μην συμπίπτουν οι εκτιμήσεις και οι πρωτοβουλίες «για το καλό της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης».

Το «μεγάλο αφεντικό» είναι ο Υψηλός Εκπρόσωπος (έτσι ονομάζεται) της Ευρωπαϊκής Ένωσης Βόλφραγκ Πέτριτς, αυστριακός, ο οποίος επιβλέπει την εφαρμογή της Συμφωνίας Νταϊήτον.

Ο αμερικανός Ζακ Πωλ Κλάιν είναι ο Συντονιστής και Ειδικός Εκπρόσωπος του Γ.Γ. του ΟΗΕ –ένας άνθρωπος μετριοπαθής με καλή γνώση των συνθηκών της περιοχής– με ευθύνη για την ανθρωπιστική βοήθεια και την διεθνή αστυνόμευση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

Η SFOR (Δύναμη Σταθεροποίησης) υπάγεται στο ΝΑΤΟ και αριθμεί

23.000 στρατιώτες από διάφορες χώρες (18 νατοϊκές και 17 μη νατοϊκές). Η Ελλάδα συμμετέχει με ένα τάγμα της ΕΛΔΥΒ με δύναμη 120 άνδρες. Η SFOR έχει χωριστεί σε τρεις ζώνες ευθύνης: η διοίκηση στο βορρά (Τούζλα) είναι αμερικανική, στα νοτιοανατολικά (Μπάνια Λούκα) αγγλική και στα νοτιοδυτικά (Μόσταρ) γαλλική.

Δεν θα έπρεπε να παραλείψουμε από τον κατάλογο άλλον ένα (έκτο) φορέα εξουσίας στο προτεκτοράτο: τον αμερικανό πρέσβη Τομ Μίλλερ ο οποίος έχει υπηρετήσει παλιότερα στην Ελλάδα και λέγεται ότι θα αφιχθεί σύντομα στην Αθήνα προκειμένου να αντικαταστήσει τον Νικόλας Μπερνς.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Με την Συμφωνία του Νταϊήτον προέκυψε ένα πολύπλοκο σύστημα διοίκησης στο οποίο περιλαμβάνονται τα δέκα καντόνια της κροατομουσουλμανικής Ομοσπονδίας και οι επτά δήμοι της Σερβικής Δημοκρατίας. Η Δημοκρατία είναι τριπροεδρική-συλλογική, δηλαδή κάθε οκτώ μήνες εναλλάσσονται οι πρόεδροι: Κροάτης, Σέρβος, Μουσουλμάνος. Από τον Οκτώβριο του 2000 Πρόεδρος είναι ο Σέρβος Ζίφκο Ράντισιτς ο



Τα γραφεία της ανεξάρτητης εφημερίδας *Oslobodjenija* καταστράφηκαν από τους βομβαρδισμούς. Θα παραμείνει το ερείπιο ως έχει για να θυμίζει τις φρικαλεότητες του πολέμου.



Στα γκρεμισμένα σπίτια του μουσουλμανικού χωριού έχει αναγραφεί το σύνθημα: «Κρατούμε την υπόσχεσή μας. Αρκάν».

οποίος διαμένει στη Μπάνια Λούκα και «κατεβαίνει» για ένα τριήμερο κάθε βδομάδα στο Σεράγεβο, την πρωτεύουσα της χώρας. Εκλογές γίνονται συνήθως κάθε δύο χρόνια αλλά οι επόμενες (Νοέμβριος 2002) θα επαναληφθούν μετά από μία τετραετία. Από τις τελευταίες εκλογές, της 11ης Νοεμβρίου 2000, που έγιναν υπό την επίβλεψη του ΟΑΣΕ, προέκυψαν στην Σερβική Δημοκρατία οι προβλεπόμενοι θεσμοί, αλλά ακυβε-ρνησία στην Ομοσπονδία. Μέχρι σήμερα δεν έχουν κατορθώσει να σχηματίσουν κυβέρνηση και ενεργεί η προηγούμενη κυβέρνηση ως υπηρεσιακή. Οι Κροάτες δεν συμμετέχουν σε κανένα πολιτικό όργανο της Ομοσπονδίας κι έτσι δεν λειτουργεί τίποτε αφού κάθε μέρος έχει το δικαίωμα του βέτο. Ο πρωθυπουργός -επίσης ανά οκτάμηνο εναλλασσόμενος- προΐσταται εξαμελούς κυβέρνησης (Υπουργεία Εξωτερικών, Εξωτερικού Εμπορίου και Οικονομικών, Πολιτικών Υποθέσεων και Επικοινωνιών, Συνεργασίας με Διεθνείς Οργανισμούς, Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων-Προσφύγων). Στη βουλή των αντιπροσώπων μετέχουν 14 βουλευτές από τη Σερβική Δημοκρατία και 28 από την Ομοσπονδία.

Κάθε μία από τις οντότητες έχει αυτόνομη πολιτική υπόσταση με βουλή, Πρόεδρο, πρωθυπουργό και κυβέρνηση. Τα σώματα αυτά σπανίως συνεργάζονται μεταξύ τους.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ

Ο Υψηλός Εκπρόσωπος έχει περιβληθεί υπερεξουσίες οι οποίες προέκυψαν από την Συμφωνία του Νταϊήτον. Η συμφωνία υπεγράφη στο Παρίσι στις 14/12/1995 έπειτα από διαπραγματεύσεις που είχαν γίνει στο Νταϊήτον των ΗΠΑ υπό την εποπτεία του Κλίντον και με τη συμμετοχή των Μιλόσεβιτς και Τούτμαν και εκπροσώπων όλων των αντιμαχομένων μερών στον πόλεμο που είχε προηγηθεί. Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κράτησε τρισημί-σι χρόνια (Μάρτιος 1992 έως Νοέμβριος 1995) και κόστισε χιλιάδες ανθρώπινες ζωές, καταστροφή της βιομηχανικής υποδομής, καταστροφές χωριών και βομβαρδισμούς πόλεων.

Εξαιτίας του πολέμου ο μισός πληθυσμός της χώρας εκτοπίστηκε ή αναγκάστηκε να μεταναστεύσει. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΟΗΕ (Ιούνιος 2000) 2,2 εκατ. του πληθυσμού έχει μετακινηθεί από τα χωριά του. Ενδεικτικά:

Μετανάστες στο εξωτερικό 306.000
Εκτοπισθέντες (πρόσφυγες) μέσα στη χώρα 809.000

Από αυτούς έχουν επαναπατριστεί στην Ομοσπονδία και την Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα συνολικά 645.960.

Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη ήταν η πιο «ανακατεμένη» πληθυσμιακά Δημοκρατία της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Ο πληθυσμός ήταν διάσπαρτα κατανομημένος

σε όλη την εδαφική έκταση. Υπήρχαν θύλακες με εθνολογική -θρησκευτική στην πραγματικότητα, αφού όλα τα υπόλοιπα στοιχεία της κουλτούρας είναι κοινά- ενότητα που ζούσαν πλάι-πλάι: Κροάτες, Σέρβοι και Μουσουλμάνοι.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΗΕ οι νεκροί του πολέμου ξεπερνούν τις 257.000: 232.000 σε συγκρούσεις στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη (στις περιοχές της Ομοσπονδίας και της Σερβικής Δημοκρατίας) και 25.000 σε συγκρούσεις στην Κροατία.

Με τη Συμφωνία του Νταϊήτον νομιμοποιήθηκε ουσιαστικά η πολιτική της εδαφικής εθνοκάθαρσης η οποία επιδιώχθηκε από τον Μιλόσεβιτς με την εμφύλια σύρραξη. Στο χάρτη σημειώνεται η «πολιτική ομογενοποίηση» που θέσπισε η Συμφωνία.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η χώρα έχει μόνον μια μικρή ζώνη (15 χλμ.) θαλάσσιας περιοχής στο Νέουμ η οποία διακόπτει τις κροατικές θαλασσιές ακτές. Στα βορειοανατολικά πάλι, στο Μπρίσκο, έχει εγκαθιδρυθεί ένα καθεστώς υπό διεθνή διοίκηση το οποίο διακόπτει τη συνέχεια της Σερβικής Δημοκρατίας. Οι Μουσουλμάνοι έχουν κατανομηθεί σε δύο ζώνες: Η μία στο κέντρο της χώρας, η άλλη στα βορειοδυτικά και περιβάλλεται από την Κροατία, την Σερβική Δημοκρατία και κροατικά καντόνια της Ομοσπονδίας.

Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν ως αποτέλε-

Η ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Η αποκρυπτογράφηση του πίνακα των εκλογικών αποτελεσμάτων της ενιαίας Βοσνίας-Ερζεγοβίνης –τα αποτελέσματα και για τις ξεχωριστές βουλές της Σερβικής Δημοκρατίας αλλά και της Φεντεράτσια (Ομοσπονδία) δεν διαφέρουν πολύ– εξηγεί τα σημερινά πολιτικά αδιέξοδα κυρίως στην Ομοσπονδία. Το μεγαλύτερο κόμμα είναι το SDP (Σοσιαλιστικό Δημοκρατικό Κόμμα) του Ζλάτκο Λαγκουμτζίγια, σημερινού υπουργού Εξωτερικών, τιτοϊκού και άθρησκου αλλά μουσουλμάνου στην καταγωγή, ως κληρονόμος του κομμουνιστικού κόμματος, συσπειρώνει τους παλιούς παρτιζάνους. Ο Τίτο –του οποίου τα πορτρέτα, σε αντίθεση με τις άλλες χώρες που προέκυψαν με την διάλυση της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας, είναι ακόμη ανηρτημένα σε δημόσια γραφεία της Ομοσπονδίας– έδρασε κυρίως στην περιοχή της Βοσνίας στα χρόνια του πολέμου και η ανάμνησή του είναι ακόμη ζωντανή εδώ. Το SDP είναι πολυεθνικό και αρνείται να συμπράξει με τα εθνικιστικά κόμματα SDA (Κόμμα Δημοκρατικής Δράσης) του Αλία Ιζετμπέκοβιτς και HDZ (Κροατική Δημοκρατική Ένωση) του Άντε Γιέλαβιτς. Θα μπορούσε να συνεργαστεί μόνον με το SBiH (Κόμμα για την Βοσνία-Ερζεγοβίνη) του Χάρι Σίλαζιτς. Ο Σίλαζιτς, ο οποίος στη διάρκεια του πολέμου διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Ιζετμπέκοβιτς, είναι μουσουλμάνος και το σύνθημά του είναι «μια Βοσνία χωρίς εθνότητες».

Πριν λίγες ημέρες συνεκλήθη στο Μόσταρ ένα «παγκροατικό συνέδριο» το οποίο ελέγχονταν από την HDZ του Γιέλαβιτς. Στο συνέδριο αυτό προτάθηκε η διάσπαση της Ομοσπονδίας, η αυτονομία των κροατικών περιοχών και η συγκρότηση μιας Ομοσπονδίας όπου θα συμμετέχουν Σέρβοι, Κροάτες και Μουσουλμάνοι με χωριστά κράτη. Πάρθηκε μάλιστα η απόφαση ότι «τα κροατικά καντόνια δεν αναγνωρίζουν την εξουσία της Ομοσπονδίας». Φυσικά οι διακηρύξεις αυτές δυναμιτίζουν την Συμφωνία Νταϊτόν, η οποία βεβαίως αποδεικνύεται καθημερινά όλο και περισσότερο δυσλειτουργική.

Στο μεταξύ, την Δευτέρα 5/3/2001, με παρουσία του Κοστούνιτσα υπεγράφη στη Μπάνια Λούκα συμφωνία σύσφιγξης των σχέσεων μεταξύ της

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ 11/11/2000 ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ Β/Ε

ΚΟΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΨΗΦΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Κροατομουσουλμανική Ομοσπονδία		
SDP	193094	26,6%
SDA	181179	24,9%
HDZ	167585	23,1%
SBiH	110990	15,3%
Σερβική Δημοκρατία		
SDS	170294	41,7%
PDP	68377	16,8%
SNSD	52872	13%

Νέας Γιουγκοσλαβίας και της Ρεπούμπλικας Σέρμπσκα και αναγγέλθηκε ότι θα γίνουν περαιτέρω διαπραγματεύσεις για στρατιωτική συνεργασία!

Στην Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα οι πολιτικές δυνάμεις είναι συγκροτημένες γύρω από τα εξής κόμματα: Το εθνικιστικό SDS (Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα) που ίδρυσε ο Κάραζιτς και σήμερα ελέγχεται από τον μετριοπαθή Μίρκο Σάροβιτς, το SNSD (Κόμμα των Ανεξαρτήτων Σοσιαλδημοκρατών) του Μίλοραντ Ντόντικ και το μετριοπαθές PDP (Κόμμα Δημοκρατικής Προόδου) του σημερινού πρωθυπουργού Μλάβεντνιτς.

Τα κόμματα πρέπει να «λειτουργούν» σύμφωνα με τους όρους της Συμφωνίας του Νταϊτόν. Δεν μπορούν να ξεφύγουν γιατί τότε παύουν να λειτουργούν ως κόμματα. Έτσι για παράδειγμα, ο Υψηλός Εκπρόσωπος της ΕΕ Πέτρους πιέζει για να αποπεμφθεί ο πρόεδρος των Κροατών Άντε Γιέλαβιτς ο οποίος όμως έχει συγκεντρώσει το

92% των κροατικών ψήφων.

Η κυβέρνηση είναι διεκπεραιωτική. Τί να κάνει για την ανασυγκρότηση; Είναι δουλειά του ΟΑΣΕ. Τί να κάνει για την παιδεία; Κάθε «εθνότητα» διαμορφώνει το πρόγραμμα της με βάση κυρίως την θρησκευτική διαφοροποίηση. Τα χρήματα της διεθνούς βοήθειας έχουν περικοπεί δραστικά μετά τις αποκαλύψεις για την οικειοποίησή τους από την παρέα του Ιζετμπέκοβιτς.

Οι επεμβάσεις των «προστάτιδων δυνάμεων» είναι ωμές αλλά συνήθως αναποτελεσματικές. Ο Χόλμπρουκ είχε έρθει και προπαγάνδιζε ανοιχτά: «μην ψηφίζετε το SDS» (το κόμμα του Κάραζιτς). Και το αποτέλεσμα; Το SDS πήρε τελικά το 51% των ψήφων και θα σχημάτιζε μόνο του κυβέρνηση αν το ήθελε. Οι προστάτες αγνοούν στην ουσία την όποια «λαϊκή κυριαρχία». «Μην ψηφίζετε αυτό το κόμμα» λένε και αν παρ' όλα αυτά ψηφιστεί, αυτοί συνεχίζουν: «Δεν αναγνωρίζω το αποτέλεσμα».



Ο ποταμός Μιλίτσα είναι η ραχοκοκαλιά του Σεράγεβο.

σμα να μετατραπεί η χώρα σε διεθνές προτεκτοράτο. Οι πολίτες ψηφίζουν, αναδεικνύουν εκπροσώπους αλλά η χώρα διοικείται από τις πέντε (ή έξι) διεθνείς «εξουσίες» με προεξάρχοντα το ρόλο του Υψηλού Εκπροσώπου της ΕΕ Βόλφρανκ Πέτριτς.

Ο Εκπρόσωπος του Γ.Γ. του ΟΗΕ, ο αμερικανός Κλάιν, θέσπισε το νόμισμα της χώρας το οποίο «δεν έπρεπε να θυμίζει» ούτε το σερβικό ούτε το κροατικό νόμισμα. Έτσι καθιερώθηκε το «μετατρέψιμο μάρκο» το οποίο είναι ισότιμο με το γερμανικό μάρκο στο εσωτερικό της χώρας αλλά μη μετατρέψιμο εκτός συνόρων.

Ως γλώσσα της χώρας αναφέρεται στο Σύνταγμα η *b.c.s.*, δηλαδή «bosnian-croatian-serbian», που δεν είναι άλλη από την μέχρι πρότινος γνωστή ως σερβοκροατική. Τώρα γίνεται προσπάθεια να σχηματισθούν «βοσνιακές» λέξεις. Πώς; Προστίθεται π.χ. το σύμφωνο *h* (αραβικό υποτίθεται). Έτσι τώρα δεν πίνεις «κάφα» αλλά «καηβέ». Τόσο απλά. Οι σοβαροί άνθρωποι μειδιούν μ' αυτά τα καμώματα.

Γίνεται ακόμα μια συστηματική προσπάθεια στην Ομοσπονδία να χρωματισθεί η ζωή με «μουσουλμανισμό». Η Σαουδική Αραβία, τα Εμιράτα του Κόλπου και άλλες μουσουλμανικές χώρες όπως το Ιράν, που διατηρεί μεγάλη πρεσβεία στο Σεράγεβο, χρηματοδοτούν μαζικές ανοικοδομήσεις τζαμιών (130 μέχρι στιγμής) στα νέα μουσουλμανικά χωριά των οποίων οι μικροί και ισχυροί μυναρέδες δεν έχουν καμιά σχέση με τα ωραία μουσουλμανικά τεμένη· πρόκειται για κακογραφίες. Η ιδιόρρυθμη αυτή πολιτιστική επανάσταση έχει και τις ενδυματολογικές εκδοχές της: Είδα στο Σεράγεβο δυό περιπτώσεις κυριών ντυμένων με τον τρόπο που ντύνονται στην Τεχεράνη ή το Αφγανιστάν. Ολόμαυρα μακριά φορέματα και τσαντόρ που σκέπαζε όλο το πρόσωπο. Ένας Τούρκος με πληροφόρησε ότι οι Σαουδάραβες καταβάλλουν 100 μάρκα στην περίπτωση που η κυρία φορά μαντίλα, 200 εάν στην ενδυμασία περιλαμβάνεται και γκριζο πανωφόρι και 300 μάρκα για κάθε κυρία που θα κυκλοφορεί με μαύρα ρούχα και τσαντόρ! Αυτός ο τρόπος ένδυσης ήταν φυσικά αδιανόητος πριν τον πόλεμο. Όμως με



το πέρασμα του χρόνου το φαινόμενο ατονεί. Είναι δύσκολο η μόδα να πιάσει σ' αυτή τη γωνιά της Ευρώπης όπου ο θρησκευτικός φανατισμός καλείται να σκεπάσει την ανοχή και τον συγχρωτισμό αιώνων μεταξύ ανθρώπων με αμοιβαίες επιρροές.

ΤΟ ΠΡΟΤΕΚΤΟΡΑΤΟ

Διατρέχοντας τη χώρα μια πενταετία μετά το τέλος των συγκρούσεων σε πιάνει ένα σφίξιμο. Τα βουνά μεγάλα, τα φαράγγια βαθιά, οι δρύες σκεπάζουν τις πλαγιές. Σ' αυτό το θαυμάσιο τοπίο, περνώντας από εκατοντάδες τούνελ και γεφύρια συναντάς το ένα μετά το άλλο τα χωριά με τα γκρεμισμένα σπίτια, τα τζαμιά και τις εκκλησίες. Μόνον τα νεκροταφεία στις άκρες των χωριών είναι επιμελημένα: χριστιανικά ή μουσουλμανικά ή ανάμικτα. Σκεπασμένο από το χιόνι το τοπίο φάνταζε ειρηνικό και ήρεμο.

Ο σιδηρόδρομος, που κάποτε οδηγούσε από το Σεράγεβο στη Μπάνια Λούκα, το Ζάγκρεμπ και το Βελιγράδι, δεν χρησιμοποιείται πια, οι γραμμές έχουν καταστραφεί. Όσο κάθε μια από τις τρεις διαφορετικές(;) «εθνότητες» αρνείται να συμμετάσχει με τις άλλες σε κοινούς θεσμούς, σε πρώτη φάση το αίσθημα του απομονωτισμού βαθιάει ενώ σε δεύτερη φάση, πιστεύω, θα αναπτύσσεται ένα αίσθημα αλυτρωτισμού και έντονης αναφοράς σε «μητέρες-πατρίδες».

Στα σχολεία το μάθημα των θρησκευτικών χωρίζει τους μαθητές. Σε δημόσια σχολεία της Ομοσπονδίας όπου διδάσκεται το Κοράνι τα Σερβάκια και τα Κροατάκια βγαίνουν στο διάδρομο τις ώρες αυτές. Οι Κροάτες έχουν σχολεία στις εκκλησίες. Εκεί το μάθημα των θρησκευτικών καταλαμβάνει το κύριο μέρος της διδασκαλίας από τους «φρέρηδες». Αντίστοιχα, στη Σερβική Δημοκρατία στα σχολεία διδάσκεται η εκδοχή της Ορθοδοξίας.

Ποιό είναι το μέλλον αυτού του προτεκτοράτου; Στην Ομοσπονδία επιδιώκουν να δώσουν την εικόνα ενός «πολυεθνικού κράτους». Ενσωματώνουν κάποιους μειονοτικούς, τους περιποιούνται και τους επιδεικνύουν. Στην Κροατία και την Σερβία τους αποκαλούν αντίστοιχα «Κροάτες ή Σέρβους του Ιζεμπέκοβιτς»!

Η οικονομία έχει καταστραφεί. Η βιομηχανία χάλυβα δεν λειτουργεί. Γίνονται μόνον περιορισμένες εξαγωγές από την άφθονη ξυλεία. Μια πηγή συναλλάγματος είναι και η πολεμική βιομηχανία η οποία παράγει βλήματα διαφόρων διαμετρημάτων καθώς και οπτικά όργανα παρατηρήσεων.

Το ποσοστό ανεργίας είναι 40%, οι νέοι μόλις βρουν κάποια δουλειά παραιτούν το πανεπιστήμιο το οποίο εξάλλου είναι πολυδάπανο. «Η επόμενη γενιά θα είναι γενιά αγραμμάτων», σχολίασε μια νέα από το Σεράγεβο. Η φτώχεια στην Ομοσπονδία είναι μεγάλη

αλλά στη Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα ακόμη μεγαλύτερη.

Στη χώρα επικρατεί γενικά ηρεμία. Είναι η κούραση από τον αιματηρό πόλεμο; Όχι είναι μάλλον αποτέλεσμα της αστυνόμευσης των νατοϊκών δυνάμεων: «ο φόβος φυλάει τα έρημα...».

ΤΑ ΣΥΝΔΡΟΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Μια νεαρή κοπέλα μου αφηγείται: «Είμαι από το Σεράγεβο. Στον πόλεμο έμενα στην πόλη. Το μισό σπίτι της μάνας μου γκρεμίστηκε από τους βομβαρδισμούς. Κάψαμε όλα τα έπιπλα, καρέκλες, τραπέζια, κρεβάτια, για να ζεσταθούμε. Στο τέλος του πολέμου είχαμε μείνει με το σπίτι μισό και παντελώς άδειο. Παντρεύτηκα, έχω ένα κοριτσάκι τριών χρόνων. Και ξαφνικά, τώρα τελευταία, κάθε τόσο με πιάνει ένας περιέργος πανικός. Δεν μπορώ να μείνω σε μέρος που έχει πολύ κόσμο ή όπου κάποιος φωνάζει δυνατά. Αφήνω τη δουλειά μου, τρέχω αμέσως στο σπίτι». Δεν έχει σημασία το όνομα και η θρησκεία –για την οποία δεν πολυνοιάζεται– αυτής της νέας γυναίκας. Πολλοί άνθρωποι και στην Βοσνία και στη Σερβία και στο Κοσσυφοπέδιο πάσχουν από ψυχολογικά προβλήματα. Τις ώρες του πολέμου οι αγωνίες κοιμούνταν και σήμερα, όσοι επέζησαν, με συγγενείς νεκρούς ή πρόσφυγες, ανακυκλώνουν τις οδύνες του πολέμου και τις συμφορές. Τώρα φανερώνονται τα «παράπλευρα τραύματα».

Και η κοπέλα συνέχισε: «Δεν πιστεύω

στον λεγόμενο ανθρωπισμό, δεν πιστεύω σε ιδεολογίες. Ποιό όραμα για τον κόσμο να προτείνω στο παιδί μου; Τί κόσμος είναι αυτός όπου ο ισχυρότερος σε σκοτώνει γιατί πιστεύει ότι ο άλλος είναι κατώτερος; Είναι ισχυρός σου επιτίθεται».

Στη Μπάνια Λούκα συνάντησα τον Πρόεδρο Μίρκο Σάροβιτς και είχα την ευκαιρία μιας σύντομης συζήτησης. Ο Σάροβιτς είναι ένας μετριοπαθής πολιτικός και μετά την ανάδειξή του σε Πρόεδρο οι δυτικές δυνάμεις άρχισαν τις επαφές μαζί του. Τον ρώτησα τι σκέφτονται οι Σερβοβόσνιοι για το μέλλον αυτής της χώρας-προτεκτοράτου.

«Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη», μου απάντησε, «ήταν προτεκτοράτο της Αυστρίας για 40 χρόνια. Από το 1878 έως το 1918. Γνωρίζουμε πολύ καλά το καθεστώς που μας επεβλήθη. Τα τρία χρόνια που πέρασαν είχαμε πολλά προβλήματα στο εσωτερικό της δικής μας Δημοκρατίας. Τώρα ο πολιτικός κόσμος έχει έρθει σε κάποια συνεννόηση και επιθυμούμε την στερέωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης». Παρατήρησα ότι απ' όσα έχω δει και καταλάβει κάθε οντότητα προσπαθεί να τονίσει την δική της «ταυτότητα» και ανακαλύπτει διαφοροποιητικά στοιχεία: «Ένα παλιό τζαμί στη Μπάνια Λούκα έχει τιναχθεί στον αέρα. Γιατί δεν προσπαθείτε ως ένδειξη συνεννόησης και ανοχής να το ανακατασκευάσετε;». Και η απάντησή του ήταν:

«Ξέρετε, έχουν καταστραφεί και πάρα πολλές εκκλησίες και ιστορικά μο-

ναστήρια. Θα τα ανακατασκευάσουμε πρώτα αυτά. Μην ανησυχείτε. Εμείς έχουμε διεξαγάγει 80 πολέμους μεταξύ μας. Και ωστόσο καταφέραμε να επιβιώσουμε όλοι».

Σ' όλη τη χώρα υπάρχει διάχυτη μια ανασφάλεια. Ο σέρβος οδηγός που μας μετέφερε από το Σεράγεβο στη Μπάνια Λούκα –ή όπως παρατήρησε ο συνοδός μας «μας μετέφερε από την περιοχή του λατινικού σε εκείνην του κυριλλικού αλφαβήτου»– μας είπε ότι οι γονείς του είναι ηλικιωμένοι, ζουν στην πόλη αλλά αυτός μένει δίπλα, σε ένα σερβικό χωριό. «Ήμουν στον πόλεμο και οι Βόσνιοι έχουν καταλόγους και κάθε τόσο κάνουν μπλόκα. Μπορεί να με συλλάβουν κάποια στιγμή και τότε τρέχα γύρευε...»

Ρώτησα τον πρόεδρο της Ρεπούμπλικα Σέρμπσκα, μεταφέροντας τις εμπειρίες της χώρας μας, γιατί δεν επιδιώκεται η παροχή μιας γενικής αμνηστείας. Η απάντησή του ήταν σαφής: «Όλοι αυτοί που μετέτρεψαν τη χώρα σε προτεκτοράτο, δεν κλείνουν το βιβλίο του πολέμου. Φυλλομετρούν συνέχεια τις σελίδες του».

Ένας φίλος, που παραστάθηκε ως μεταφραστής, μου σχολίασε μετά το πέρας της συνομιλίας: «Ξέρεις τι συμβαίνει εδώ; Σκέψου τρεις φίλους που έχουν την ίδια αγαπητική. Ο καθένας προσπαθεί να καθαρίσει τους άλλους δυό για να την έχει αποκλειστικά δική του».

Χ.Γ.Π.



Αριστερά: στην πλατεία κάτω από τις ομπρέλες Βόσνιοι παίζουν σκάκι. Δεξιά: σε κεντρικό εμπορικό δρόμο οι λακούβες από τις οβίδες στο πλακόστρωτο έχουν γεμιστεί με ειδικό κόκκινο χρώμα για να θυμίζουν στους περαστικούς τα δύματα του πολέμου.

Προσδοκίες και προκλήσεις στον 21ο αιώνα

«Μην ερωτεύεστε ποτέ το αερόστατο», γράφει ο Ουμπέρτο Έκο στο συλλογικό έργο *Προβλέψεις* (Εκδ. Παπαζήση 2000). Με άλλα λόγια ο ιταλός στοχαστής μας λέει, φτιάξτε θεωρίες και σκαρώστε εφευρέσεις, αλλά μην πάρετε πολύ στα σοβαρά τα δημιουργήματά σας. Ο Έκο αναγνωρίζει ότι το ηθικό δίδαγμα της ιστορίας είναι ότι τόσο στη φιλοσοφία όσο και στις επιστήμες πρέπει να είσαι πολύ προσεκτικός για να μην ερωτεύεσαι το αερόστατό σου. Μας θυμίζει ότι δεν μπορούμε να δούμε το μέλλον κοιτάζοντας τους αντίχειρές μας.

Για τον 20ο αιώνα, αυτόν τον *Σύντομο Εικοστό Αιώνα* κατά τον Eric Hobsbawm, μένουν πολλά ακόμη να γραφτούν, θετικά και αρνητικά. Οι περισσότερες αναλύσεις μιλούν για την βαριά ευθύνη που η εποχή μας αναλαμβάνει.

Πώς όμως τελειώνουν οι αιώνες; Γιατί κάθε άνθρωπος νιώθει μέσα του τον βαθύ αντίκτυπο που έχει το γεγονός ότι ένας αιώνας ή μία χιλιετία φτάνουν στο τέλος τους;

Η ιδέα του τέλους ενός αιώνα, ακόμη και η ιδέα του αιώνα, είναι στην πραγματικότητα πολύ πρόσφατη. Η έκφραση «fin de siècle» χρησιμοποιούνταν μόνο για τη δεκαετία του 1890. Ο 19ος αιώνας ήταν ο πρώτος αιώνας που απέκτησε αριθμό. Οι Άσα Μπιγκς και Ντάνιελ Σνόουμαν, που επιμελήθηκαν μια συλλογή δοκιμίων η οποία κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις του Πανεπιστημίου του Γέιλ το 1996 με τίτλο *Fin de Siècle*, υποστηρίζουν ότι είναι αδύνατον να παραβλεφθεί το γεγονός ότι συχνά «ένα αίσθημα τέλους» μοιάζει να διακατέχει ορισμένες εποχές.

Και είναι αληθές ότι ορισμένες μεγάλες και καθοριστικές στιγμές εντοπίζονται γύρω στα τέλη των αιώνων. Το «τέλος αιώνα» με το οποίο είμαστε βαθύτερα εξοικειωμένοι είναι εκείνο του 19ου (δεκαετία του 1890). Για πρώτη φορά ένας αιώνας εμφανίζεται ως μια ενότητα μέσα στην ιστορική προοπτική. Ο 19ος αιώνας ήταν μια περίοδος μεγάλης αισιοδοξίας, εμποτισμένη από την ιδέα της προόδου. Ο πόλεμος ήταν ακόμη κάτι το αξιοθαύμαστο και όχι θάνατος και καταστροφή. Ο 20ος αιώνας διέλυσε κάθε τέτοιου είδους αφελείς αισιοδοξίες. Όσο για τον 21ο αιώνα τον οποίο ήδη αρχίσαμε να διανύουμε, η

ιστορική πρόγνωση βασίζεται αναγκαστικά στη γνώση του παρελθόντος, όπως υποστηρίζει ο Eric Hobsbawm στο βιβλίο του *Στους Ορίζοντες του 21ου αιώνα μετά την εποχή των άκρων* (Εκδ. Θεμέλιο 2000). Μέσα από το κάτοπτρο του ιστορικού ο συγγραφέας του *Σύντομου Εικοστού Αιώνα* εντοπίζει τα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η ανθρωπότητα στο νέο αιώνα και ανιχνεύει τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές τάσεις που είναι πιθανόν να επικρατήσουν. Σταθμίζει και αξιολογεί φαινόμενα όπως η παγκοσμιοποίηση, ο κίνδυνος του υπερπληθυσμού στον πλανήτη, το περιβάλλον, η νέα διεθνής σκηνή, το «παγκόσμιο χωριό» του σημερινού ανθρώπου, τα πολιτισμικά και πολιτικά προβλήματα, τις τεράστιες δυνατότητες παραγωγής πλούτου, αλλά και την άνιση κατανομή του, το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών και τις τεράστιες ανισότητες. Το ταξίδι του Eric Hobsbawm στο μέλλον χαρακτηρίζεται τόσο από αγωνία όσο και από ελπίδες ότι οι νέες γενιές θα καταφέρουν να δημιουργήσουν έναν καλύτερο κόσμο.

Στην αυγή της νέας χιλιετίας είναι σαφές ότι τρία μείζονα προβλήματα θα απασχολήσουν τη διεθνή κοινότητα: η προστασία του περιβάλλοντος, η ανακούφιση των φτωχών και το πρόβλημα της μετανάστευσης. Ο αναπτυγμένος κόσμος, δηλαδή η Δύση, θα πρέπει να διαλέξει: είτε να κάνει κάποιες θυσίες που θα επιτρέψουν στον Τρίτο Κόσμο να εξασφαλίσει μερίδιο στον παγκόσμιο πλούτο, είτε να συνεχίσει να επιμένει ότι πρόκειται για έναν άλλο κόσμο για τον οποίο δεν γνωρίζει τίποτα. Κι όλα αυτά μπροστά σε μια νέα πραγματικότητα: το «παγκόσμιο χωριό». Έχει δημιουργηθεί η εντύπωση ότι δη-

μιουργείται μια διεθνής κοινωνία, ότι οι ίδιες αξίες θα κυριαρχήσουν παντού, ότι η έννοια του έθνους-κράτους θα εξαφανιστεί. Ο γάλλος κοινωνιολόγος Αλέν Τουρέν στο βιβλίο του *Μπορούμε να ζήσουμε μαζί;* (εκδ. Fayard 1997) υποστηρίζει ότι αυτό που διακινδυνεύουμε μέσα σε μια τέτοια κατάσταση είναι η πλήρης έκρηξη: από τη μια μεριά η κοινή οικονομική ζωή και από την άλλη οι διάφορες κοινοτικές ομάδες με συγκεκριμένη πολιτιστική και θρησκευτική ταυτότητα που κλείνονται στον εαυτό τους.

Ο κόσμος παραμένει εκρηκτικά διαιρεμένος. Τα έθνη-κράτη, αν και περιφρονημένα από τις διεθνείς χρηματογορές, δεν φαίνεται να απειμπολούν το δικαίωμά τους στη λήψη αποφάσεων στον πολιτικό και στρατιωτικό τομέα αλλά ούτε και στην περίπτωση των διεθνών εμπορικών κανόνων, εάν αυτοί δεν τα συμφέρουν.

Η Σύνοδος της ΕΕ στη Νίκαια έδειξε ότι η ανίχνευση της φυσιογνωμίας του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και η αξιολόγηση της πολιτικής δυναμικής του θα είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Το ερώτημα «Quo Vadis Europa;», που έθεσε τον Μάιο του 2000 ο γερμανός υπουργός Εξωτερικών Γιόσκα Φίσερ, δεν απαντήθηκε στη Νίκαια και θα επανέρχεται συνεχώς καθώς η ομοσπονδιακή προοπτική θα εμφανίζεται ως ένα σενάριο που απαντά τόσο στο ερώτημα της οριστικής θεσμικής αναμόρφωσης της Ένωσης όσο και στην ιστορική πρόκληση της διεύρυνσής της.

Όσο για την Ελλάδα με τη σιγουριά που της παρέχει η ένταξή της την ΟΝΕ βρίσκεται πλέον αντιμέτωπη με την πρόκληση της διαμόρφωσης ενός βαθύτερου ενοποιητικού σχήματος μέσα στην ΕΕ. Ευτυχώς η ελληνική εξωτερική πολιτική κατάφερε να ξεφύγει από την απομόνωση και τη «σκοπιανοποίηση» που είχε επιβάλει ο φαρισαϊσμός των προηγούμενων ετών και μπορεί πλέον να συμμετέχει εποικοδομητικά στη διαμόρφωση των αποφάσεων σε όλα τα διεθνή fora.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΝΤΑΛΗΣ

Ρατσισμοί, γενοκτονίες και Ευρώπη

• Πήτερ Μπαλακιάν,
Το Μαύρο σκυλί της μοίρας,
Εκδόσεις Καστανιώτη 2000.

Η πρόσφατη αναγνώριση της αρμενικής γενοκτονίας από τη γαλλική βουλή έφερε στην επικαιρότητα ένα κορυφαίο ζήτημα ιστορικής ευθύνης. Οι τουρκικές αρχές αντί να καλλιεργούν ένα κλίμα αντεκδίκησης απέναντι στη Γαλλία θα πρέπει να σκεφτούν άλλους τρόπους, προκειμένου να συνεισφέρουν στην αναγνώριση της ευθύνης σε ό,τι αφορά τις φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν στο όνομα της Μεγάλης Τουρκίας. Πρόκειται για ένα καθήκον μνήμης, επώδυνο αλλά απαραίτητο αν η Τουρκία θέλει να αναγνωρισθεί η ευρωπαϊκή προοπτική της.

Στο συγκλονιστικό βιβλίο του ο αρμενικής καταγωγής αμερικανός ποιητής και καθηγητής Αγγλικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Κολγέιτ, Πίτερ Μπαλακιάν μεταφέρει μνήμες από την αρμενική γενοκτονία (1915-1923). Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας περιγράφει τα παιδικά του χρόνια, όταν μεγάλωνε στα προάστια του Νιου Τζέρσεϋ προσπαθώντας να μοιάσει στα αμερικανόπουλα. Το παιδί θα μεγαλώσει, θα γίνει ένας «κανονικός» Αμερικανός που λατρεύει το μπέιζμπολ και την ποίηση. Με την ενηλικίωσή του αρχίζει σιγά σιγά να βιώνει και μια δεύτερη ζωή, αυτή της αρμενικής καταγωγής του. Μέσα από τις αναμνήσεις της γιαγιάς του ο Μπαλακιάν θα γίνει πλέον Αρμένης όσο και Αμερικανός.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στα γεγονότα της γενοκτονίας τα οποία ο συγγραφέας ανακαλύπτει με μια βασανιστικά αργή διαδικασία που στα μάτια του τότε φάνταζε σαν αποκάλυψη. Το βιβλίο του Μπαλακιάν είναι μια συγκλονιστική μαρτυρία για τη μαζική εξολόθρευση των Αρμενίων από τους Τούρκους, που παραμένει, ακόμα και σήμερα, ένα γεγονός που δυσκολεύεται να αναγνωρισθεί επίσημα από την πολιτισμένη Δύση.

• Ζήσης Παπαδημητρίου,
Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός -
Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος,
Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα 2000.

Σήμερα χρειαζόμαστε έναν νέο πολιτικό Διαφωτισμό, έναν ορθολογικό ουμανισμό χωρίς ευρωκεντρικές παρωπίδες που θα αντανakλά τις ανάγκες της ανθρωπότητας στο σύνολό της, υποστηρίζει ο καθηγητής του ΑΠΘ Ζήσης Παπαδημητρίου.

Στη μελέτη του για το φυλετικό μίσος και τον ευρωπαϊκό ρατσισμό διερευνά διαχρονικά το φαινόμενο. Επιχειρεί να δει τι είναι αυτό που υπάρχει πίσω από τον ρατσισμό πέρα από την οικονομική κρίση και την ανεργία. Βασικός στόχος της εργασίας του είναι η ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική ανάλυση του βιολογικού ρατσισμού προκειμένου να καταδειχθεί η οργανική του σχέση με την ευρωπαϊκή ιστορία.

Το έργο αποτελείται από πέντε κεφάλαια κι επίμετρο με θέμα τον πολιτιστικό ρατσισμό της «Νέας Δεξιάς». Χρήσιμο είναι και το παράρτημα, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυριότερες ακροδεξιές και νεοναζιστικές οργανώσεις και κόμματα στις χώρες-μέλη της ΕΕ. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις έννοιες της «φυλής» και του ρατσισμού, τόσο από ετυμολογική όσο και από ιδεολογική άποψη. Ο συγγραφέας αναλύει την έννοια της «φυλής», που αποτελεί ως γνωστόν τη βάση του σύγχρονου ευρωπαϊκού ρατσισμού, κι επισημαίνει τον ιδεολογικό της χαρακτήρα. Στη συνέχεια παρουσιάζει τις κυριότερες απόψεις σχετικά με τις διάφορες εκφάνσεις του ρατσισμού κι επισημαίνει τόσο τη συνθετότητα του ρατσιστικού φαινομένου όσο και την ιστορική μοναδικότητα του βιολογικού ρατσισμού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται συνοπτικά στις κλασικές περιπτώσεις «οιονεί ρατσισμού». Στο τρίτο παρακολουθεί τη γένεση του ευρωπαϊκού ρατσισμού. Αναλύει τις συνθήκες εμφάνισης της φυλετικής ιδέας σε συσχετισμό με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου και την επαφή των Ευρωπαίων με

άγνωστους μέχρι τότε λαούς. Στο τέταρτο κεφάλαιο, που αποτελεί και το βασικότερο της μελέτης, ο Παπαδημητρίου παρουσιάζει και αξιολογεί κριτικά τις κυριότερες φυλετικές θεωρίες από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και την ήττα του ναζισμού. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, ασχολείται με την προβληματική του «επιστημονικού» ρατσισμού στην μεταπολεμική περίοδο και συγκεκριμένα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 μέχρι σήμερα.

• Χαράλαμπος Ανθόπουλος,
Προστασία κατά του ρατσισμού και
ελευθερία της πληροφόρησης,
Εκδόσεις Παπαζήσης 2000.

Ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο φασισμός και ο αντισημιτισμός είναι έκδηλα φαινόμενα στον ευρωπαϊκό χώρο κι αποτελούν σήμερα σοβαρή απειλή για την σταθερότητα της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Ο ρατσιστικός λόγος εκφέρεται στην καθημερινή ζωή σε διάφορα επίπεδα.

Μερικά απ' αυτά επισημαίνει και αναλύει ο Χ. Ανθόπουλος στη μελέτη του. α) Στο θεσμικό επίπεδο: ο «επίσημος λόγος» του κράτους που αποτυπώνεται στα νομοθετικά κείμενα και στις διοικητικές πράξεις και μπορεί να περιέχει γλωσσικές εκφράσεις ή παραστάσεις ρατσιστικής προκατάληψης. β) Στο πολιτικό επίπεδο: ο «πολιτικός λόγος» των εκπροσώπων του πολιτικού κόσμου. γ) Στο εκπαιδευτικό επίπεδο: ο λόγος των σχολικών βιβλίων και των εκπαιδευτικών. δ) Στο ακαδημαϊκό επίπεδο: ο λόγος των μελών της επιστημονικής κοινότητας και των διανοουμένων. ε) Στο επίπεδο του συστήματος πληροφόρησης: ο λόγος των ΜΜΕ. στ) Στο διαπροσωπικό επίπεδο: ο λόγος της καθημερινότητας. Η πολύ χρήσιμη μελέτη του Χ. Ανθόπουλου αναλύει το φαινόμενο της νομιμοποίησης και αναπαραγωγής του ρατσισμού στο επίπεδο του λόγου των ΜΜΕ και διερευνά τα νομικά μέσα αντιμετώπισης του ρατσιστικού λόγου στα μέσα πληροφόρησης. Όπως σημειώνει εύστοχα ο συγγραφέας, η απαγό-

ρευση του ρατσιστικού λόγου αποτελεί τρωτίστως ένα πρόβλημα του συνταγματικού δικαίου και της επιστήμης του.

• **Π. Νάσκου-Περράκη (επιμέλεια-πρόλογος),**

Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα και την Ευρώπη,

Εκδόσεις Α. Σάκκουλα 2000.

Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει τις εισηγήσεις και συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου του ρατσισμού και της ξενοφοβίας που διοργανώθηκε στο Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου στη Θεσσαλονίκη το Νοέμβριο του 1999. Στα κείμενα του τόμου επισημαίνεται πως θα πρέπει να υπάρξει πανευρωπαϊκή δράση για την πρόληψη και καταστολή του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Γράφουν οι: Σ. Περράκης, Β. Winkler, Γ. Καμίνης, Ζ. Παπαδημητρίου, Ξ. Κοντιάδης, Ν. Ασκούνη, Γ. Τζαννετάκος, Δ. Χριστόπουλος, Μ. Παύλου, Ν. Φραγκάκης, Π. Στάγκος, Θ. Βούλγαρη.

• **Γιώργος Κόκκινος,**
Αναζητώντας την Ευρώπη - Οι αντινομίες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής κουλτούρας και η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης,
Εκδόσεις Μεταίχιο 2000.

Ο συγγραφέας αυτής της μελέτης υποστηρίζει ότι η ουσιαστική γνώση των αντιθετικών ιδεολογικών παραδόσεων που διαμορφώνουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό μπορεί να συμβάλει στον μετασχηματισμό της ΕΕ σε μια υπερεθνική ομοσπονδία, που θα θεμελιωθεί στην ισοτιμία των εταίρων, την ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική δημοκρατία και τον πολιτισμικό πλουραλισμό υπερβαίνοντας τις ιστορικές διαφορές, τη γεωγραφική διαφοροποίηση, τις εθνοπολιτισμικές ιδιομορφίες και αναιρώντας τη διαφαινόμενη πολιτική επιλογή της στεγανοποίησης των ευρωπαϊκών συνόρων. Ο ουτοπικός χαρακτήρας του σχεδίου αυτού δεν αίρει την αναγκαιότητα του αγώνα για την ιστορική του πραγμάτωση.

Το βιβλίο αναφέρεται στον πολιτικό ορθολογισμό ως ειδοποιό γνώρισμα

του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αλλά και στην αμφισβήτησή του, στην ιστορία της ιδέας της ευρωπαϊκής ενοποίησης και στις αντίστοιχες θεσμικές πρωτοβουλίες. Συμπληρώνεται επίσης και με εκτενή παραρτήματα στα οποία καταγράφονται οι σημαντικότεροι σταθμοί της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης από το 1957 μέχρι σήμερα.

• **Θ. Κουλουμπής, Θ. Ντόκος (Επιμέλεια),**

Ανασκόπηση Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής 2000. Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1999-2000, Εκδόσεις Παρατηρητής-ΕΛΙΑΜΕΠ 2000.

Το ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής) δε χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις. Λειτουργεί από το 1988 ως ένα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ερευνητικό και εκπαιδευτικό ίδρυμα κι έχει παρουσιάσει ένα πραγματικά σημαντικό έργο στα θέματα ελληνικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής.

Η *Ανασκόπηση 2000* είναι η ετήσια έκδοση του ΕΛΙΑΜΕΠ η οποία μέχρι πριν δύο χρόνια κυκλοφορούσε με τον τίτλο *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής*. Σ' αυτήν κάθε χρόνο, πολιτικοί, πανεπιστημιακοί, ειδικοί αναλυτές, δημοσιογράφοι και διπλωματικοί επιχειρούν μια αποτίμηση των εξελίξεων στο επίπεδο της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής για το προηγούμενο έτος.

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη η φετινή *Ανασκόπηση* επικεντρώνεται σ' ένα μόνο θέμα, αυτό των ελληνοτουρκικών σχέσεων, οι οποίες, όπως σημειώνουν και οι επιμελητές της έκδοσης, χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη μεγάλης καχυποψίας και στους δύο λαούς. Μια καχυποψία, η οποία οφείλεται κυρίως στις ιστορικές μνήμες και εμπειρίες αλλά και στην άγνοια.

Δύσκολα θα διαφωνήσει κανείς με τους Θ. Κουλουμπή και Θ. Ντόκο ότι «ο στόχος πρέπει να είναι μια υπέρβαση των αγκυλώσεων και των αρνητικών στερεότυπων, όχι βεβαίως για να ξεχάσουμε την ιστορία μας, αλλά για να συγχωρήσουμε αν χρειαστεί, εφόσον, βεβαίως, η άλλη πλευρά αποδείξει έμπρακτα ότι ξέφυγε από τις αναθεω-

ρητικές και επεκτατικές συνήθειες του παρελθόντος».

Με το άρθρο του Θ. Κουλουμπή που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και εισαγωγή στο αφιέρωμα για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να παρακολουθήσει τον ρόλο της Ελλάδας στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Εξετάζονται διεξοδικά δύο θέματα που αφορούν στην κατατομή της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας στη μεταψυχροπολεμική εποχή: α) η συγκριτική αναλογία σταθερότητας/σύγκρουσης στα Βαλκάνια τη στιγμή που παλιά και νέα μετακομμουνιστικά κράτη βρίσκονται στο δύσκολο δρόμο της μετάβασης προς τη δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς, β) η ελληνική εξωτερική πολιτική έναντι της Τουρκίας και η αναλογία κόστους/οφέλους στο σχεδιασμό μιας ρεαλιστικής στρατηγικής (και τακτικής) για τη μείωση της έντασης και την επίλυση διαφορών η οποία θα μπορούσε, όπως ελπίζεται, να οδηγήσει σε μια ιστορική συμφιλίωση κατά το πρότυπο της προσέγγισης Βενιζέλου-Ατατούρκ.

Η *Ανασκόπηση 2000* περιλαμβάνει δύο μέρη: στο πρώτο υπάρχουν άρθρα πολιτικών, πανεπιστημιακών, δημοσιογράφων, διπλωματών και στρατιωτικών και στο δεύτερο χρήσιμα κείμενα τεκμηρίωσης όπως είναι οι εννέα πρώτες Συμφωνίες Ελληνοτουρκικής Συνεργασίας.

Για όσους αναζητούν περισσότερα στοιχεία για τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας και για τις προοπτικές της Ελλάδας στην «νέα Ευρώπη» όπως αυτή διαμορφώνεται στις αρχές του 21ου αιώνα, το CD-Rom που κυκλοφόρησε πρόσφατα το ΕΛΙΑΜΕΠ με τίτλο *Greece's Role in the New Europe* εξετάζει τρεις βασικούς τομείς δραστηριότητας: α) την πολιτική και τη διπλωματία, β) την οικονομία και τις εμπορικές συναλλαγές και γ) την κοινωνία και τον πολιτισμό. Το CD-ROM λειτουργεί συμπληρωματικά, προβάλλοντας την ελληνική συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς και τις ελληνικές πρωτοβουλίες σε διμερές και πολυμερές επίπεδο, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην περιοχή των Βαλκανίων.

Σωτήρης Ντάλης

«Διαβάζοντας για «αλλοδαπούς» γράφοντας για «αλλοδαπούς»

Προέκταση του «Άλλου» ο «ξένος» και τις περισσότερες φορές ο υπερθετικός βαθμός του: «ξένος» όποιος επιθυμεί να διεκδικήσει τον ιδιωτικό του τόπο είτε εκ των υστέρων είτε ως έπηλυσ· «ξένος» όποιος τολμάει να δρασκελίσει την άτεγκτη γραμμή συνόρων από πατρίδες που τον αρνούνται· «ξένος» εκείνος που ζητάει να μετακομίσει τις ελπίδες του σε άλλα χώματα, σε άλλους πολιτισμούς· «ξένος», τελικά, καθένας που αισθάνεται ή του καταλογίζεται ζωή αλλότρια και μοίρα αλλοδαπή.

Κομμάτι του «ξένου», ίσως το μεγαλύτερο, είναι και ο «αλλοδαπός». Και αν οι ερμηνευτικές επεξηγήσεις, έτσι όπως μας δίνονται από τα λεξικά, παρέπεμπαν παλαιότερα σε ερμηνείες του τύπου: «ο ανήκων εις άλλον λαόν ή άλλην χώραν» (Λεξικό Δ. Δημητράκου), σήμερα ως αλλοδαπός ορίζεται «αυτός που δεν είναι υπήκοος της χώρας στην οποία βρίσκεται ή κατοικεί» (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής-Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη). Εύκολα λοιπόν γίνεται αντιληπτό πως, παρά τις βασικές νοηματικές του σταθερές, ο ορισμός της έννοιας του αλλοδαπού προσαρμόζεται στην κινητικότητα και στις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικές συντεταγμένες κάθε ιστορικής περιόδου.

Η ελληνική λογοτεχνία, από τη μεριά της, και ιδιαίτερα η πεζογραφία ανέπτυξε σε όλη τη διάρκεια της παρουσίας της μια ξεχωριστή σχέση με την έννοια «αλλοδαπός» – σχέση η οποία μπορεί να χαρακτηρισθεί στενή, πολυεπίπεδη και γόνιμη. Αν κανείς θελήσει να αξιολογήσει με ακρίβεια τη στάση της νεοελληνικής λογοτεχνίας απέναντι

Το κείμενο εκφωνήθηκε στο συνέδριο της ΠΑΠΟΚ (1-3 Δεκεμβρίου 2000) με θέμα «Ο “Άλλος” στην Ελληνική Λογοτεχνία του 20ού αιώνα». Εξυπακούεται επομένως ότι σε ορισμένα σημεία λειτουργεί ο ανάλογος τόνος.

στο φαινόμενο του «ξένου», το πρώτο και βασικότερο που πρέπει να κάνει είναι να αναζητήσει την προϊστορία αυτού του εναγκαλισμού. Η αρχή τοποθετείται στα ομηρικά έπη και, πιο συγκεκριμένα, στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα δύο χαρακτηριστικότερα παραδείγματα ανθρώπων που αναζήτησαν εναγώνια να συμφιλιωθούν με τον τόπο και τη μοίρα τους, δηλαδή οι περιπτώσεις της πλανεμένης στην Τροία Ελένης και του περιπλανώμενου κι απάτριδος Οδυσσέα. Στη συνέχεια, ουσιαστική καταγραφή του «ξένου» θα έχουμε στον Σοφοκλή, τον Αισχύλο και τον Ευριπίδη. Στον πρώτο απ' αυτούς χρωστάμε την πολύπαθη μορφή του Οιδίποδα, την οδυνηρότερη δηλαδή περίπτωση ανθρώπου που έχει καταδικαστεί να είναι ξένος από το ίδιο το σώμα και τη ζωή του, ενώ από την πλευρά του ο Αισχύλος βάζει τον Δαναό στις *Ικέτιδες* να συμβουλευεί τις κόρες του: «*Θυμήσου να σκύβεις το κεφάλι στη χρεία· πρόσφυγας είσαι· γλώσσα δε βγάζουν οι ταπεινοί*». Εκτενέστερα όμως και πιο δυναμικά ο Ευριπίδης είναι εκείνος που δίνει μια σειρά από έργα, όπου πρωταγωνιστούν άτομα που δεν ανήκουν στην εγχώρια ιστορία, παρά φερόμενα συνήθως με βίαιο τρόπο στην Ελλάδα, αγωνίζονται να εξοικειωθούν και να κερδίσουν το δύσκολο παιχνίδι της επιβίωσης. Οι τραγωδίες *Μήδεια*, *Εκάβη*, *Ανδρομάχη* και *Φοί-*

νισσες αποτελούν κλασική αναφορά σε ανθρώπους που τους έχει αποστερηθεί ο τόπος της πατρίδας και το οικείο περιβάλλον της προσωπικής τους μνήμης. Βέβαια, σε αντιστάθμισμα αυτής της ξενόφερτης συμφοράς, ο Ευριπίδης θα γράψει την *Ιφιγένεια στη χώρα των Ταύρων*, παρουσιάζοντας κι εδώ τις παραμέτρους της δυστυχίας του ανθρώπου που βρίσκεται σε ασυμφωνία με το γεωγραφικό και κοινωνικό περιβάλλον του.

Επικεντρώνοντας τώρα στο θέμα της εισήγησης και προχωρώντας στην ανάλυση του πρώτου σκέλους της, το «Διαβάζοντας για “αλλοδαπούς”», ο προσωπικός προβληματισμός επιμερίζεται σ' έναν τριπλό άξονα. Έτσι, θα γίνει λόγος: α) για έργα και κείμενα που αναφέρονται στους «ξένους» μες στον γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας, β) για έργα με τον Έλληνα ως «ξένο», και γ) για την ιδιαίτερη κατηγορία του ελληνισμού της διασποράς και τη λογοτεχνική του ιχνηλάτηση.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα –όταν σημειώνεται η επίσημη έναρξή της– και μέχρι τις μέρες μας, η θεματική της νεοελληνικής πεζογραφίας δείχνει να γοητεύεται από την έννοια της περιπέτειας, είτε αναγκαστική μετακίνηση είναι αυτή είτε εκδίωξη και ξεριζωμός· είτε έχει το όνομα της περιπλάνησης και της γεωγραφικής αναζήτησης είτε τον τίτλο της εξορίας, της προσφυγιάς και της μετανάστευσης. Άλλωστε, δύο από τα πατριαρχικά κείμενα της πεζογραφίας μας, που διακατέχονται απ' αυτές τις έννοιες και πάνω σ' αυτές οικοδομούνται, είναι ο *Θάνος Βλέκας* του Παύλου Καλλιγά και ο *Λουκής Λάρας* του Δημητρίου Βικέλα.

Εκείνο όμως το έργο, που σηματοδοτεί την καινούργια εποχή προβληματισμού της νεοελληνικής πεζογραφίας απέναντι στον «ξένο» και εγκαινιάζει δυναμικά –έστω και ασύνειδα– την απόφαση του νεοέλληνα συγγραφέα να μην αδιαφορήσει για το φαινόμενο του «αλλοδαπού», είναι το αριστουργηματικό διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη *Ο ξεπεσμένος Δερβίσης*. Σ' αυτό το κείμενο, γραμμένο πριν από 104 χρόνια, ο Παπαδιαμάντης πλάθει με τον γνωστό του αφηγηματικό τρόπο και την προσωπική του ευαισθησία την περίπτωση ενός ανέστιου Τούρκου.



που τα βάσανα της υπερορίας του γίνονται κάπως υποφερτά χάρη στην ευπλαχνία ενός έλληνα σαλεπιτζή.

Την ίδια περίπου εποχή και, συγκεκριμένα, το 1883 και το 1895 ο Γ. Βιζυηνός δημοσιεύει αντίστοιχα το *Ποίος ήτο ο φονεύς του αδερφού μου* και το *Μοσκόβ - Σελήμι*, διηγήματα στα οποία συναντάει κανείς ως πρωταγωνιστές στο μιν πρώτο τον αλλόφυλο Κιαμήλ και στο δεύτερο τον ομώνυμο ήρωα – μυθιοποιηματικές φιγούρες που ο δημιουργός τους τις περιβάλλει με αισθήματα πιο δυνατά κι απ' αυτήν τη συμπάθεια, ίσως επειδή η γραφή του Βιζυηνού είναι μια αγκαλιά τόσο αμόλυντη από το μάρτημα κάθε είδους φυλετισμού, ώστε τα πρόσωπα αυτών των ξένων να λειτουργούν εντέλει ως περσόνες του θρακιώτη συγγραφέα.

Περνώντας πλέον και τυπικά στον 20ό

αιώνα και έχοντας για παρακαταθήκη η σύγχρονη ελληνική πεζογραφία μια τέτοια στάση απέναντι στον «ξένο», θεωρείται απολύτως φυσικό να την απασχολεί σοβαρά το πρόβλημα, με τις καινούργιες του τώρα μορφές, αλλά και να μη διστάζει να παίρνει ξεκάθαρα θέση απέναντί του. Κατ' αρχάς το ζήτημα του «ξένου» αντιμετωπίζεται στο σύνολο σχεδόν του έργου του από τον Δ. Βουτυρά, μόνο όμως που εδώ πρόκειται για πρόσωπα που, για την ακρίβεια, ανήκουν στην αλλοδαπή του κοινωνικού περιθωρίου και της μελαγχολικής σκιάς των προαστίων. Οι αμέσως επόμενες περιπτώσεις «ξένων» στην πεζογραφία μας είναι ο δυστυχισμένος Τουρκόγιαννος στον *Κατάδικο* του Κ. Θεοτόκη, ο ιδιότυπα αλλοδαπός μες στην ίδια την πατρίδα του Νικόλας Καζάκογλου στην *Ιστορία ενός αιχμαλώ-*

του του Στρ. Δούκα, καθώς και οι «Τουρκόσποροι» πρόσφυγες του Ν. Καζαντζάκη στο μυθιστόρημά του *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*. Κατ' ουσίαν όμως εμφάνιση αλλοδαπών, με πρωταγωνιστικό ρόλο και αφηγηματική αυτοτέλεια, θα παρατηρηθεί στις αρχές της δεκαετίας του '30, όταν ο Μ. Καραγάτσης θα πλάσει τις μορφές του Λευκορώσου *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* και του Γερμανοφιλανδού *Γιούγκερμαν* στα ομώνυμα μυθιστορήματα.

Από το σημείο αυτό και έπειτα τα έργα με αλλοδαπούς ως ενεργά πρόσωπα της μυθοπλασίας πληθαίνουν, όπως πληθαίνουν και οι συγγραφείς που ασχολούνται με την ιδιαιτερότητα της περίπτωσης τους – τάση που φανερώνει κοινωνική ευαισθησία μα και ανάλογο συγγραφικό ρίσκο. Τα πράγματα, η παρουσία δηλαδή αλλοδαπών στις εγχώ-

ριες σελίδες, γίνονται ακόμη πιο απτά από τη δεκαετία του '60 και ύστερα, καθώς ο πληθυσμός των αλλοδαπών μεγαλώνει σταδιακά, ενώ παράλληλα αυξάνει και ο αριθμός των Ελλήνων που γίνονται, για λόγους κοινωνικο-οικονομικούς, οι ίδιοι αλλοδαποί. Η τελευταία δεκαπενταετία, με τις συνταρακτικές ιστορικές ανακατατάξεις και τις παγκόσμιες εξελίξεις, θα δώσει ένα καινούργιο ερέθισμα για την έκρηξη του λογοτεχνικού ενδιαφέροντος και θα σηματοδοτήσει μιαν ολοφάνερη στροφή της πεζογραφίας προς τους «αλλοδαπούς», οι οποίοι καταφεύγουν στη χώρα μας προερχόμενοι κυρίως από τη ρημαγμένη Ανατολή. Προς πιστοποίηση αυτής της στάσης, παρατίθενται μερικοί από τους πολλούς αλλά ενδεικτικοί τίτλοι κειμένων και συγγραφέων, που εντάσσουν στο έργο τους «αλλοδαπούς» κυρίως σε πρωταγωνιστικό ρόλο. Τέτοιοι είναι: *Το φθινόπωρο της Έβα Ανίτα Μπένγκτσον* του Δημ. Κούρτοβικ, *Το ασημόχορτο ανθίζει* του Β. Γκουρογιάννη, όπου εξιστορείται η αντιπαράθεση χριστιανών και μουσουλμάνων στη νεότερη Ελλάδα, διηγήματα και νουβέλες του Χρ. Χαροματσίδη, του Ν. Κάσδαγλη *Το Αραράτ αστράφτει*, με τις δραματικές καταθέσεις κούρδων προσφύγων, το διήγημα *Το ρουμανόπουλο* του Μ. Κουμανταρέα, αρκετά μυθιστορηματικά πρόσωπα και σελίδες από το έργο του Αλέξη Πανσέληνου, η *Φωνή* του Χρ. Χωμενίδη και, για να έλθουμε στην πιο πρόσφατη παραγωγή, η συλλογική δουλειά αφηγημάτων με τον τίτλο *Ξένος, ο άλλος μου εαυτός*, το διήγημα «Ο φιλόξενος σταύλος» του Δ. Νόλλα, αλλά και η πρωταγωνιστική μορφή της Ρωσίδας Σβέτας στο μυθιστόρημά του *Φωτεινή μαγική*, τα κείμενα της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ για τον «ξένο», αρκετά διηγήματα του Μ. Φάις στην τελευταία του συλλογή *Απ' το ίδιο ποτήρι*, καθώς επίσης η καταγραφή της ζωής μιας αλβανίδας μετανάστριας στον τόμο *Συζητώντας με τη Λίντα*, σε επιμέλεια της Ελένης Συρίγου-Ρήγου.

Σ' αυτό το σημείο θα μπορούσε να προσθέσει κανείς τρεις ακόμη κατηγορίες κειμένων, που συγγενεύουν με τα παραπάνω και αναδεικνύουν το πρόβλημα του «άλλου», καταγράφοντας την ιδιαιτερότητα της ιθαγένειάς του.

Τέτοια κείμενα είναι: α) η πλειάδα πεζογραφημάτων που αναφέρονται στους Έλληνες Εβραίους, β) οι περιπτώσεις της διπλής ταυτότητας των ηρώων *Ισμαήλ Φερίκ Πασά* της Ρέας Γαλανάκη και *Μεχμέτ Αλή* από το *Ελάχιστον της ζωής του* του Διαμαντή Αξιώτη, και γ) η ειδική κατηγορία λογοτεχνημάτων που ναι μεν αναφέρονται στους εν Ελλάδι «αλλοδαπούς», αλλά είναι γραμμένα από μη Έλληνες, με σημαντικότερα το *Χιόνι στην Αθήνα* του Βιντοσάβ Στεφάνοβιτς και το πρόσφατο *Τρελοί στον Παράδεισο* του Αλβανού Βιριόν Γκράτσι.

Το φαινόμενο, ωστόσο, έχει δύο όψεις και μοιάζει με τις διαφορετικές πτυχές του ίδιου υφάσματος. Αν θελήσουμε να αναλογιστούμε πως στο διάβα της Ιστορίας δεν υπήρξαν μόνο άνθρωποι που ζήτησαν να δουν τη χώρα μας ως γη επαγγελίας, αλλά μάλλον περισσότερες είναι εκείνες οι ιστορικές συγκυρίες, κατά τις οποίες οι Έλληνες αναγκάστηκαν να αναζητήσουν την τύχη τους έξω από τα ημεδαπά σύνορα, τότε εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε γιατί η λογοτεχνία μας παρήγαγε μια σειρά έργων που έχουν για θέμα τους τον Έλληνα ως ξενιτεμένο. Αρχή και βάση όλων αυτών είναι φυσικά τα Δημοτικά Τραγούδια της ξενιτιάς, ενώ από την πλευρά της η πεζογραφία θα ασχοληθεί με το σχετικό φαινόμενο από τη μεταπολεμική κυρίως περίοδο και έπειτα. Οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις κειμένων, που εξιστορούν τους Έλληνες ως βιοπαλαιστές στα ξένα, είναι *Το διπλό βιβλίο* του Δ. Χατζή, το μυθιστόρημα *Λυσίκομος Εκάβη* του Β. Λούλη, η *Βάρδια* και το αφήγημα *Λι* του Ν. Καββαδία, *Το συναξάρι του Αντρέα Κορδοπάτη* του Θ. Βαλτινού, το έργο *Μερόνυχτα Φραγκφούρτης* του Αντ. Σουρούνη, καθώς επίσης και αρκετά διηγήματα του Δ. Νόλλα.

Αν τώρα σ' αυτές τις δύο ομάδες κειμένων, με τον Έλληνα πότε να υποδέχεται «αλλοδαπούς» και πότε να είναι ο ίδιος «αλλοδαπός», προστεθούν τα έργα που αφορούν στην ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική κατηγορία του Ελληνισμού της διασποράς, αντιλαμβάνεται κανείς πως η σχέση της ελληνικής λογοτεχνίας με το φαινόμενο «αλλοδαπός» είναι συνυφασμένη με τη μοίρα που έχει λάχει στους ανθρώπους αυτού

του τόπου να ζουν διαρκώς με το βλέμμα στραμμένο έξω από τα εθνικά σύνορα. Μια πρόχειρη αναφορά σε έργα του ελληνισμού της διασποράς παρουσιάζει τις εξής ομάδες: α) βιβλία για τον ελληνισμό της Μικρασίας, των Βαλκανίων, του Πόντου και τον επακόλουθο ξεριζωμό τους (Δ. Σωτηρίου, Η. Βενέζης, Τ. Γκρίτση-Μιλλιέξ, Μ. Κορομηλά, Θ. Γρηγοριάδη κ.ά.), β) κείμενα που αφορμώνται ή από τον Εμφύλιο και τον εξαναγκασμό σε υπερορία (Μ. Αλεξανδρόπουλος, Κ. Κοτζιάς, Α. Ζέη, Μ. Γκανάς, Λ. Ξανθόπουλος κ.ά.) ή από την εθελούσια διασπορά (όπως παρουσιάζεται σε αρκετά έργα του Β. Βασιλικού και σε ορισμένα του Ν. Καχίτση), γ) έργα με τον ελληνισμό σε ρόλο πρωταγωνιστικό σε ξένα εδάφη (Στρ. Τσίρκας, Ν. Θέμελης) και, βέβαια, η τελευταία κατηγορία δ) με κυριότερους εκπροσώπους τον Σωτ. Δημητρίου και τον Τηλ. Κώτσια, οι οποίοι καταγράφουν την επάνοδο Ελλήνων σε μια πατρίδα που τις περισσότερες φορές κάνει ό,τι είναι δυνατόν να αποδείξει πως να είναι μια μητριά πατρίδα.

Τι συμπέρασμα μπορεί να βγάλει κάποιος μελετητής και αναγνώστης απ' αυτήν τη στάση της ελληνικής πεζογραφίας απέναντι στους «αλλοδαπούς»; Ένα και σημαντικό: η λογοτεχνία μας ούτε θέλει ούτε της πρέπει να αποστρέφει τα μάτια της από το αντιμάμαλο της ξενιτιάς. Γι' αυτόν τον λόγο θεωρεί χρέος της να σκύβει με αληθινή ανθρωπιστική διάθεση πάνω από τη μοίρα του κατατρεγμένου, δείχνοντας έτσι με τον καλύτερο τρόπο πως έχει διδαχτεί την τραγικότητα του σεφερικού λόγου: «Όμως τη σκέψη του πρόσφυγα τη σκέψη του αιχμάλωτου/ τη σκέψη/ του ανθρώπου σαν κατάντησε κι αυτός πραγματέια/ δοκίμασε να την αλλάξεις, δεν μπορείς». Η ελληνική λογοτεχνία αντιμετώπισε το φαινόμενο του «αλλοδαπού» με τρόπο που αρμόζει στην ιστορία και στην ποιότητά της, μια και δεν αδιαφόρησε ούτε ποτέ εθελούφλησε. Λειτουργώντας στην πλειονότητά της σωστά και ερμηνεύοντας αντικειμενικά στάσεις, στοιχεία χαρακτήρα, πράξεις και γεγονότα, τόλμησε να σχολιάσει και να κρίνει με τον τρόπο της τα κτικές που έχουν σχέση τόσο με τη συμπεριφορά των μόνιμων κατοίκων απέναντι στους «ξενόφερτους», όσο και με

την ενσωμάτωση ή τις πολιτικές αφομοίωσης και εξομοίωσης που ασκήθηκαν κατά καιρούς προς τους κάθε λογής και εποχής «αλλοδαπούς». Είναι, λοιπόν, απ' αυτές τις ωραίες στιγμές που η λογοτεχνία μας στάθηκε και συνεχίζει να στέκεται στο ύψος που της ταιριάζει.

Αφήνοντας, τώρα, κατά μέρος ό,τι έχει σχέση με κείμενα και με έργα καταξιωμένων δημιουργών και περνώντας στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης, το «Γράφοντας για "αλλοδαπούς"», είναι ανάγκη να τονισθεί εξ αρχής πως μια τέτοια προσπάθεια εγκυμονεί κινδύνους και πειρασμούς, που έχουν να κάνουν είτε με τις προθέσεις του συγγραφέα και τις συμβάσεις του την ώρα της λογοτεχνικής παραγωγής, είτε με την υποδοχή του έργου του ως αντικείμενο και εμπόρευμα στον χώρο της αγοράς. Παρ' όλα αυτά, οι συγκεκριμένες δυσκολίες σε καμία περίπτωση δεν υποσκελίζουν την ανακούφιση και τη χαρά, ένα είδος εξιλέωσης και κάθαρσης, που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μπορεί να προσφέρει στον δημιουργό η δοκιμασία της γραπτής ανάπλασης των «αλλοδαπών».

Ο πρώτος λοιπόν κίνδυνος, που ελλοχεύει σε μια τέτοια απόπειρα μυθοπλασίας, είναι ο καιροσκοπισμός. Φυσικά, κανείς δεν είναι σε θέση να απαγορεύσει στη λογοτεχνία να σκύψει και σαν μεγεθυντικός φακός να παρουσιάσει τρέχοντα προβλήματα της επικαιρότητας και θέματα που ταλανίζουν την καθημερινότητα. Ωστόσο, μια τέτοια διαδικασία απεμπολεί τον χαρακτήρα της αγαθής πρόθεσης και του αβίαστου συγγραφικού ενστίκτου, όταν επιβάλλεται αποκλειστικά και μόνο από λόγους εμπορικούς. Με λίγα λόγια, όταν οι νόμοι της αγοράς επιβάλλουν τη συγγραφική ενασχόληση με τους «ξένους», μια και μπορεί να κριθεί ως θέμα που «πουλάει» και που υπόσχεται χρήματα ή φήμη σε όποιον θελήσει να ασχοληθεί μ' ένα τέτοιο «καυτό» ζήτημα, αντιλαμβανόμαστε τότε πως σ' αυτήν την περίπτωση λειτουργεί ένα ιδιότυπο σκλαβοπάζαρο, με τους «αλλοδαπούς» να βρίσκονται στη θέση των δούλων και τον συγγραφέα να παίζει τον ρόλο εκείνου που έχει το πουγκί, αλλά, αντί να εξαγοράσει τη λευτεριά τους, γίνεται το καινούργιο αφεντικό.

Η δεύτερη κατά σειρά δυσκολία λέγεται συναισθηματικός τόνος των κειμένων. Εδώ, αν ο συγγραφέας δεν είναι προσεκτικός στη σωστή δοσολογία των αισθημάτων που θα εκταμιεύσει για τους χαρακτήρες και τις πράξεις τους, πολύ εύκολα μπορεί να πιαστεί στο δόκανο της υπερβολής και να τα καταποντίσει όλα σε μια λίμνη δακρύων. Ό,τι χειρότερο, δηλαδή, για τη λογοτεχνικότητα του κειμένου! Όταν γράφεις για παιδιά των φαναριών, για μετανάστες και πρόσφυγες και γενικά για αλλόγλωσσους, αλλόθρησκους και απάτριδες, αντιλαμβάνεσαι –ή οφείλεις να αντιλαμβάνεσαι– ότι παίζεις με τη φωτιά: όσο εύκολα μπορείς να πλάσεις έναν χαρακτήρα ή να στήσεις μια σκηνή, με άλλη τόση ευκολία αυτή η σκηνή ή ο χαρακτήρας είναι πιθανόν να σωριαστούν από τον μελοδραματισμό, που πυρπολεί την πειστικότητα και την αρετή του αφηγηματικού μέτρου.

Κι αν η συναισθηματική θερμότητα αποτελεί έναν σοβαρό κίνδυνο στη λογοτεχνική ανάπλαση των «αλλοδαπών», η τρίτη και τελευταία απειλή είναι ακόμη πιο επικίνδυνη και λέγεται διδακτισμός. Αυτός εδώ ο πειρασμός σηματοδοτεί την πονηρή ευκολία με την οποία η πένα του πεζογράφου μπορεί να γλιστρήσει στη ρητορεία του διδακτισμού και στην έκδηλη ή υφέρπουσα ηθικολογία. Να γράφει, δηλαδή, ιστορίες στις οποίες κυκλοφορούν, είτε σε πρώτο επίπεδο είτε υποδαπέδια, μασκαρεμένες ή ολοφάνερα, οι συμβουλές και οι παροτρύνσεις, ο καθοδηγητισμός, τα μη και τα πρέπει του παντεπόπτη αφηγητή και ο άμεσος ή έμμεσος διδακτισμός του παντοδύναμου συγγραφέα.

Γράφοντας για «αλλοδαπούς» ή θα δεχτείς τα ακριβή στοιχεία της ταυτότητας του «Άλλου» ή πρέπει να σιωπήσεις· ή θα σεβαστείς τον δικό τους τρόπο σκέψης και την πολιτισμική τους ταυτότητα ή οφείλεις να αποσυρθείς· ή θα σταθείς ακριβοδίκαιος απέναντι σ' αυτό που οικοδομεί τη διαφορετικότητα ή είσαι αναγκασμένος να καταθέσεις τα όπλα. Η γραφή σου δεν πρέπει να γλιστρήσει ούτε προς το περισσότερο ούτε προς το λιγώπο· ούτε στην υπερβολή ούτε στη διεκτραγώδηση· ούτε προς τον εντυπωσιασμό μα ούτε προς τη σαγήνη της συγκίνησης. Αυτό, βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει

πως θα εκτοπίσεις από τον συγγραφικό σου ορίζοντα τις περιπτώσεις εκείνες –ιστορίες ή πρόσωπα– που η δυναμική τους ξαφνιάζει και κόβει την ανάσα. Εδώ όμως χρειάζεται ικανότητα, εμπειρία και μαστοριά, ώστε να είσαι σε θέση να γνωρίζεις τι πρέπει να εμφανίσεις και τι να κρύψεις, τι να φωτίσεις και τι ν' αφήσεις στη σκιά, πώς να χειριστείς το επιπλέον και πώς να αναδείξεις το ερεβώδες ή το καλυμμένο από την πεισματική άρνηση.

Παρ' όλα αυτά και πέρα από τους κινδύνους, τις δυσκολίες και τους πειρασμούς που ελλοχεύουν την κάθε απόπειρα συγγραφής ιστοριών μυθοπλαστικού περιεχομένου, υπάρχει και το αντίδωρο. Κι αυτό είναι η μεγάλη φαρμακεία που προσφέρει η λογοτεχνική επεξεργασία υπάρξεων είτε φανταστικών είτε αληθινών, που σε τελευταία ανάλυση ποτέ δεν πρόκειται να μάθουν πως η ζωή τους απασχόλησε την έγνοια και τον χρόνο κάποιων άγνωστων ανθρώπων και ίσως εντελώς διαφορετικών απ' αυτούς. Η φαρμακεία λοιπόν, που μπορεί να προσφέρει μια τέτοιου είδους αμοιβαία σχέση, δεν είναι άλλη από την ευκαιρία που σου δίνεται να αναλογιστείς ότι, διαβάζοντας ή πλάθοντας ιστορίες για «αλλοδαπούς», ουσιαστικά αναφέρεσαι στο άλλο μισό του εαυτού σου. Γιατί οι άνθρωποι οι ερχόμενοι από «αλλού» είναι κομμάτι της δικής σου ύπαρξης, της δικής σου ελευθερίας. Είναι ο πολιτισμός που απλώνει το χέρι του ζητιανεύοντας τις αξίες σου. Και ίσως εντέλει ο «Άλλος» είσαι εσύ ο ίδιος, επειδή, αν τους κοιτάξεις στα μάτια, μπορεί να ανακαλύψεις τον πραγματικό σου εαυτό.

Γι' αυτό κι ακούγονται τόσο σοφά και επίκαιρα τα λόγια του *Τελευταίου Δερβίση* –λόγια που μας υπενθυμίζουν κάτι που όλοι οι βολεμένοι πασχίζουμε να ξεχάσουμε: «Μπου ντουνιά τσαρκ φιλέκ», που πάει να πει: «Αυτός ο κόσμος είναι σφαίρα και γυρίζει».

Ή, όπως αλλιώς το είπε με τον δικό του ποιητικό τρόπο ο John Donne: «Κάθε ανθρώπου ο θάνατος λιγοστεύει εμένα τον ίδιο, γιατί είμαι ένα με την ανθρωπότητα· κι έτσι ποτέ σου μη στέλνεις να ρωτήσεις για ποιον χτυπάει η καμπάνα, χτυπάει για σένα.

ΚΩΣΤΑΣ ΑΚΡΙΒΟΣ

Επισημαίνουμε

Η Biennale μας κι η αυθαιρεσία τους

Η υπόθεση της Biennale Βενετίας ανήκει στην εικαστική κοινότητα κι όχι στον εκάστοτε υπουργό. Άρα δεν μπορεί κανείς Μικρούτσικος, Πάγκαλος ή Βενιζέλος να ορίζει **προσωπικά** κομισάριο ή καλλιτέχνη από τον φιλικό ή κομματικό του κύκλο λες και πρόκειται για το τσιφλίκι του παππού του. Αυτό που συμβαίνει με τη φετινή συμμετοχή της χώρας μας στην Biennale είναι ανεπίτρεπτο και απορούμε πώς δεν έχουν ξεσηκωθεί και δεν διαμαρτύρονται οι προσωπικότητες του χώρου, οι φορείς, οι Σχολές Καλών Τεχνών, η Εταιρεία Τεχνοκριτικών, οι ηγεσίες των Μουσείων Τέχνης. Τόση πια υπαλληλοποίηση, τέτοια εγωιστική αδιαφορία; Που είναι ο Ζογγολόπουλος, ο Μόραλης, ο Κανιάρης, ο Κεσσανλής, ο Τσόκλης, ο λαλίστατος Τάκης, οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι; Δεν τους νοιάζει που διασύρεται ο τόπος; Είναι ήδη Μάρτης και δεν έχει ανακοινωθεί ούτε επίτροπος ούτε καλλιτεχνικό σχήμα. Απλώς από ακριτομύθειες πληροφορούμαστε ότι ο κ. Βενιζέλος επέλεξε μια άπειρη τεχνοκριτικό, φίλη του, για κομισάριο προικίζοντάς την με μια καλλιτέχνίδα που είχε επιλέξει ο προηγούμενος υπουργός. Τέτοια ανεξαρτησία! Χωρίς άποψη, χωρίς θεωρητικό πλαίσιο αλλά σαν αναξιοπρεπές ρουσφέτι. Επιπλέον οι άλλες χώρες έχουν γνωστοποιήσει τις συμμετοχές τους από τον περασμένο Νοέμβρη.

Τα πρώτα διαβούλια έχουν γίνει και τα βραβεία έχουν καπαρωθεί. Και ημείς άδομεν. Η έλλειψη εικαστικής άποψης, ο συγκεντρωτισμός του υπουργού, η κατάργηση της καλλιτεχνικής επιτροπής, η ανυπαρξία ειδικών συμβούλων και διαλόγου έφεραν την χώρα μας που έχει παράδοση μίζερων εμφανίσεων στην Βενετία σ' αυτή τη θέση.

Από την εποχή της απρέπιας του Μικρούτσικου προς τον Λουκά Σαμαρά το 1995 ως το τωρινό σκάνδαλο μετράμε σειρά λαθών και άστοχων χειρισμών. Biennale σημαίνει πρωτίστως γνώση του κυρίαρχου trend, δημόσιες σχέσεις επιπέδου και ευφυές, πρωτότυπο concept.

Περισσότερο από το ποιος θα πάει μετρά και τι θα πει και με ποιο θεωρητικό πλαίσιο. Θυμίζουμε ότι επιτυχημένες συμμετοχές στη Biennale είχαμε την δεκαετία του '60 όταν υπηρετούσε ως μόνιμος κομισάριος ο κοσμοπολίτης και αντιπρόεδρος της AICA Τώνης Σπητέρης. Έκτοτε κύλησε πολύ νερό στ' αυλάκι. Άρχισαν οι επετηρίδες και οι «ιστορικές» αποστολές που δεν αφορούσαν όμως κανέναν άλλο πλην του ενδιαφερόμενου και των φίλων του. Για να φτάσουμε στη σημερινή αυθαιρεσία. Κι όμως υπάρχει μια γενιά καλλιτεχνών που έχει αληθινό ενδιαφέρον. Ενδεικτικά αναφέρουμε εκτός του Σαμαρά και του Κουνέλλη, τον Νίκο Μπάικα, τον Γιώργο Χαρβαλιά, τον Νίκο Τρανό, τον Νίκο Χαραλαμπίδη, τη Μαρία Λοϊζίδου, την Αιμιλία Παπαφιλίππου, τον Νίκο Αλεξίου, τον Γιώργο Ξένο, τον Τάσο Παυλόπουλο, τον Παντελή Χανδρή, τον Μίλτο Μανέτα κ.ά. Μια σοβαρή εικαστική πολιτική θα τους προωθούσε συστηματικά εντός και εκτός προγραμματίζοντας από τώρα για την Biennale της Βενετίας (αλλά και τις ανάλογες διεθνείς συμμετοχές) του 2003, εξασφαλίζοντας κι άλλους χώρους επιπλέον του περιπτέρου μας και καλλιεργώντας ένα σταθερό δίκτυο διεθνών σχέσεων. Σήμερα υπάρχουν άνθρωποι που παίζουν κάποιο ρόλο στην παγκόσμια τέχνη όπως είναι ο Δάκης Ιωάννου ή ο Ντένης Ζαχαρόπουλος οι οποίοι θα ήταν πολύτιμοι σε μια Εθνική Εικαστική Επιτροπή που θα προγραμματίζε και θα συντόνιζε. Αν και είπαμε: Αν υπήρχε μια σοβαρή εικαστική πολιτική.

Αντί

Π Ρ Ο Τ Ε Ι Ν Ο Υ Μ Ε

• **Προλαβαίνετε** σήμερα να δείτε στο πολιτιστικό στέκι «Διάβαση» (Σταυροπούλου 29, πλ. Αμερικής) την έκθεση κεραμικής του Πολιτιστικού Συλλόγου Κεραμιστών-Αγγειοπλαστών Λέσβου «Το Έργον». Από το 1999, οι 25 κεραμίστες του συλλόγου προσπαθούν να αναβιώσουν την παλαιότατη τέχνη της αγγειοπλαστικής του όμορφου νησιού.

• **Ακούστε** παραδοσιακά εβραϊκά τραγούδια από το συγκρότημα «Χόπκελε», την Δευτέρα 12 Μαρτίου, ώρα 8 μ.μ στο Ινστιτούτο Γκαίτε. Είσοδος 1.000 δρχ με ποτό.

• **Στη Σύρο**, στο αρχαιολογικό μουσείο εκτίθενται φωτογραφίες των ευρημάτων που ανακαλύφθηκαν στη θάλασσα της Βαία και του Pozzuoli στην Ιταλία μαζί με χάρτες και σχεδιαγράμματα των υποβρύχιων αρχαιολογικών χώρων κατά μήκος των ελληνικών ακτογραμμών, με τίτλο «Βυθισμένες πόλεις».

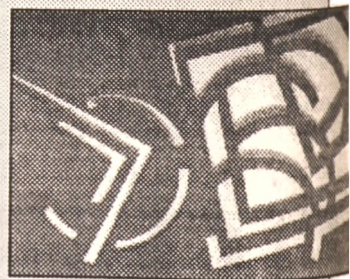
• **Εβδομάδα** γαλλόφωνου κινηματογράφου στο αμφιθέατρο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, Σίνα 31. Κάθε βράδυ δύο ταινίες απο γαλλόφωνες χώρες στις 7 και 9 μ.μ.

• **Κατασκευές** του Στράτου Καβαλιεράτου και της Σοφίας Φρακτοπούλου εκτίθενται μέχρι τις 10 Μαρτίου στο χώρο τέχνης «Περιπλάνηση» (Δούσμανη 5, στην Γλυφάδα, τηλ. 8981682).

• **Έκθεση** φόρος τιμής στην «γυναίκα» με τίτλο «10 άντρες ζωγραφίζουν για την ημέρα της γυναίκας» στην αίθουσα τέχνης ΠΕΡΙΤΕΧΝΩΝ (Ρίζου και Νικαίας 10 στην πλατεία Βικτωρίας), μέχρι τις 31 Μαρτίου.

• **Δείτε** την παράσταση Λίγα απ' όλα, στο θέατρο Σφενδόνη (Μακρή 4, Μακρυγιάννη, τηλ. 9235296). Μια θεατρική παράσταση караγκιόζη που διατηρεί τον δισδιάστατο χαρακτήρα του θεάτρου σκιών και το λαϊκό πνεύμα του έργου με πρωτότυπα σκηνικά και φωτισμό, ρυθμό και ήχους. Η σκηνοθεσία είναι του Δήμου Αβδελιώδη, η μουσική του Διονύση Σαββόπουλου και τον Καραγκιόζη παίζει η Άννα Κοκκίνου.

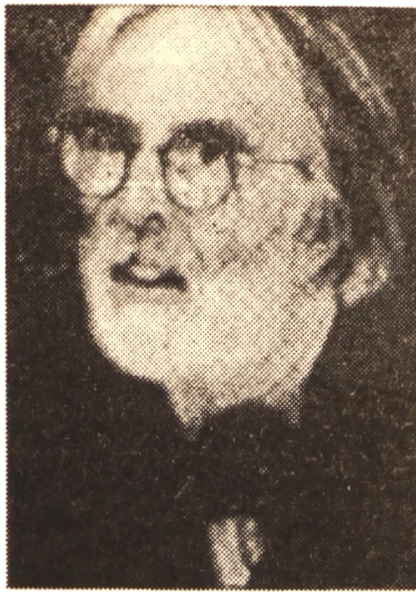
• **Ερωτήματα** σχετικά με τον λόγο και την εικόνα απασχολούν τους καλλιτέχνες που συμμετέχουν στην έκθεση «Γλωσσαλγία» στην Ελληνοαμερικανική Ένωση (Μασσαλίας 22) και στο μουσείο Φρουσίρα (κτίριο οδού Μονής Αστερίου 7, τηλ. 3234678) μέχρι τις 5 Απριλίου.



Ο κόσμος και η βία

Την καθημερινή βία μέσα από τις ζωές μερικών «απροσάρμοστων» σχολιάζει στην τελευταία του ταινία *Άγνωστος Κώδικας* ο αυστριακός σκηνοθέτης Μίκαελ Χάνεκε. Σκληρός και απαιτητικός όπως πάντοτε, περισσότερο αινιγματικός από κάθε άλλη φορά, αδιάφορος σε κάθε αφηγηματική ευκολία δημιουργεί ένα κόσμο σχεδόν πραγματικό, δηλαδή βίαιο και άρα ελλιπή. Σε ένα περιβάλλον πολυφυλετικό οι ήρωές του μοιάζουν να πασχίζουν για την κατάκτηση μιας ουδετερότητας που θα τους απάλλαζε ίσως από το βάρος της ιδιαιτερότητας που μεταφέρουν. Κυνηγοί και κυνηγημένοι συγχέονται, πιθανόν εναλλάσσονται όταν το επιτρέπουν ή το απαιτούν οι συνθήκες, όπως όλοι αυτοί οι άγνωστοι, οι υπερβολικά ανοιχτόχρωμοι ή σκουρόχρωμοι, οι ασυνήθιστα ταλαιπωρημένοι ή κακοντυμένοι, οι ανεξήγητα σκυθρωποί που κινούνται ανάμεσά μας ή κινούμαστε ανάμεσά τους καθη-

μερινά στην δική μας πολυφυλετική κοινωνία. Ο Χάνεκε προειδοποιεί, το κακό βρίσκεται κυρίως εκεί που του επιτρέπουμε να υπάρξει, εκεί όπου η διαφορετικότητα ισοδυναμεί με εχθρική συμπεριφορά. Το μέλλον έχει ξεκινήσει, οι κοινωνίες στις οποίες θα ζήσουμε αύριο, αυτές που ζούμε σήμερα θα προσφέρουν όλο και περισσότερες παρόμοιες επιλογές. Το αν υπάρχει λύση ίσως δεν είναι του παρόντος να απαντηθεί. Ο ίδιος ο Χάνεκε αποφεύγει να πάρει θέση αλλά είναι φανερό πως η ανθρωπιστική συμπάθεια προς κάθε αδύναμο μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα.



Τα πολλαπλά πρόσωπα μιας γυναίκας

Διαχρονικές, σχεδόν μυθικές γυναικείες μορφές του τραγουδιού ενσαρκώνει η Μαίρη Έστερ στη μουσική σκηνή «Στη Σκιά του Φεγγαριού» (Ασκληπιού 91) όλες τις Κυριακές του Μαρτίου. Πρόσωπα, σώματα, καταστάσεις, σκιές και φώτα, αισθήσεις και αισθήματα παίρνουν έτσι υπόσταση στη χρωματικά πλούσια εκφραστική γκάμα αυτής της αισθαντικής ερμηνεύτριας. Από την *Παναγία των Πατησίων* έως την *Γιαλαλάου* και από την *Τρελή του Φεγγαριού* έως την *Κάρμεν*. Μην το χάσετε αν είστε από εκείνους που αγαπούν τις αισθητικές παραστάσεις.

LIFE and style (Ό,τι βλέπετε και ό,τι διαβάζετε δεν είναι χρυσός)

Η μέρα της Γυναίκας, αλλά φέτος ο πρωθυπουργός προτίμησε τους πνευματικούς ανθρώπους. Αυτοί είθισται να μην μαντρώνονται τόσο εύκολα στα κάθε λογής Στάδια *Ειρήνης* και *Φιλίας*.

Τι ήταν κι αυτό το περσινό... «Φύλλο πορείας» η πρόσκληση, και με πούλμαν γρήγορα στα «χαρακώματα» του Σταδίου. Ο Γκράουτσο Μαρξ («Duck Soup») έλειπε απ' το σουρρεαλιστικό «αμπρί» με το χρυσοπράσινο κομψοτέλει και τις δημόσιες εξομολογήσεις.

Η μέρα της Γυναίκας λοιπόν, και δώστου τα αφιερώματα: στην «γυναίκα-κοκέτα», στην «γυναίκα-μάννα», στην «γυναίκα-θύμα των Ταλιμπάν», στην «γυναίκα-ακρωτηριασμένη λόγω κοινωνικών επιταγών και απαγορεύσεων» κ.λπ. Αφιέρωμα στην «γυναίκα-ακρωτηριασμένη απ' τον ίδιο της τον εαυτό» γιατί δεν είδαμε; Και υπάρχουν πολλοί τύποι ακρωτηριασμού: φυσικός, σωματικός δηλαδή και ψυχικός (παρ' όλο που είμαστε κατά του δυισμού)...

Είναι της μόδας πάντως οι γυναίκες-θύματα φυσικής βίας. Δεν πουλάνε όσο παλιότερα οι τοξικομανείς της πλατείας Ομονοίας και τα θύματα κάθε είδους λιμών και λοιμών. Μαζί με τους νεόπτωχους των διαφόρων πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, οι γυναίκες που έχουν δεχτεί επιθέσεις από οργισμένους συγγενείς ή πρώην εραστές είναι το αγαπημένο θέμα φωτογράφων και δημοσιογράφων.

Ετσι η Ινδία, άλλες περιοχές της ανατολικής Ασίας και της Αφρικής, καθώς και οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες γίνονται οι νέοι αποδιοπομπαίοι τράγοι, σε μια δήθεν εξίσωση, ανάμεσα σε διαμαρτυρίες εναντίον του «συστήματος» στη Δύση και υπέρ του Τρίτου Κόσμου. Υποκρισία μέχρις εσχάτων, και μια νέα μορφή εξωτισμού, πάλι με απώτερο (και ευγενή) σκοπό τον εκπολιτισμό των «βαρβάρων».

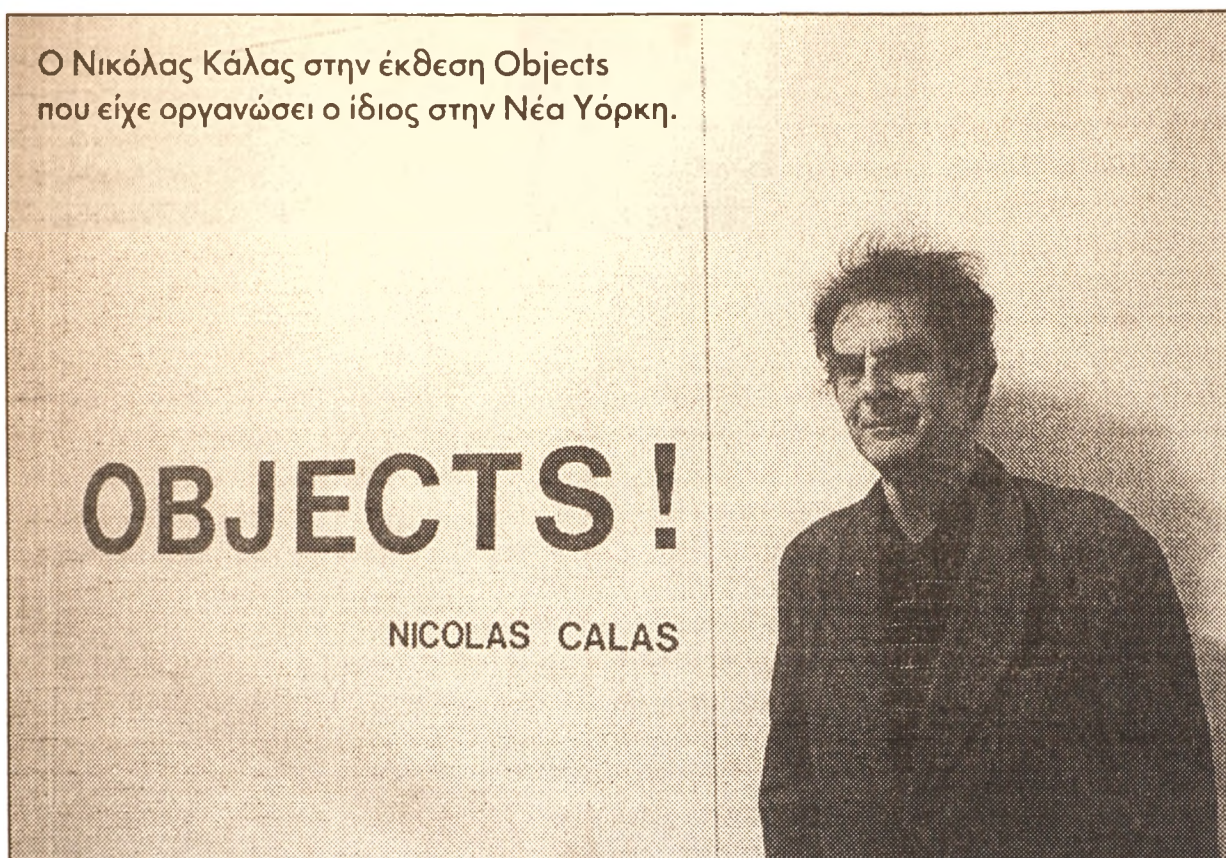
Μια όμως και μιλάμε για την Ημέρα της Γυναίκας και για να έρθουμε στα καθ' ημάς, με τις ποσοτώσεις τι γίνεται; Ποια «θύματα» επωφελούνται απ' την πατρικού τύπου μεγαλοθυμία και απολαμβάνουν τα ηρωικά μετόπισθεν του προστατευτισμού;

Μήπως για τον εορτασμό της Ημέρας της Γυναίκας θα έπρεπε να αλλάξουν και τα ρεπορτάζ για τις «Μήδειες» και τα κάθε λογής «άνθρωπα τέρατα που πέταξαν τα παιδιά τους στα σκουπίδια»; Μήπως θα έπρεπε να αποκτήσουν μια εσσάνς φιλανθρωπίας; Μήπως ξαφνικά θα έπρεπε να δούμε τους ρεπόρτερς να ενδιαφέρονται για τις αμοιβαίες ευθύνες που φέρει ο ιδιότυπος «Λάκης» και το θηλυκό του «αντίστοιχο», που μην μπορώντας να εναντιωθούν στον αυταρχισμό, την παθητικότητα, την γλυκανάλατη τσαχπινιά και τα δεδομένα προκαθορισμένων (και παράλογων) συμπεριφορών, οδηγήθηκαν μέσω της ασφαλούς οδού του φόβου στην παραγωγή αυτού που κατέληξε στα σκουπίδια; (Όχι, δηλαδή, αλλά ο «Λάκης» που δεν ανέχεται προφυλάξεις, έχει πάντα ένα θηλυκό αντίστοιχο, που δεν διανοείται να του τις επιβάλλει, γιατί στο κάτω-κάτω, πόσοι άντρες απόμειναν πλέον;)

Νατάσα Χασιώτη

Φοβού τους Δανούς!

της Λένα Χοφ



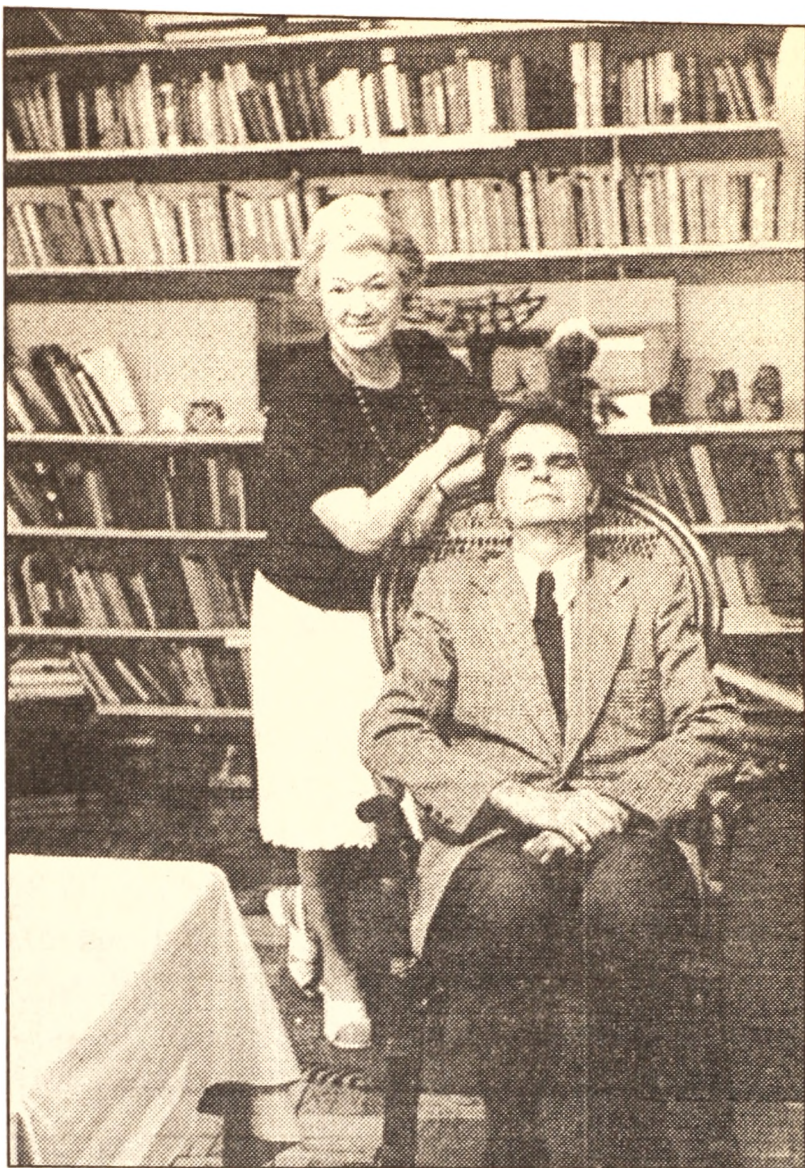
Το 1972 ο διευθυντής του μουσείου μοντέρνων τεχνών της Δανίας «The Louisiana Art Museum», ο Steingrim Laursen, επισκέφτηκε τη Νέα Υόρκη και το μουσείο MOMA. Εκείνη την ημέρα δόθηκε μια διάλεξη από τον Ελληνοαμερικανό (στην υπηκοότητα) Nicolas Calas – τον υπερρεαλιστή, ποιητή, «πολεμιστή» και κριτικό τέχνης, που στην Ελλάδα είναι επίσης γνωστός ως Νικήτας Ράντος, Μ. Σπιέρος και Νικόλαος Καλαμάρης. Ο κύριος Laursen ενθουσιάστηκε πολύ από τον Κάλας και τη διάλεξή του και αποφάσισε να πλησιάσει τον ομιλητή. Είχε την αίσθηση ότι μάλλον είχε πολλά κοινά με τον Κάλας και επιθυμούσε να γνωρίσει καλύτερα αυτόν τον εντυπωσιακό άντρα. Αυτή η γνωριμία θα γινόταν η αρχή μιας πολύ στενής φιλίας και τα επόμενα 16 χρόνια (μέχρι που πέθανε ο Κάλας σε ηλικίας 81 ετών το 1988) ήταν συχνές οι επαφές, οι επισκέψεις, τα τηλεφωνήματα και τα γράμματα μεταξύ των δύο φίλων. Ο Laursen σύστησε πολύ σύντομα στον Κάλας τον καλύτερο φίλο του, τον Νορβηγό καλλιτέχνη Jan Groth, και έτσι δημιουργήθηκε μια «τριανδρία», στην οποία προστέθηκαν και η Έλενα, η γυναίκα του Κάλας, και η Μπενεδίκτη, η γυναίκα του Groth. Πολλές φορές πέρασαν ο Groth και ο Laursen από το σπίτι του Κάλας στη Νέα Υόρκη, αλλά και ο Νικόλας πήγε με τη γυναίκα του στη Δανία τρεις φορές, κατά τις οποίες μοίρασαν το χρόνο τους στα σπίτια του Laursen και των Groth. Η φιλία βασίστηκε φυσικά στην κοινή αγάπη τους για την τέχνη, αλλά και ο σεβασμός ανάμεσά τους ήταν βαθύς και η αλληλογραφία τους είναι απόδειξη συναισθημάτων θερμών και αξιοσημείωτων.

Μπορείτε τώρα να αναρωτηθείτε τι θέλω να πω μ' αυτήν την ιστορία, και τι ενδιαφέρον έχουν όλα αυτά για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό – θα σας εξηγήσω αμέσως. Πριν περίπου ένα χρόνο έφτασε το αρχείο του Νικόλα και της Έλενας Κάλας στην Ελλάδα, και βρίσκεται αυτήν τη στιγμή στο Ινστιτούτο της Δανίας στο κέντρο της Αθήνας. Το σύνολο του αρχείου αποτελείται από 41 μεγάλα κουτιά με τα προσωπικά ντοκουμέντα του Κάλας. Ανάμεσα στα άρθρα (δημοσιευμένα και μη), τα ποιήματα και τις φωτογραφίες βρίσκεται και η τεράστια ατελής δουλειά του Νικόλα για τον Χιερόνιμους Μπος (10 κουτιά), η αλληλογραφία του (6 κουτιά) και 3 αδημοσίευτα, ολοκληρωμένα χειρόγραφα έργα για την τέχνη και την φιλοσοφία. Σύμφωνα με τη διαθήκη του Κάλας η κληρονομιά περιήλθε στον Laursen και το μουσείο που διευθύνει στη Δανία. Η απόφαση για την κληρονομιά των Κάλας πάρθηκε προφανώς από κοινού και δεν έγινε με κανένα βεβαιωμένο τρόπο. Το ζευγάρι των Κάλας δεν είχε παιδιά ή άλλους στενούς συγγενείς και το να πάει η κληρονομιά στη Δανία ήταν έτσι μια φυσική συνέπεια της μακρόχρονης φιλίας τους με τον κ. Laursen. Πρέπει εδώ να υπογραμμίσω ότι δεν υπήρχε ποτέ και δεν υπάρχει τίποτα το ύποπτο ή μυστηριώδες στο πώς κατάληξε η κληρονομιά στη Δανία. Το γεγονός αυτό είναι ξεκάθαρο και αναμφισβήτητο και πρέπει να τονισθεί· γιατί εδώ στην Ελλάδα έχουν ακουστεί μερικά υπονοούμενα που αντιλαμβάνομαι σαν μάλλον συκοφαντικά για τον κ. Laursen. Ο Αναστάσης Βιστωνίτης, στο πρόσφατο βιβλίο του *Η κοίτη του χρόνου* (Εκδόσεις Πατάκη 1999), στο τελευταίο κεφάλαιο, μιλάει για τον Κάλας και τις συναντήσεις του μ' αυτόν στη Νέα Υόρκη, όπου γίνεται μερικές φορές λόγος για «τους Δανούς». Προς μεγάλη έκπληξη του συγγραφέα, αυτοί φαίνονται να είναι «πολύ καλά διαβασμένοι», και ο συγγραφέας δεν μπορεί να καταλάβει πως έγινε αυτό το θαύμα! Θα του πω ένα μυστικό για τη χώρα μου – έχουμε και εμείς σχολεία και βιβλία και πανεπιστήμια και... θα έλεγα, ένα είδος πολιτισμού. «Οι Δανοί» περιγράφονται

επιπλέον σαν πονηροί «ντετέκτιβ» που κολακεύουν υπερβολικά την Έλενα και ρίχνουν κρυφές ματιές στους πίνακες του Κάλας. (Θέλω να σας υπενθυμίσω ότι το βιβλίο του κ. Βιστωνίτη δεν είναι ένα αστυνομικό μυθιστόρημα!) «Τι θέλουν αυτοί από τον Κάλας;» αναρωτιέται. Η απάντηση; «Φοβού τους Δανούς!» Αχ! – τι δράμα, τι πλοκή, τι μυστήριο, τι... ανοησίες! Κι ακόμα, στην τελευταία σελίδα του βιβλίου, ο συγγραφέας μάς αφήνει με την εικόνα ότι το αρχείο και οι πίνακες του Κάλας μάλλον «κατά λάθος» κατέληξαν στην Δανία. Υπάρχουν βεβαίως «διάφορες υποψίες», μας λέει, αλλά τι μπορεί να κάνει, αφού «τα πάντα τα κανόνισαν οι δικηγόροι με κινηματογραφική ταχύτητα». Αλλά είναι πραγματικά αυτό κάτι που μπορούμε να το πάρουμε στα σοβαρά;

Παραξενεύομαι που δεν μας παραθέτει και τον Shakespeare, ότι «κάτι σάπιο υπάρχει στο βασίλειο της Δανημαρκίας»! Δεν καταλαβαίνω γιατί ο κ. Βιστωνίτης συκοφαντεί, και μάλιστα ανώνυμα, τους δανούς φίλους των Κάλας. Έχουν τάχα θέση σε βιβλίο οι αβάσιμες υποψίες του για ένα ζήτημα τόσο σοβαρό όσο μια τέτοια πλούσια κληρονομιά; Πρόκειται μήπως για παρεξήγηση όταν μας λέει ότι οι Δανοί είναι «ο διευθυντής και ο υποδιευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης της Κοπεγχάγης» ή ξέρει άραγε τα ονόματα των Δανών; Όλα αυτά είναι μόνο προσω-

πικές εικασίες του κ. Βιστωνίτη, που δεν οδηγούν πουθενά. Θέλω να τονίσω ότι δεν είμαι μάρτυρας στην υπόθεση αλλά ούτε κι έχω καμία προσωπική σχέση με «τους Δανούς» – επομένως και κανένα συμφέρον σ' αυτή την ιστορία. Ούτε φυσικά γράφω αυτό το άρθρο από εθνικιστικό ζήλο, αφού ζω χρόνια εδώ στην Ελλάδα, αλλά γιατί βρίσκω τα λόγια του κ. Βιστωνίτη προσβλητικά. Δεν νομίζω ότι καταφέρνει τίποτα θετικό με τέτοιου είδους «κουτσομπολιό» και δεν τιμά έτσι τη μνήμη του Κάλας. Τέλος πάντων, ελπίζω μ' αυτό το άρθρο να ρίχνω αρκετό φως στην υπόθεση και να γίνεται κατανοητό στο ελληνικό κοινό το γεγονός ότι το αρχείο του Κάλας βρίσκεται σε καλά χέρια (αν και είναι δανέζικα χέρια!), εδώ, στο κέντρο της Αθήνας, και επιπλέον ότι είναι σε πολύ καλή κατάσταση. Προσωπικά έχω δουλέψει πολύ σκληρά και, νομίζω, με μεγάλη φροντίδα και σεβασμό για το υλικό. Αν και είμαι από «εκείνη» τη χώρα όπου μένουν οι πονηροί Δανοί καταλαβαίνω πολύ καλά πόσο σημαντικό και σπουδαίο είναι αυτό το υλικό και έχω κάνει τα πάντα για να οργανωθεί ένα καλό αρχείο που θα φιλοξενήσει όσους Έλληνες ή Δανούς ή οποιουσδήποτε θέλουν να κάνουν έρευνες για τον Κάλας. Ο Steingrim Laurssen έψαξε πολλά χρόνια για να βρει μια ικανοποιητική λύση και στέγη για το πολύ μεγάλο αυτό αρχείο και είμαι σίγουρη ότι το Ινστιτούτο της Δανίας είναι μια καλή επιλογή. Το αρχείο είναι τώρα ανοιχτό στο κοινό και λειτουργεί με ραντεβού. Υπάρχει επιπλέον ένας κατάλογος (225 σελίδων) που λεπτομερώς περιγράφει το περιεχόμενο και την ιστορία του αρχείου. Η συλλογή των πινάκων του Κάλας φυλάγεται τώρα στη Δανία σ' ένα μουσείο που είναι πραγματικά πανέμορφο και που βρίσκεται σ' ένα καταπληκτικό μέρος δίπλα στη θάλασσα. Ήταν η ευχή του



Ο Νικόλας Κάλας με την γυναίκα του Lolysa.

Κάλας να βρίσκονται εκεί οι πίνακές του, στο μουσείο του καλού φίλου του Steingrim Laurssen, και είναι κάτι που πρέπει να γίνει σεβαστό.

Απόσπασμα από γράμμα του Κάλας στον Jan Groth, 16/6/1974

«Αγαπητοί μας φίλοι:

[...] Ελπίζω να βελτιωθούν τα πράγματα του χρόνου και τότε θα ήθελα να έρθω στην Ευρώπη (ας ελπίσουμε τουλάχιστον). Φέτος σκέφτομαι πολύ τον περασμένο χρόνο. Θυμόμαστε ζωηρά πως πριν 357 (ή 8;) μέρες μας υποδεχτήκατε στον σταθμό της Κοπεγχάγης καθώς και τον θαυμάσιο χρόνο που περάσαμε μαζί εκεί. Ευχάριστες αναμνήσεις που είναι μια από τις αμοιβές της ζωής. Υπάρχει καμία πιθανότητα να έρθετε στην Αμερική τον χειμώνα; [...] Υποθέτω πως εσύ και ο Steingrim τώρα ασχολείστε με την κηπουρική σας και τρώτε φράουλες και γαρίδες. Να προσέχετε τον εαυτό σας, να στολίζετε τον κόσμο με ωραία έργα τέχνης και να γυρίζετε σύντομα εδώ γιατί μας λείπετε».

Dear Steingrim 2-7-74
Jan Laurssen & family
København
I am writing you on March 19
to tell you that I have found
a house for the picture
collection of the late
Nikolaos Kalas. It is a very
nice house.

Margaret Laurssen
København

Antworte mir auf meine
Briefe. Ich habe dich
mit der Handlung der
Bilder.

A friend

+ Love to you and Ben.

Γράμμα του Κάλας προς τον φίλο του Laurssen.

«Αγέλαστος Πέτρα»:

Ένα ξαφνικό χαμόγελο αισιοδοξίας

Για τα παιδιά της Ελευσίνας «που δεν χαμογελούν ποτέ» τραγουδούσε στην δεκαετία του '70 ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης. Για τις παιδικές ψυχές που μαράζωναν μέσα σ' ένα περιβάλλον κακοποίησης της ιστορικής κληρονομιάς και σταδιακής εξαφάνισης του φυσικού πλούτου.

Όλα εκείνα τα στοιχεία που ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός σεβάστηκε με ερωτική προσήλωση και αποτύπωσε στα δικά του έργα τέχνης. Στην Ελευσίνα δεν έχει απομείνει σχεδόν τίποτα για ν' αντιστακτά το χαμόγελο και την αισιοδοξία του αρχαιοελληνικού πνεύματος. Όλες οι επιφάνειες μοιάζουν να πενθούν κάτω απ' την σκόνη της λήθης. Η «Αγέλαστος Πέτρα», το πρόσφατο ντοκιμαντέρ του Φίλιππα Κουτσαφτή, έφερε στην επικαιρότητα ένα ξεχασμένο κομμάτι της ιστορίας αλλά και την αμήχανη παρουσία των σημερινών Ελλήνων, που αδυνατούν να κατανοήσουν και να μυηθούν στην παράδοση αυτού του τόπου. Η ταινία αγαπήθηκε απ' το ελληνικό κοινό μέσα σ' ελάχιστο χρονικό διάστημα δίνοντας ακόμη και την υπόσχεση, ότι στο κοντινό μέλλον θα πρέπει να περιμένουμε ανάλογες εκπλήξεις και από άλλους νέους που πιστεύουν στην αξία του ντοκιμαντέρ.

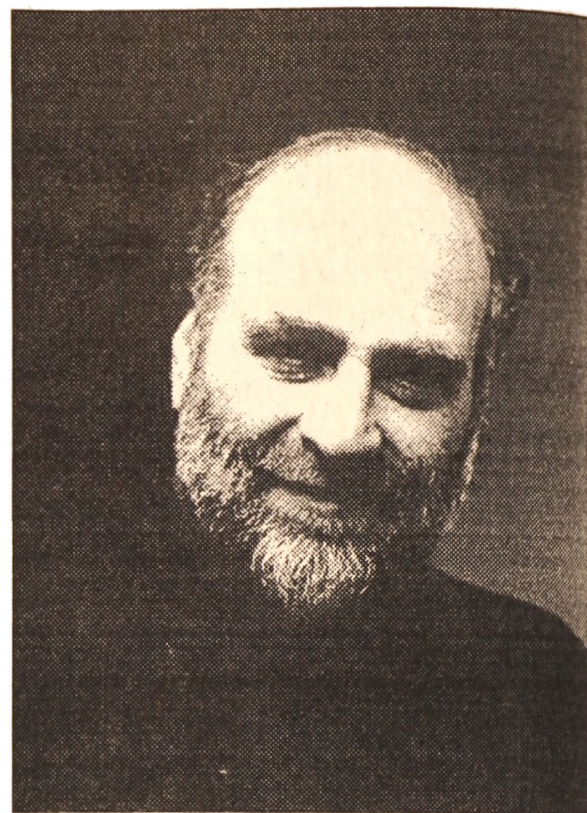
Την συνέντευξη πήρε ο Σωτήρης Λέτσιος

• Πώς εξηγείται αυτή η επίμονη ενασχόληση με τα διαδραματιζόμενα στην Ελευσίνα για μια ολόκληρη δεκαετία, από το 1988 έως το 1998; Ποιο «μυστήριο» έριξε τον γοητευτικό του μανδύα πάνω σας και σας καθήλωσε;

— Η Ελευσίνα ήταν αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας καθώς εγώ δεν διατηρούσα κάποια σχέση με την περιοχή. Με την ταινία προσπάθησα να δω την πορεία της πόλης μέσα στην διάρκεια του χρόνου και φυσικά να συμπεριλάβω και τους ανθρώπους. Αυτό το γεγονός αποτελεί ένα ποιοτικό στοιχείο απ' την στιγμή που θέτει τον παράγοντα άνθρωπο σε πρώτο πλάνο. Απαιτείται καιρός για να εντοπίσεις τους κατάλληλους ανθρώπους και για να τους παρακολουθήσεις κατόπιν μέσα στο χρόνο. Δεν αποσκοπούσα στην δημιουργία μιας άλλης παραγωγής, αλλά

ν' αποκομίσω το μέγιστο όφελος απ' αυτή την υπόθεση που είναι η γνώση. Εξάλλου δεν είμαι παραγωγός ούτε σκηνοθέτης. Διευθυντής φωτογραφίας είμαι... Σε ένα βαθμό με άγγιξε η ιστορία του αρχαιοελληνικού πολιτισμού αλλά κυρίως ταυτίστηκα με την σημερινή όψη της πόλης, η οποία μου επιτρέπει να ταυτιστώ περαιτέρω με κορυφαία ζητήματα της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως η ζωή και ο θάνατος. Δεν καταφέραμε να αξιοποιήσουμε αυτήν την πολιτιστική κληρονομιά της Αρχαίας Ελλάδας και της Ελευσίνας αφού οι προτεραιότητές μας ως χώρα και κοινωνία κινούνταν προς άλλη κατεύθυνση.

• Διαπιστώσατε την αρμονική συνύπαρξη του αρχαιοελληνικού πολιτισμού με τον χριστιανικό ή είναι εμφανή τα στοιχεία της επιβολής του χριστιανικού και της εξαφάνισης του



«ειδωλολατρικού» χαρακτήρα;

— Ένα μέρος απ' τα μνημεία καταστράφηκαν απ' τους χριστιανούς ή απ' την άλλη πλευρά υπάρχουν πράγματα που υιοθετήθηκαν απ' τους χριστιανούς. Η απάντηση δεν είναι τόσο μονοσήμαντη... Ο ελληνικός πολιτισμός και η ορθοδοξία αποτελούν το μείγμα αυτών των πολιτισμών. Άλλοτε καταφέρνουν να συμπορευθούν αρμονικά κι άλλοτε όχι. Στην περίπτωση της Ελευσίνας διακρίναμε μια ευτυχή συμπίεση στην περίπτωση του εορτασμού στις 21 Νοεμβρίου των Εισοδίων της Θεοτόκου, στα μισά της σποράς των δημητριακών, αφού το εκκλησάκι βρίσκεται μέσα στον αρχαιοελληνικό χώρο. Εκεί οι γυναίκες φέρνουν τους άρτους σχηματίζοντας μια πομπή που περνά από την Ιερά Οδό, τα Μικρά και Μεγάλα Προπύλαια και καταλήγει στο εκκλησάκι. Οι σημερινοί πιστοί δηλαδή ακολουθούν την ίδια πορεία με αυτή των Ελευσινίων Μυστηρίων. Βλέπουμε τον ιερέα να ψάλλει «Τα σα εκ των σων», συνεχίζοντας ουσιαστικά μια πανάρχαια τελετουργία την οποία συναντάμε απ' την περίοδο του μυκηναϊκού κύκλου. Ουσιαστικά προσφέρει στην θεότητα τα δώρα που σου έδωσε για να επιβιώσεις. Είναι μια συνέχεια που την έχουμε κληρονομήσει από την εποχή της αρχαιότητας.

Πάντως το μεγαλύτερο μέρος του ιερού καταστράφηκε απ' τις ορδές του Αλάρικου τον 4ο αιώνα μ.Χ. με την σύμπραξη και των καλογήρων, οι τα «φαιά φορούντες»... Δεν διασώζεται

τίποτα σχετικά με το αντικείμενο της λατρείας στα Ελευσίνια Μυστήρια, παρ' ότι πέρασαν 12 αιώνες και χιλιάδες άνθρωποι μνήθηκαν στις τελετές.

• Σχημάτισα την εντύπωση ότι το κείμενο λειτουργεί μ' έναν τρόπο επικάλυψης της εικόνας...

— Σίγουρα ο λόγος δεν είναι διδακτικός και δεν είναι ταυτολογικός. Αν ποσοτικά είναι περισσότερος και υπερτερεί, δεν έχω τώρα τις απαραίτητες αποστάσεις για να μιλήσω με ψυχραιμία. Πιθανόν να είναι ποσοτικά μεγαλύτερος...

• Ένα έξυπνο σκηνοθετικό εύρημα εκ μέρους σας είναι η παρουσία του Παναγιώτη Φαρμάκη, ενός περιθωριακού ανθρώπου που μοιάζει μ' έναν «εροφάντη» με μεταφυσική προέλευση. Ένα «ξωτικό» πάνω στο

οποίο στηρίζεται ο περιστροφικός άξονας της ταινίας. Και ότι η ταινία αναφέρεται και οφείλει την ύπαρξή της αποκλειστικά σ' αυτόν...

— Είναι σημαντικός αλλά δεν ξέρω εάν αποτελεί τον σημαντικότερο. Είναι μια αποκάλυψη της ταινίας. Όταν ξεκίνησα τα γυρίσματα δεν είχα ετοιμάσει έναν αρχικό σχεδιασμό. Οι κατευθύνσεις διαμορφώνονταν καθημερινά. Παρακολουθούσα την πόλη και τους ανθρώπους μέσα απ' τις καθημερινές εξελίξεις και επέτρεπα στις εξελίξεις να διαμορφώσουν την πορεία του ντοκιμαντέρ. Δεν είχαμε να κάνουμε με ιστορία μυθοπλασίας που κινείται ερήμην της πόλης.

Τον Φαρμάκη τον συνάντησα απ' τις πρώτες ημέρες της περιπλάνησής μου. Ακολουθούσαμε τις ίδιες διαδρομές και θεώρησα ότι ήταν ένας σημαντικός άνθρωπος, που δεν μπορούσα λόγω της ιδιόμορφης περίπτωσής του να τον εμπιστευθώ και να σταθεί να συνεργασθώ μαζί του. Έγινε όμως ο οδηγός μου...

• Σίγουρα όλα αυτά τα χρόνια γίνετε μάρτυρας της καταστροφής του αρχαιολογικού πλούτου της περιοχής, αφού έχει επιτραπεί στους ιδιοκτήτες να χτίζουν ακόμη και σε χώρους που βρίσκονται αρχαιολογικά ευρήματα...

— Σε όλους έχει επιτραπεί να χτίσουν και κανένα οικοπέδο δεν απαλλοτριώθηκε στην ιδιοκτησία του δήμου ή του δημοσίου. Όλα ξεκινούν απ' το γεγονός ότι ως πολιτεία δεν έχουμε μια πολύ ξεκάθαρη θέση απέναντι σ' αυτά τα πράγματα. Και τα προστατεύουμε λίγο



και δεν τα προστατεύουμε. Με αυτή την συγκεχυμένη πολιτική συντελέστηκε η καταστροφή της Αθήνας και μ' αυτή τη λογική συνεχίζεται και η καταστροφή της υπόλοιπης Ελλάδας. Και όλοι μας έχουμε μια συλλογική ευθύνη.

• Πώς βλέπετε το μέλλον του ελληνικού ντοκιμαντέρ; Πολλοί υποστηρίζουν ότι απουσιάζουν οι άνθρωποι και τα μέσα για την αναβίωσή του...

— Αποτελεί τον φτωχό συγγενή, θεωρείται ένα ανυπόληπτο είδος. Δεν

έχουμε δημιουργήσει μια παρακαταθήκη ιδεών απ' όπου μπορούσε κάποιος να πάρει κάποιες κατευθύνσεις. Τα πράγματα έχουν εγκαταλειφθεί στην τύχη τους.

Δεν μπορώ να φαντασθώ το BBC να μην έχει ετοιμάσει ένα ντοκιμαντέρ για τον Σαίξπηρ... Αναρωτιέμαι, όμως, πόσες ταινίες έχει κάνει η ΕΡΤ για τον Αισχύλο... Ντοκιμαντέρ παράγονται αρκετά. Πόσα από αυτά όμως στέκονται με αξιώσεις απέναντι στα θέματα που καλούνται να διαπραγματευτούν;

Στην περσινή σοδειά ελληνικών ταινιών, που συναντούν τώρα το κοινό στις αίθουσες προβολής, προσδέτονται συνεχώς και καινούριες, πλησιάζοντας έτσι συνολικά τις τριάντα! Από αυτή την πλευρά, δηλαδή την αριθμητική, τα πράγματα δείχνουν να πηγαίνουν εξαιρετικά καλά. Από την άλλη όμως, την ποιοτική, είναι να μας κλαίνε οι ρέγγες... Χωρίς υπερβολή.

Οι εξαιρέσεις...



Φίλιππα Κουτσαφτή *Αγέλαστος Πέτρα*.

Από την εσωστρέφεια των δεκαετιών του '70 και του '80 (cinéma d' auteur, γαρ) καταλήξαμε στην άλλη άκρη, της πιο γελοίας και χυδαίας εξωστρέφειας. Από την άνευρη και υπνώττουσα σοβαροφάνεια ξεπέσαμε στο χαχανητό. Η σεξοκωμωδία έχει καταστεί η αιχμή του πολιτιστικού μας δόρατος, ενώ το Ταμείο αναγορεύτηκε ως το αποκλειστικό αποδεικτικό κριτήριο. Όποια άλλη προσπάθεια δεν περιέχεται σ' αυτό το πλαίσιο λογικής θα πρόκειται για από χέρι «καμένο χαρτί». Βέβαια, για κάποιες ταινίες, φανερές εξαιρέσεις οι οποίες διέθεταν εξ αντικειμένου καλλιτεχνικό ανάστημα, εκδηλώθηκε κάποιο ενδιαφέρον από πλευράς διανομής αλλά αυτό στάθηκε μίζερο και αναποτελεσματικό. Εντούτοις από μια άποψη αναμενόμενο· με τέτοιο κοινό που «αναθρέφει» κυρίως η τηλεόραση και ο «ροζ» κινηματογράφος μας ποιος θα πήγαινε να δει π.χ. «Το φως που σβήνει» του Βασίλη Ντούρου με έναν Αλέκο Αλεξανδράκη εξάισιο σαν παλιό καλό κρασί;

Στην απέναντι, λοιπόν, όχθη από εκείνη της σαβούρας βρέθηκαν τούτες τις μέρες οι δυο και μοναδικές εξαιρέσεις, αποτέλεσμα μόχθου και σοβαρότητας, και με βλέμμα ευθύνης πάνω στα πράγματα και τα γεγονότα του κόσμου. Αναφερόμαστε στις ταινίες *Κλειστοί δρόμοι* του Σταύρου Ιωάννου και *Αγέ-*

λαστος Πέτρα του Φίλιππα Κουτσαφτή. Από σύμπτωση και οι δύο ταινίες στηρίζονται στο ντοκιμαντέρ ως αφηγηματική αντίληψη και ως υλικό. Ταινία μυθοπλασίας βασισμένη σε υλικό ντοκιμαντέρ η ταινία του Ιωάννου, καθαρό-αιμο ντοκιμαντέρ που εντούτοις ακολουθεί κανόνες του αφηγηματικού κινηματογράφου αυτή του Κουτσαφτή. Όσα εισιτήρια και αν κόψουν όλες μαζί οι φετινές λεγόμενες κωμωδίες, αυτές τις δυο θα κρατήσει το κινηματογραφικό ημερολόγιο ως καλλιτεχνικά δείγματα της χρονιάς.

Με μύριους όσους κόπους κατόρθωσε ο Σταύρος Ιωάννου να μπει και να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Κούρδων, τότε στο γκέτο της Πλατείας Κουμουνδούρου. Πάνω από δυο χρόνια τραβούσε υλικό της άθλιας καθημερινότητάς τους, των αδιεξόδων και των (γνωστών) άλλων προβλημάτων τους. Μια συντροφιά απ' αυτούς μεταμορφώθηκε κάτω από την καθοδήγηση του Ιωάννου σε αξιόπιστους ερμηνευτές μιας τραγικής ιστορίας, σαν αυτές που κάποιοι άλλοι –σαν αυτούς– στάθηκαν οι μαρτυρικοί ήρωές της. Ταινία έντιμη, με μάτι αντικειμενικό, δίχως ίχνος μελοδραματισμού. Γυρισμένη με δεξιοτεχνία, με δημιουργική υπομονή και προοδευτική στάση απέναντι στην πολιτική και κοινωνική διάσταση του προβλήματος των Κούρδων. Οι *Κλειστοί δρόμοι* είναι από τις πιο σημαντικές πολιτικές ταινίες του σύγχρονου

ευρωπαϊκού κινηματογράφου και θα παραμείνει ως μια από τις αξιόπιστες μαρτυρίες για το Κουρδικό.

Η *Αγέλαστος Πέτρα* αποτελεί τη διαχρονική καταγραφή μιας αρχαιολογικής «ανασκαφής» στην πολύπαθη Ελευσίνα. Στην πορεία της δεκάχρονης επαναφοράς του στους χώρους αυτής της (σημερινής) βιομηχανικής πόλης ο Κουτσαφτής θα ανακαλύψει και θα βιώσει –μέσα από το πολύτιμο υλικό του– την ιστορική και την κοινωνική διαστρωμάτωση της περιοχής. Τη μυθολογική (θεά Δήμητρα), την ιστορική (Ελευσίνα μυστήρια), τη χριστιανική (βυζαντινές μνήμες), την προσφυγική (ζωντανός ακόμα ο προσφυγικός οικισμός), τη σύγχρονη παρουσία (καταστροφές της βιομηχανίας στα αρχαία). Αμφίδρομες επιδράσεις ανάμεσα στο παλιό και στο σύγχρονο. Συνύπαρξη και αδιαφορία. Σεφερική αίσθηση του χρόνου και του βλέμματος πάνω στην ιστορία ως δρώσας δύναμη. Ιδιοφυής και ποιητική η οπτικοποίηση, συχνά όμως φορτισμένο (στα όρια της φιλολογικής υπερβολής) το σχόλιο. Συναισθηματοποίηση με ρομαντική χροιά ο λόγος εκεί που η λιτότητα το απαιτούσε. Βέβαια η τελική αίσθηση του θεατή είναι ο θαυμασμός και η ευγνωμοσύνη γι' αυτήν την στο σύνολό της ρωμαλέα σύλληψη και πραγματοποίηση. Εθνική προσφορά και εθνικό απόκτημα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

Ο Gustav Klimt θεωρείται ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του Jugendstil, ή Sezession όπως ονομάζεται στην Αυστρία. Στα πλαίσια έκθεσής του στη Βιέννη διοργανώθηκαν πολλές ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις με θέμα τον Klimt και το έργο του, κυρίως στους χώρους του Belvedere. Οι περισσότερες από αυτές ήταν παιδαγωγικού χαρακτήρα, όπως επισκέψεις σχολείων και ξεναγήσεις μαθητών, διαγωνισμοί ζωγραφικής, διαλέξεις κ. ά., καθώς και μουσικές βραδιές και επιδείξεις μόδας κάτω από το επικριτικό βλέμμα της Emilie Flöge. Και από αυτήν την έκθεση δεν έλειψε δυστυχώς η υπέρ-εμπορευματοποίηση του καλλιτέχνη και του έργου του.

Ο Κλιμτ και οι γυναίκες

Η έκθεση που αφιερώθηκε στο έργο του Gustav Klimt και παρουσιάστηκε στους χώρους της Österreichische Galerie Belvedere (20/9/2000-7/1/2001) θεωρήθηκε το σημαντικότερο καλλιτεχνικό γεγονός στην Αυστρία στην αρχή της νέας χιλιετίας. Το ενδιαφερόμενο κοινό της Βιέννης και οι θαυμαστές του Klimt απ' όλο τον κόσμο έπρεπε να περιμένουν σχεδόν 40 χρόνια για να απολαύσουν μια αναδρομική έκθεση τέτοιας έκτασης.

Ο τίτλος της έκθεσης «Klimt und die Frauen» μαρτυρεί ότι η έκθεση αναφέρεται στο πιο αγαπημένο θέμα του καλλιτέχνη, τα πορτραίτα γυναικών. «Ζωγράφος γυναικών», «Ζωγράφος της κοινωνίας της Βιέννης» είναι οι χαρακτηρισμοί που συνήθως του αποδίδονται.

Οι βαθιές κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις στη Βιέννη στην αλλαγή του αιώνα (τέλος 19ου-αρχές του 20ου) οδήγησαν σε επαναπροσδιορισμό της θέσης της γυναίκας τόσο από πολιτικής όσο και από πνευματικής απόψεως στη γενικά συντηρητική κοινωνία της Βιέννης. Η σημασία της Βιέννης του 1900 και η επιρροή των μεγαλοαστών και μετόχων συσχετίζονται και θεματοποιούνται. Τα πορτραίτα παρουσιάζουν



σημαντικές προσωπικότητες γυναικών της εποχής από τον τομέα της τέχνης αλλά και τον οικονομικό. Συνήθως είναι φίλες, συγγενείς, επαγγελματίες μοντέλα, αλλά και γυναίκες μεγαλοστών, που παραγγέλνουν τα πορτραίτα τους. Είναι όμορφες, καλλιεργημένες, δεν έχουν ηλικία. Οι γυναίκες του Klimt δεν είναι ο συνηθισμένος τύπος της λεπτεπίλεπτης, άβουλης γυναίκας, αλλά ούτε της φεμινίστριας ή της απλής εργαζόμενης. Δεν είναι ούτε το πρότυπο της μητέρας αλλά ούτε και της πόρνης. Οι γυναίκες του Klimt φαίνεται να ενδιαφέρονται για εντελώς άλλες

αξίες. Δεν διαπραγματεύονται, το ύφος τους μερικές φορές ειρωνικό (Judith), έχεις την αίσθηση όταν τις κοιτάς ότι κριτικάρουν έναν κόσμο καταπιεσμένο από κλισέ κοινωνικών συμπεριφορών. Έχουν μια νωχελική διάθεση απραξίας (άλλωστε για την τάξη και την εποχή τους ήταν πολύ chic να μην ασχολούνται με τίποτε). Οι γυναίκες αυτές θαρρείς και ζουν για την ευχαρίστηση, τον έρωτα, την απόλαυση. Υπήρχαν όμως και γυναίκες, όπως η στενή του φίλη και ερωμένη Emilie Flöge, η οποία διατηρούσε και διηύθυνε οίκο ραπτικής λανσάροντας τις πιο επαναστατικές τάσεις της μόδας, η Alma Mahler και η Adele Bloch-Bauer, οι σχέσεις του με τις οποίες μαρτυρούν και χαρακτηρίζουν τις επιλογές του καλλιτέχνη.

Τα φορέματα είναι μωσαϊκά, μέσα από τα οποία ξεπροβάλλουν τα πρόσωπα και το κάτω μέρος των χεριών. Το χρυσό κυριαρχεί δυναμικά, δίνει λάμψη στο έργο, συμβολίζει, υποδηλεί, εξυψώνει... Τα μωσαϊκά της Ravenna, που επισκέπτεται σε ταξίδι του στην Ιταλία πρέπει να επηρέασαν τον Klimt, ο οποίος εντυπωσιασμένος γράφει στην Emilie Flöge: «μωσαϊκά απερίγραπτης μεγαλοπρέπειας».

Τα πορτραίτα προβάλλουν μέσα από ένα έντονα διακοσμημένο φόντο-τοπίο: ασύμμετρα τοποθετημένες χρωματικές φόρμες από βιολέτες ροζ, κόκκινες, πράσινες, ηλιοτρόπια, χρυσάνθεμα περιβάλλουν το σώμα που κυλά μέσα από αυτά και πολλές φορές αφομοιώνεται. Άλλοτε πάλι τα διακοσμητικά στοιχεία του πίνακα, που είναι χωρισμένος σε δύο ή και τρία επίπεδα, είναι πουλιά και μοτίβα ασιατικών παραστάσεων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα πορτραίτα του Klimt παρουσιάζουν τα χέρια των εικονιζόμενων μοντέλων. Τα χέρια έχουν μιαν εντελώς δική τους δυναμική. Ξεπροβάλλουν ανάμεσα από το έντονα διακοσμημένο φόντο και φόρεμα, λεπτά, ασθενικά, σε μια προσπάθεια να συγκρατήσουν τις πτυχές του φορέματος, σε ένταση – της στιγμής. Μια ένταση που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την έκφραση του προσώπου αλλά και όλης της ειδυλλιακής ατμόσφαιρας του πίνακα. Μήπως όμως τα χέρια είναι η πραγματική έκφραση του πορτραίτου;

PANIA ΚΑΛΔΗ
Βιέννη

Συχνά, παρά το άγχος των επισήμων και την αγωνία των ανεπισήμων το παιχνίδι παίζεται –και κερδίζεται– αλλού. Είναι τότε που όπως θα 'λεγε και ο Χατζηδάκης πνέει στην Ιστορία φρέσκο αεράκι.

Al fresco!



Σχέδιο του Νίκου Χουλιαρά.

Κι ενώ ακόμη μαίνεται η υπόγεια μάχη της Biennale χωρίς να έχει εισέτι ανακοινωθεί καμία επίσημη συμμετοχή κι ενώ διαγκωνίζονται curators και υποψήφιοι σε μια χαμένη πια, λόγω χρόνου και έλλειψης δημοσίων σχέσεων, υπόθεση συμβαίνουν πράγματα και στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Στο Βορρά η «Φωτοσυγκυρία» με τον Βίκτορα Κοέν να ξεχωρίζει και τον Χρήστο Αποστολάκη να κάνει εντυπωσιακό ντεμπούτο, στην Αθήνα η «Γλωσσαλγία» πάλι με τον Αποστολάκη αλλά και μια πλειάδα καλλιτεχνών που αρχίζουν από τον Sol Le Witt και τον Κανιάρη και καταλήγουν στον Νίκο Αλεξίου, τον Μανώλη Ζαχαριουδάκη, τον Απόστολο Γεωργίου και τον Παντελή Χανδρή. Ποιος είπε ότι υπάρχει λειψανδρία; Μάλλον αδυναμία και άγνοια διαπιστώνεται εκ μέρους των επισήμων για ν' αξιοποιηθεί σωστά όλο αυτό το δυναμικό. Έτσι η έλλειψη γνωμοδοτικής επικαστικής επιτροπής και συμβούλων με σύγχρονη άποψη στο ΥΠ.ΠΟ είναι περισσότερο από εμφανής. Είναι μοιραίο λοιπόν να κυριαρχούν οι επιλογές της πλάκας. Κι αυτό δεν είναι καθόλου αστείο. Απ' την άλλη πλευρά οι παρεμβάσεις στο Μετρό αποδεικνύουν ότι και η πιο συντηρητική επιτροπή είναι χίλιες φορές επαρκέστερη από την αυ-

θαιρεσία του ενός. Στο Μετρό της Αθήνας είχε στηθεί ένα πρότυπο open air Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης το οποίο είναι συγχρόνως ιδιωτικό και δημόσιο, «ασφαλές» και εκτεθειμένο, στατικό αλλά και ταξιδεύον ώστε να συναντήσει αυτό τον θεατή κι όχι αντίστροφα! Στο μικρό αλλά εντυπωσιακό Μετρό της Αθήνας κυρίως τιμάται η γενιά του '60 όχι όμως πάντα με τα καλύτερα αποτελέσματα. Οι νεότεροι έχουν αποκλειστεί και οι παλιότεροι παίζουν με τις παλιές –καλές τους– ιδέες. Al Secco δηλαδή. Ας το πούμε χωρίς περιστροφές. Ο Κώστας Τσόκλης είναι μακράν ο καλύτερος. Το υπόγειο δάσος στον σταθμό Εθνικής Άμυνας με τον ιδιοφυή ιλλουζιονισμό και τα θεατρικότερα κάτοπτρα καθορίζει τον χώρο με εγκυρότη-

τα φέρνοντας το δάσος στα έγκατα της γης και διατυπώνοντας μια σειρά θέσεων που δεν είναι αποκλειστικά αισθητικές. Αντίθετα ο Παύλος είναι συμβατικός, ο Τάκης απαράδεκτα αδιάφορος ενώ οι Μυταράς και Φασιανός εκτός χρόνου και –σαφώς– εκτός τόπου και κλίμακας. Οι Ζογγολόπουλος και Κεοσανλής έχουν φιλότιμες παρουσίες αλλά ο Στήβεν Αντωνάκος υπερτερεί κυρίως γιατί όλο του το έργο σχετίζεται με την δυναμική του δημόσιου σήματος και μάλιστα των πολυσύχναστων αστικών χώρων. Οι έλληνες δημιουργοί δουλεύουν συνήθως στα μέτρα των ιδιωτικών αναγκών. Και δεν φταίνε αυτοί γι αυτό. Στην συνέχεια η επιτροπή του Μετρό θα έπρεπε να τολμήσει και με τον Γιώργο Λάππα, τον Γιάννη Μπουτέα, τον Γιώργο Χαρβαλιά, την Διοχάντη, την Ρένα Παπασπύρου, την Λήδα Παπακωνσταντίνου, τον Νίκο Μπάικα κ.ά. Φαντάζομαι ακόμη τις γιγαντοαφίσες του Γιώργου Βακιρτζή κάπου. Όσο για τον Κανιάρη τον τίμησε ήδη το Μετρό της Ρώμης όπου και στήθηκε στην Piazza di Spagna το γλωσσολογικά δυσοίωνα έργο του Addio Al Paradiso που θα το μεταφράζαμε «Χαιρετισμούς στον Παράδεισο».

Αυτά ως προς το έργο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Το άλλο στου ΦΙΕ παραμένει τύποις με τον βαρύγδουπο τίτλο «Εθνικό Μουσείο...» αλλά στην πράξη λειτουργεί ως μια Kunsthalle, δηλαδή «Κέντρο Τέχνης». Εκτός κι αν είναι Μουσείο Διαφημιστικής Αφίσας για τα Fast Ferries. Αυτά είναι πράγματα που συμβαίνουν μόνον εν Ελλάδι. Κι όμως. Η έκθεση του Πιερ Ουίγκ «Τρίτη Διάσταση» είναι επιτυχία. Όπως θετική είναι η αγορά των 60 βιντεοκασετών. Μόνο που εδώ έχουμε να κάνουμε με πολλά απλά τα οποία μπορεί ν' αγοράσει σε συμβολικές τιμές ο κάθε ιδιώτης για προσωπική ενημέρωση ή τα ινστιτούτα για εκπαιδευτική χρήση. Λ. χ. μια κασέτα του Viola ΔΕΝ είναι έργο του Viola και μια προβολή της κασέτας αυτής δεν συνιστά εγκατάσταση του Viola εφόσον ο καλλιτέχνης δεν έστησε μόνος του το όλο ηχοθέαμα.

Θέλετε όμως να μάθετε πώς λειτουργούν και τι παρουσιάζουν τα αληθινά μουσεία σύγχρονης τέχνης; Διαβάστε τον απολαυστικό και βαθειά ενημερωμένο Σταύρο Τσιγκόγλου και το βιβλίο



Καρακτικό του Μάξ Μπέκμαν.

του *Η Τέχνη στο τέλος του Αιώνα*, που κυκλοφορεί από τα *Νέα της Τέχνης*. Ο Τσιγκόγλου είναι καθηγητής της παιδιατρικής, συλλέκτης και amateur-τεχνολογικός με τόσες γνώσεις και πάθος του θα ζήλευαν και οι «επαγγελματίες». Ο ίδιος ταξιδεύει, βλέπει πολλές εκθέσεις διεθνώς και διατηρεί εξαιρετικό αρχείο. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι το ανωτέρω οδοιπορικό στο οποίο εκτίθενται χωρίς στόμφο και βερμπάλισμό προσωπικές απόψεις αρκούντως τεκμηριωμένες και παρουσιάζονται εκθέσεις σαν τα *Sensation*, *Made in Italy*, τις αναδρομικές του Lichtenstein, του De Kooning, του Bacon ή του Freud, η νέα βρετανική γλυπτική των Tony Bragg, Richard Long, Richard Deacon, Antony Gormley, Rachel Whiteread, τις Biennale του 1997 και 1999, τις εκδηλώσεις του Saatchi κ.ά.

Το βιβλίο διαθέτει **πλουσιότητα** εικονογράφηση, πλήρες ευρετήριο και παρκή βιβλιο-καταλογογραφία. Συνά ο συγγραφέας ερανίζεται απόψεις υγχρόνων κριτικών παραθέτοντας και ίδιος τον θαυμασμό, την αμηχανία ή και την αποστροφή του. Τα κείμενά του είναι έξυπνα, εύληπτα και προσπαθούν

να ερμηνεύσουν τον ρόλο της αγοράς στο context του σύγχρονου εικαστικού έργου. Από την Tate στο Whitney και από το Gropius Bau στο Kassel ο Τσιγκόγλου ήταν εκεί για να δει, να φωτογραφήσει, να προβληματιστεί. Κυρίως ήταν εκεί για να χαρεί. Παλιά είχαμε τον γιατρό **Θάνο Κωνσταντινίδη** να μας μαθαίνει –σε μας τους ξερόλες– την αλήθεια του Γ. Μπουζιάνη, του Ν. Καρούζου ή της Σ. Πολυχρονιάδη. Σήμερα ο Τσιγκόγλου συνεχίζει να διδάσκει τέρποντας και αφιερώνει την προσπάθειά του στη μνήμη του, επίσης γιατρού, Γιώργου Χειμώνη. Γιατί η τέχνη δεν είναι και δεν ήταν ποτέ «επαγγελματική εξασφάλιση» και εξουσία της «αυθεντίας». *Η Τέχνη στο τέλος του Αιώνα* στα 44 κεφάλαιά της χωράει την Marlen Dumas και τον P. Manzoni, τον Ψυχούλη ή τον Θεόδουλο με την Bourgeois, τον Ian Fabre με την Emin Tracey. Θα το πω γιατί θα σκάσω. Μακάρι το βιβλίο αυτό να το είχα γράψει εγώ! Είναι απ' τα λίγα ελληνικά πράγματα στην τέχνη που θα μπορούσαν να κάνουν διεθνή καριέρα.

Κι άλλα ευχάριστα νέα: ο γλωσσαλγικός **Νίκος Χουλιαράς** στις «*Νέες Μορφές*» που εκθέτει σχέδια-σημειώσεις με τίτλο «*Εικόνες στο ύψος της ζωής*» και συνδυάζει αφηγηματικούς και οπτικούς τρόπους και ζωγραφιές σαν σελίδες ημερολογίου. Ιδού ένα «χρωματικό» κείμενό του: «*Καθόλου δεν με νοιάζει πια το πώς θα ζω. Θα ζω μέσα σ' αυτά που γράφω ή ζωγραφίζω: στα παταγώδη φεγγαρόφωτα του νου, στα μάλλινα δωμάτια του χειμώνη. Σκοτάδι υγιεινό θα με φυσά και οι κάργες των γραφτών μου θα με προστατεύουν. Το σπίτι μου θα 'ναι τελείως ανοιχτό...*».

Βλέποντας τις μικρογραφικές συνθέσεις του Χουλιαρά θυμάμαι κάποιες τοιχογραφίες σκαρφαλωμένες στις πιο σκοτεινές κόγχες των μοναστικών ναών που φτιάχτηκαν για να μην ιδωθούν ποτέ· ή που υπάρχουν για τον ιδανικό θεατή κατ' ουσίαν αόρατες σαν το μαύρο τετράγωνο του Μάλεβιτς.

Δείτε στην ΑΣΚΤ μια υποδειγματική παρουσίαση των χαρακτηριστικών έργων του **Max Beckmann** οργανωμένη από το Μουσείο Sprengel του Ανόβερου και το Ινστιτούτο Γκαίτε. Πρόκειται για χαλκογραφίες και λιθογραφίες (κυρίως) οι οποίες με το πλήθος τους απο-

καλύπτουν το σχεδιαστικό ταλέντο και τη δραματική δυνατότητα του μεγάλου γερμανού εξπρεσιονιστή. Προσωπογραφίες, ερωτικές σκηνές, σκηνές απόγνωσης –σαν την περίφημη *Νύχτα*– με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους την σχεδιαστική εμμονή και την αγωνία της άμεσης και κοφτής αφήγησης. Όλα να είναι καθ' υπερβολήν και τίποτε το περιττό. Τα πράγματα στο όριο του χώρου τους και στην ακμή του νοήματός τους. Στην «*Τούντα*» τέλος είδαμε τις τελευταίες φωτο-λογογραφίες του **Δημήτρη Τσουμπλέκα** με τίτλο «*Ανοιχτή Κουζίνα*» (*Broken Homes*) και διασκεδάσαμε με τον συνδυασμό φωτογραφικού μοντάζ και computer παράλληλα μ' ένα κειμενικό χιούμορ που θυμίζει Μποστ. Η σύγχρονη γιάπικη Αθήνα των «έργων» και της αεριτζήδικης ευμάρειας αποκαλύπτεται σ' όλη της την σχιζοειδή παράνοια. Η Βασιλέως Κωνσταντίνου γίνεται ποτάμι –για να φιλοξενήσει ίσως το ολυμπιακό ζωπηλατοδρόμιο– η θερινή βουλή αποκτά μια... πισίνα εμπρός στον Άγνωστο Στρατιώτη –ίσως για τα μπάνια των εγκλωβισμένων εθνοπατέρων– και ο Παρθενώνας άλλοτε ανακατασκευάζεται με μαύρο μάρμαρο κι άλλοτε αποκτά δεύτερο όροφο. Όλα είναι τέλεια, τεχνοκρατικά και παράλογα σαν την περίεργη εκσυγχρονιστική εποχή που ζούμε. Και στο βάθος σταθερά η απειλητική πινακίδα **ΒΩΒΟΣ** που σημαίνει ότι στα βουβά όλες οι αλάνες του Μαρουσιού και τα χωράφια του Χαλανδρίου γίνονται, για το καλό μας, Μανχάταν. Παρακολουθώ τον Τσουμπλέκα από την πρώτη του έκθεση στην «*Γκαλερί 24*» με τίτλο «*Σημειώσεις στον Λεονάρντο*». Σήμερα κάνοντας μια στροφή προς το main stream διατηρεί τον προσωπικό του χαρακτήρα και το δικαίωμα της διαφωνίας συνδυάζοντας το life style με ένα κριτικό βλέμμα αλά Αλμοδόβαρ. Στις άφογες τεχνικά εικόνες του η έκπληξη βρίσκεται στο κείμενο και στην σκωπτική αυθαιρεσία των οπτικών του αναφορών. Οι φωτογραφίες του έξυπνες και κατασκευαστικά και νοηματικά, θα μπορούσαν να είναι εξώφυλλα στο *ΚΑΙΚ* ή στο *Nitro*.

Πειράζει που είναι εξώφυλλο στο *Αντί*;

ΜΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Σκαριμπίζοντας καρυωτακικά ή και αντιστρόφως

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να παρουσιάσει (και να σχολιάσει σε ορισμένες περιπτώσεις) τις παραλληλίες που εμφανίζονται ανάμεσα στο λογοτεχνικό έργο του Καρυωτάκη και του Σκαρίμπα.*

Αφορμή αυτής της εργασίας αποτέλεσε η μελέτη του Ξ.Α. Κοκόλη με τίτλο «Ο Καρυωτάκης του Σκαρίμπα»¹ οι σελίδες εκείνες, όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο μελετητής, «δεν έλυσαν προβλήματα, έθεσαν όμως κάποιους πυρήνες προβληματισμού» (σ. 369).

Οι παραλληλίες στις οποίες θ' αναφερθώ δεν οφείλονται πιθανότατα σε μίμηση, αλλά μάλλον σ' αυτό που ονομάζεται κρυπτομνησία. Υπάρχουν άλλωστε και περιπτώσεις όπου οι επαφές μεταξύ λογοτεχνικών κειμένων δυνατό να είναι τυχαίες ή και προϊόντα της περιρρέουσας ατμόσφαιρας της εκάστοτε πνευματικής εποχής.

1. Σχετικά με κάποια κοινά στοιχεία περιεχομένου και/ή με ομοιότητες εικόνων μπορούν να γίνουν οι εξής διαπιστώσεις:

α. Έχει ήδη επισημανθεί² η ενδεχόμενη επαφή ανάμεσα στους στίχους του Σκαρίμπα «*λες των ξύλων μας οι σκιές θα γυρίζουν / σαν κεραίες που το κενό ερευνάν*» («Comedie dell'arte» [sic]) με τους γνωστότερους στίχους του Καρυωτάκη «*Είμαστε κάτι απίστευτες αντένες / Υψώνονται σα δάχτυλα στα χάη*» («Είμαστε κάτι»). Το ίδιο ίσως πιθανή είναι και η σχέση των παραπάνω στίχων του Καρυωτάκη με τα εξής δύο σκαριμπικά αποσπάσματα: «*Τότε τα πρώτα αστέρια φανήκανε. Δειλά, μες στις πρώτες ανταύγειες τους, έπαλλαν εκεί ψηλά τις κεραίες των σα να κολυμπούσαν στο χάος.*» (Το Σόλο του Φίγκαρω [1938], εκδ. Νεφέλη 1992, σ. 85) καθώς και «*Κι αψηλά τους, εκείνος ο αστέρας έσφυζε. Χοντρομούτσονος, με τα σκέλη του άνισα, κράδαινε και τις ίσες κεραίες του σαν να εξερευνούσε το χάος*» (Το Βατερλώ δύο γελοίων [1959], εκδ. Νεφέλη 1994, σσ. 88-89). Η γνωστή λοιπόν εικόνα του Καρυωτάκη, συναντάται μία δεκαετία περίπου αργότερα στο Σόλο του Φίγκαρω· ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η ίδια σχεδόν εικόνα επαναλαμβάνεται και μετά από τριάντα χρόνια στο Βατερλώ.

β. Στο ποίημα «[Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ...]» ο Καρυωτάκης γράφει: «*νέοι, και μας άφησεν εδώ, μια νύχτα, σ' ένα βράχο / το πλοίο που τώρα χάνεται στου απείρου την καρδιά*». Λίγα χρόνια αργότερα ο Σκαρίμπα στο ποίημα με τίτλο «Έχω δουλειά» γράφει: «*Ωρα καλή στου απείρου την καρδιά / γλάρε μου βραδυνέ που φεύγεις - πλοίο*». Αξίζει να παρατηρηθεί ότι οι στίχοι μοιάζουν και στη χρονική στιγμή που το πλοίο χάνεται/φεύγει, καθώς «μας άφησεν (...) νύχτα» στους στίχους του Καρυωτάκη, ενώ ο Χαλκιδαίος από την πλευρά του

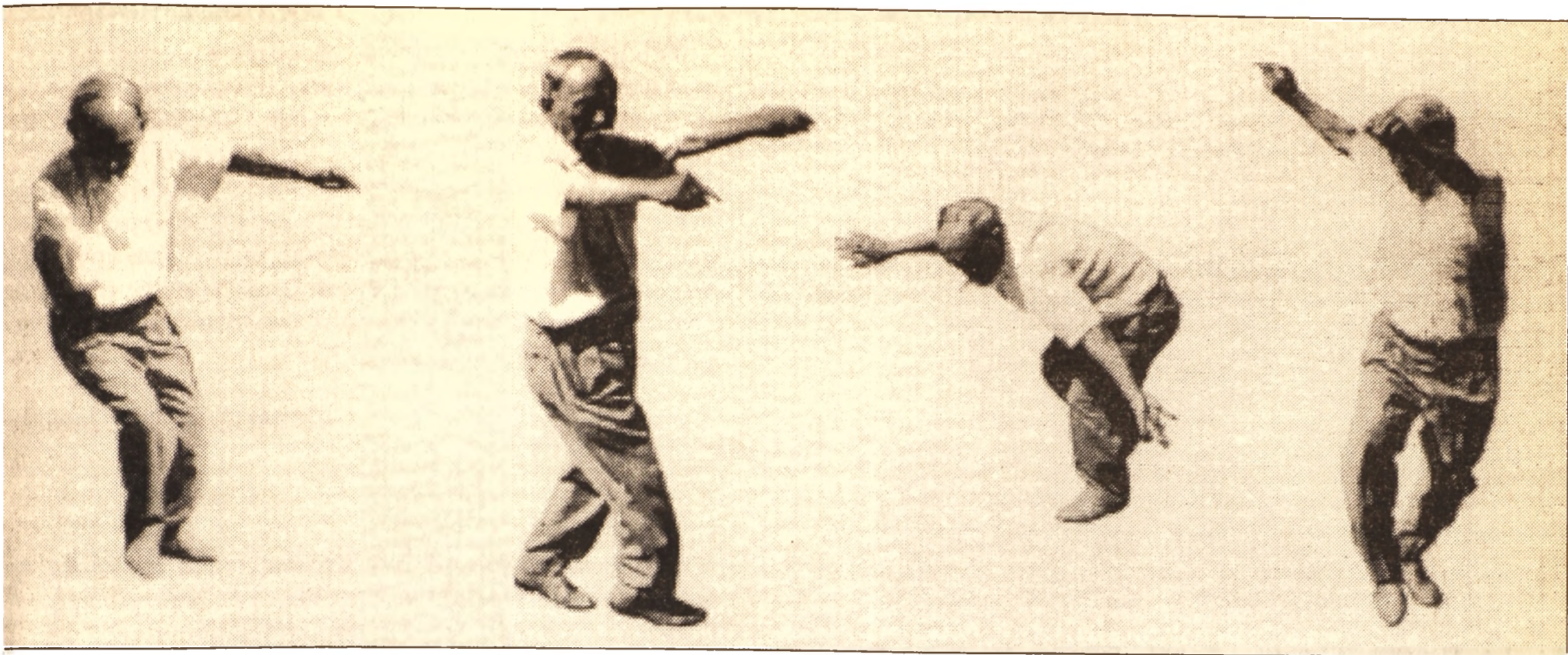
παρομοιάζει το πλοίο με «γλάρο βραδυνό». Έχω την εντύπωση ότι η συγκεκριμένη ομοιότητα των στίχων ξεπερνάει ενδεχομένως τα όρια της κρυπτομνησίας και ίσως οι στίχοι του Σκαρίμπα να έχουν την αρχή τους σ' εκείνους του Καρυωτάκη.

γ. Στο ποίημα «Δικαίωσις» του Καρυωτάκη διαβάζουμε: «*...η παρουσία μου κάπως θα βαραίνει / -πρώτη φορά- σε τέσσερων τον ώμο*», ενώ στο «Dona mia Portoles» του Σκαρίμπα: «*σαν θα με φέρουνε στους ώμους / των, τέσσαρες*». Στο Βατερλώ επίσης συναντάμε την εικόνα: «*Οι τέσσερις που τη σήκωσαν στην κάσσα της -στων δαχτύλων σας τις άκρες- την ύψωσαν πάνω απ' τους ώμους των...*» (σ. 56). Πρόκειται, πιθανόν, για μια ενδιαφέρουσα περίπτωση κρυπτομνησίας.

δ. Το σκαριμπικό σύμπαν βρίθει πλοίων, βαποριών, καραβιών και κάθε είδους θαλάσσιου μεταφορικού μέσου (ένα πρόχειρο μέτρημά μου δείχνει, ότι στα ποιήματά του οι λέξεις αυτές εμφανίζονται πάνω από 60 φορές). Το μοτίβο αυτό εμφανίζεται, σε μικρότερο βαθμό βέβαια, και στον Καρυωτάκη. Χαρακτηριστική είναι, νομίζω, η ομοιότητα περιεχομένου ανάμεσα στο ποίημα «Τελευταίο ταξίδι» του Καρυωτάκη και στο ποίημα «Το Βαπόρι» του Σκαρίμπα. Και τα δύο διαδραματίζονται νύχτα: «*Καλό ταξίδι, αλαργινό καράβι μου, στου απείρου / και στις νυχτός την αγκαλιά*» το πρώτο, «*Θόλωνε το βράδυ*» το δεύτερο· και οι δύο αφηγητές εκφράζουν την επιθυμία να βρίσκονται στο καράβι για να ταξιδέψουν: «*Να 'μουν στην πλώρη σου ήθελα*» γράφει ο Καρυωτάκης ενώ ο Σκαρίμπα: «*Την αυγή δεν τόδα! Στα νερά επροχώρει / μια γραμμή -που τα ουράνια σμίγει- / φιδωτή μου δείχνει πούθε το βαπόρι / πούθε το βαπόρι μου, είχε φύγει/ (...) Τώρα, πιο θλιμμένος την ψυχή μου ανοίγω, / τραγουδεί πικρά η λύπη εντός μου: / Αχ τι ευκαιρία πούχασα να φύγω / όξ' από τα όρια του κόσμου!...*» Όπως όμως φαίνεται και από τους παραπάνω στίχους, κανένας από τους δύο αφηγητές δεν καταφέρνει στο τέλος να κάνει το ταξίδι που επιθυμεί. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και στα δύο ποιήματα το ταξίδι με το καράβι σχετίζεται με την πορεία προς το θάνατο. Σ' αυτή τη συσχέτιση μας παραπέμπει ο τίτλος του ποιήματος του Καρυωτάκη, «Τελευταίο ταξίδι», και οι στίχοι που ολοκληρώνουν τα δυο ποιήματα: «*δίχως να ξέρω πού με πας και δίχως να γυρίσω*» στου Καρυωτάκη και «*Αχ τι ευκαιρία πούχασα να φύγω / όξ' από τα όρια του κόσμου!...*» στο ποίημα του Σκαρίμπα.

ε. Στο ποίημα-μετάφραση του Καρυωτάκη με τίτλο «Infini, fais que je t' oublie...» διαβάζουμε: «*τώρα θ' αναπολώ / τη χρυσή μέθη του έαρος*». Στον Σκαρίμπα, σ' ένα από τα πρώτα του ποιήματα (αν όχι το πρώτο, και νομίζω ότι αυτό έχει τη σημασία του) με τίτλο «Φιγιέττα Γ. Πνευματικού» διαβάζουμε «*κι ακόμα ήρθε καθώς / η μέθη του έαρος έρχεται με τ' ανθινά της ρίγη*».

Αξίζει να σημειωθεί ότι το γαλλικό ποίημα ουσιαστικά παραφράζεται από τον Καρυωτάκη και δεν μεταφράζεται, κα-



θώς οι στοίχοι του γαλλικού ποιήματος είναι: «*Et que je dise encore / Le printemps au tendre décor*» (μετάφραση: και να λέω πάλι / την άνοιξη με τον τρυφερό διάκοσμο).³ Επομένως η έκφραση «μέθη του έαρος» είναι ουσιαστικά αποτέλεσμα της επεξεργασίας του Καρυωτάκη και όχι του γάλλου ποιητή, του οποίου το ποίημα ο Καρυωτάκης «μετέφρασε».

Η παραλληλία πάντως ανάμεσα στα δύο ποιήματα των ελληνικών λογοτεχνιών εντοπίζεται και σε κάτι ακόμα: Με το ποίημά του ο Σκαρίμπας θέλησε ουσιαστικά να νεκρολογήσει την αγαπημένη του Φιγιέττα, που είχε πεθάνει δύο χρόνια πριν την έκδοση της ποιητικής του συλλογής *Ουλαλούμ*, στην οποία ανήκει και το συγκεκριμένο ποίημα.⁴ Νεκρολογική διάθεση φαίνεται να έχει και η «μετάφραση» του Καρυωτάκη. Σε κάτι τέτοιο τουλάχιστον μοιάζουν να μας παραπέμπουν και οι στίχοι: «*Για να ξεχάσω το άπειρο, / τώρα θ' αναπολώ / (...) / κι εκείνη που εβημάτιζε / σε πάρκα ερημικά, / αγάπη, ω φύλλα κίτρινα, / ω ρόδα νεκρικά*».

2. Αναφορικά με κάποια μορφικά στοιχεία, μπορούμε να παρατηρήσουμε ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά: Μερικές λέξεις του Καρυωτάκη, και μάλιστα λέξεις όχι ιδιαίτερα «αγαπητές» στην ποίηση (εκείνης της εποχής μόνον άραγε;), εμφανίζονται και στο ποιητικό έργο του Σκαρίμπα· και μάλιστα ριμάρουν με τις ίδιες ακριβώς λέξεις που σχημάτιζαν και την ομοιοκαταληξία του Καρυωτάκη:

α. Η **μαρμαρυγή** (λέξη-άπαξ⁵ στον Καρυωτάκη):

«*Σα να μην ήρθαμε ποτέ σ' αυτή τη γη
τα να μένουμε ακόμη στην ανυπαρξία.
Σκοτάδι γύρω δίχως μια μαρμαρυγή».*
Καρυωτάκης, «Ανδρείκελα»

«*Σα νάταν χτες! Και να, πώς πάει στον χρόνου το μυστήριο
η μακρινή τα χάνια της, και φως μαρμαρυγής
ικόμα να, φαίνεται' εκεί, που εκάμψαμε –ακρωτήριο–
ο τελευταίος της φιλή σαν άκρη ωραίας γης».*
Σκαρίμπας, «*Lacrimae Hominis*»

Ανάμεσα στη συγκεκριμένη ρίμα των δύο ποιημάτων υπάρχει βέβαια μια σημαντική διαφορά, ότι δηλαδή η ομοιοκαταληξία «γη-μαρμαρυγή» του Καρυωτάκη είναι αυτό που ονομάζουμε ομοιοκαταληξία με προσθήκη (όπου η πρώτη λέξη της ρίμας αποτελεί μέρος της δεύτερης). Από την άλλη, η ρίμα του Σκαρίμπα «μαρμαρυγής-γης» είναι ομοιοκαταληξία-ηχώ, το ακριβώς αντίθετο δηλαδή από την προηγούμενη, καθώς εδώ η «δεύτερη λέξη της ρίμας αποτελεί μέρος της πρώτης».⁶

β. Η **τολύπη** (πάλι λέξη-άπαξ στον Καρυωτάκη)

«*Μίσθια δουλειά, σωροί χαρτιών, έργοιες μικρές και λύπες
άθλιες, με περιμένανε σήμερα καθώς πάντα.
Μόνο είδα, φεύγοντας πρωί, στην πόρτα μου τολύπες
τα ρόδα, και γυρίζοντας έκοψα μία γιρλάντα*».

Καρυωτάκης, «[Μίσθια δουλειά]»

«*Τόσο καλοί!... Και μ' έφερνε ο ήχος
πικρές –στις ίδιες ρίμες μου– τολύπες,
ο ίδιος μ' έσφαζε εμένα ο στίχος,
εμένα οι λύπες».*

Σκαρίμπας, «Δεσμώτης»

«*Έτσι φαίνεται. Θάρχεται απ' το βάθος εκεί
ένα πλοίο μετέωρο στις άχλες μιας τολύπης
και μια μπάντα στα πρόθυρα θα βαράει τραγική
το εμβατήριο της λύπης».*
Σκαρίμπας, «Σιωπή!»

«*Λίγο ακόμα κι όργιο –αρθρωτή γουστέρα–
θάφευγε ως είχ' έρθει μες σ' ατμών τολύπη
κι εγώ πάλι μόνος στη θλιμμένη εσπέρα
με συντρόφισσά μου, θάμενα, τη λύπη».*
Σκαρίμπας, «Ο σταθμάρχης»



Κώστας Καρυωτάκης σε χαλκογραφία του Γιώργη Βαρλάμου.

Η προηγούμενη παρατήρηση για το είδος της ρίμας ισχύει και σ' αυτή την περίπτωση, καθώς και στα τρία προαναφερθέντα ποιήματα του Σκαρίμπα χρησιμοποιείται η ομοιοκαταληξία-ηχώ (τολύπη-λύπη), ενώ στον Καρυωτάκη η ομοιοκαταληξία με προσθήκη (λύπη-τολύπη).

γ. Η γιrolάντα (η λέξη υπάρχει στον Καρυωτάκη δύο μόνο φορές).

«Μίσθια δουλειά, σωροί χαρτιών, έργοις μικρές και λύπες άθλιες, με περιμένανε σήμερα καθώς πάντα.
Μόνο είδα, φεύγοντας πρωί, στην πόρτα μου τολύπες τα ρόδα, και γυρίζοντας έκοψα μία γιrolάντα».
Καρυωτάκης, «[Μίσθια δουλειά]»

«Πάντα και πάντα, ναι, χρυσός – άνθινη ωραία γιrolάντα θάρχετ' ο κύκλος των πουλιών στου χρόνου τα φτερά κι η λεύκα θαν' παντοτινά ωραία, πάντα και πάντα».
Σκαρίμπα, «Μόνο δυο στίχους»

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι οι τέσσερις από τις πέντε προαναφερθείσες ρίμες του Σκαρίμπα βρίσκονται σε ποιήματα που περιλαμβάνονται στη συλλογή *Ουλαλούμ* (1936), αυτή δηλαδή που εκδίδεται σε μία εποχή όπου ο Καραντώνης έχει ήδη αναγνωρίσει την επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους λογοτέχνες.⁷ Σ' αυτή του την άποψη φαίνεται να εμμένει και δεκαπέντε χρόνια αργότερα, όταν σ' ένα άρθρο του για τον Σαραντάρη το 1951 ο κατεξοχήν κριτικός της γενιάς του τριάντα υποστηρίζει ότι την περίοδο αυτή «*βασίλευε πέρα για πέρα ο καρυωτακισμός*».⁸

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΝΤΖΑΡΕΛΑΣ

* Ευχαριστώ θερμά τον Ξ.Α. Κοκόλη που με τόση υπομονή με καθοδήγησε. Οι επισημάνσεις και οι επιβεβλημένες διορθώσεις του υπήρξαν για μένα ιδιαίτερος διδακτικές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στον τόμο *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Σχολή Μωραΐτη), 1998, σσ. 363-369.
2. Στις πανεπιστημιακές παραδόσεις του Ξ.Α. Κοκόλη με θέμα «Οι ήρωες/ίδες του Γ. Σκαρίμπα: ζητήματα ταυτότητας», ακαδημαϊκό έτος 1999-2000, χειμερινό εξάμηνο.
3. Β. Τοκατλίδου, *Οι μεταφράσεις του Καρυωτάκη, Ένταξή τους στο ποιητικό πρότυπο έργου των συλλογών του*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 35.
4. Για τη Φιγιέττα βλ. Ξ.Α. Κοκόλης, «Η Φιγιέττα εντός και εκτός του σκαριμπικού σύμπαντος (και ολίγα περί ονομάτων)» *Εντευκτήριο*, τ. 48, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1999, σσ. 75-80.
5. Massimo Peri, *Πίνακας λέξεων του Καρυωτάκη*, Padova 1983.
6. Ξ.Α. Κοκόλης, *Η ομοιοκαταληξία. Τύποι και λειτουργικές διαστάσεις*, εκδ. «στιγμή», Αθήνα 1993, σ. 51.
7. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», *Τα Νέα Γράμματα*, Α', 1935, σσ. 478-486.
8. Α. Καραντώνης, *Φυσιогνωμίες*, Β', 1960, σ. 213.

ΕΤΟΙΜΑΣΤΗΚΑΝ ΑΚΟΜΗ ΔΥΟ ΤΟΜΟΙ ΤΟΥ ANTI (1998)



Α' εξάμηνο 1998

Είναι έτοιμοι και διατίθενται από τα γραφεία του περιοδικού
(Δημοχάρους 60, Αθήνα)
δύο ακόμα τόμοι του ANTI που συμπεριλαμβάνουν τα τεύχη
651 έως και 663 (ο 48ος)
και 664 έως και 676 (ο 49ος).

Θα βρείτε επίσης τους τόμους των προηγούμενων ετών
Στους τόμους του περιοδικού ANTI
αποτυπώνεται η σύγχρονη ιστορία μας.



Β' εξάμηνο 1998

Η λέξη «παράσταση» σχετίζεται, στην καθημερινή της χρήση, με κάποιο χώρο θεατρικό ή συναυλιών. Άρα προϋποθέτει την ύπαρξη ηθοποιών που «παριστάνουν» ή εκτελεστών που «ερμηνεύουν» κάποιο έργο ρεπερτορίου. Σε πιο ελεύθερη μορφή, θα ονομάζαμε «παράσταση» ένα χάπενινγκ στο δρόμο ή σε κάποια γκαλερί, εφήμερο ή προσχεδιασμένο.

Μια παράσταση

Οταν τίποτε από αυτά δεν συμβαίνει, και η παράσταση στήνεται σε ένα μάλλον αδιάφορο σπηλαιώδες αμφιθέατρο, μπροστά σε ένα πυκνό «επιτημονικό» ακροατήριο από αρχαιολόγους και αρχιτέκτονες, και κρυμμένη πίσω από έναν αθωότατο τίτλο («Μνησικλής») – τότε τι σόι «παράσταση» μπορεί να είναι;

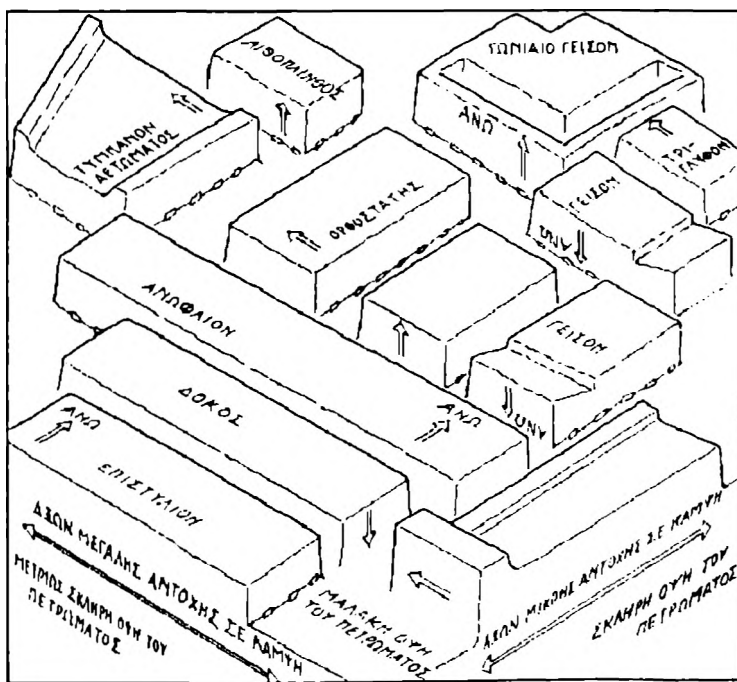
Κανένα πρόβλημα: πρόκειται για άλλη μια κατ' όνομα διάλεξη του Μα-
νώλη Κορρέ, αυτή τη φορά πληρέ-
πата «θεατρική», με (δραματική)
ποκριτική, τεχνάσματα σκηνής
και φωτισμών, μυστήριο και τελική
λύτρωση!

Πράξη Πρώτη. Βρισκόμαστε στο
ταλιό αμφιθέατρο της Σχολής
Αρχιτεκτόνων του Πολυτεχνείου,
είναι Πέμπτη βράδυ και πρωτομη-
νιά. Η δράση κυλάει ήρεμα: μια
παρίθμηση εσφαλμένων πορισμά-
των και (ιδεολογικών) παθών από
άποια παλιά πρόσωπα, κάτι σαν
πενθύμιση της «προϊστορίας» στο
υπικό αρχαίο δράμα, με επίκεντρο
το αινιγματικό έργο ενός αρχιτέ-
κτονα που έζησε δυόμισι χιλιάδες χρό-
νια πριν. Η διήγηση του «αγγελιοφό-
ρου» αφορά στις συγκινητικές τους
προσπάθειες να βρουν το νόημα, να
αντέψουν το σύνολο και να το αποκα-
ταστήσουν. Όμως εκβιάζοντας την
αλήθεια υποκύπτουν σε μοιραία λάθη
και αβλεψίες – και γι' αυτό τιμωρού-
νται με τύφλωση. Η φωνή του εκφωνη-
τή ακούγεται στο σκοτάδι, πάνω από
το βουητό των δύο προβολέων, που ρί-
χνουν ασταμάτητα εικόνες στο πανί.

Ακολουθεί ένα ιντερμέδιο: ν' ανά-
βουν τα φώτα, παραγγέλνει. Ο ίδιος

τρέχει στον ηλεκτρικό πίνακα, επιλέγει την κατάλληλη ατμόσφαιρα, ξανατρέχει πίσω στην έδρα. Μετά χάνεται τελείως από πίσω της, ακούγονται κάποιοι περιέργοι θόρυβοι και η αίθουσα κρατά την αναπνοή της.

Πράξη Δεύτερη. Σηκώνεται και στα χέρια του κρατάει μια πελώρια μακέτα που δείχνει ένα τμήμα των Προπυλαίων. Στρέφεται προς το ακροατήριο και εξηγεί ότι θα ήταν αδύνατο να πα-



ρασταθεί το κτίριο ολόκληρο και σε μια τέτοια κλίμακα, στην παράδοση κλίμακα 1:16, ακριβώς όπως θα την είχε κατασκευάσει ο ίδιος ο Μνησικλής –αν είχε θελήσει κάτι τέτοιο– σύμφωνα με τις αρχαίες συνήθειες.

Ένα τμήμα λοιπόν, μια «φέτα», ικανή όμως να δείξει κάθε λεπτομέρεια του έργου, στα επίμαχα σημεία του. Η εσωτερική οικονομία της παράστασης επιτρέπει τέτοιες αφαιρέσεις, ερεθίζοντας την φαντασία του θεατή. Αλλά ήδη βρισκόμαστε στο πιο δραματικό σημείο του έργου, όπου η ένταση συ-

νεχώς αυξάνεται και η αίσθησή της γίνεται σχεδόν ορατή. Ο Κορρές δίνει μερικές σκηνικές οδηγίες, χάνεται πίσω από την έδρα, ξαναβγαίνει κρατώντας μερικά ομοιώματα, τα τοποθετεί στη μικρή του σκηνή (το γνώριμο «θέατρο μέσα στο θέατρο»), προσφέρει πάλι κάποιες εξηγήσεις και νέα βουτιά στο αθέατο τμήμα της σκηνής. Το ακροατήριο συμπάσχει, μαγνητισμένο από τη δράση, και περιμένει με αγωνία την έκβαση: δεν μπορεί να μαντέψει τι θα ακολουθήσει, το μόνο που ξέρει είναι ότι κάποια στιγμή θα έρθει η κάθαρση και ο κόσμος θα αναπνεύσει ανακουφισμένος.

Ὅμως σκόπιμα επιβραδύνεται το τέλος. Αυξάνονται οι παύσεις, με τον πρωταγωνιστή να κοιτάζει τους θεατές για μερικά δευτερόλεπτα ακίνητος πριν αρχίσει πάλι τον μονόλογο βαδίζοντας και χειρονομώντας πάνω στη σκηνή. Ὅλη η προσοχή έχει επικεντρωθεί στα χέρια του, στα συμβολικά αντικείμενα που κρατάει, και τότε τα τοποθετεί έτσι και τότε αλλιώς πάνω στο πρόπλασμά του καθώς ψιθυρίζει μαγικές διαστάσεις και επικλήσεις. Ὅλοι κρέμονται από τα χεῖλη του, και το ξέρει. Χρειάζεται όμως μικρή πίστωση χρόνου. Λίγο ακόμα, ώσπου να δοθούν οι τελικές οδηγίες, να καλυφθούν όλες οι διαφυγές. Και τότε, πριν καλά-καλά προλάβει κανείς να το συνειδητοποιήσει, τα χέρια του έχουν εκτελέσει μια υπέροχη παντομίμα πάνω στο πρόπλασμα, τα σηκώνει και να, η τάξη έχει αποκατασταθεί και λάμπει η αλήθεια. Ἐπαφταν πια να υπάρχουν μυστήρια, όλα έχουν εξηγηθεί, ο λόγος θριάμβευσε. Αυλαία. Η αίθουσα ξεσπάει σε χειροκροτήματα αλλά ελάχιστοι σηκώνονται να φύγουν.

Πράξη Τρίτη. Ο ίδιος ξαναπαίρνει την ανθρώπινή του υπόσταση και δίνει πρόσθετες εξηγήσεις, με σκίτσα στον πίνακα και με συγκριτικά στοιχεία. Μοιάζει ικανοποιημένος αλλά συνάμα πολύ καταπονημένος, και ας μη θέλει να παρατήρει τη σκηνή. Λίγο αργότερα η γυναίκα του, η Κατερίνα, θα μου εκμυστηρευτεί ότι είχε κλειστεί τρεις μέρες σπίτι του, δουλεύοντας πυρετωδώς, για να κατασκευάσει αυτήν την τόσο θεατρική μακέτα, σε κλίμακα 1:16 – υποδυόμενος τέλεια τον Μνησι- κλή.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ

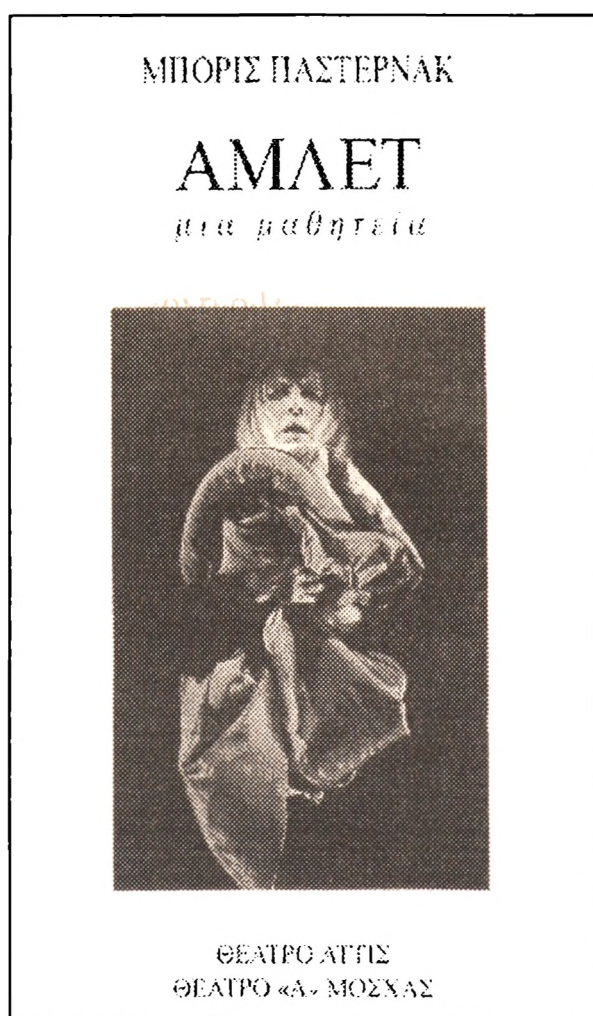
Στο θέατρο Άττις ο Θόδωρος Τερζόπουλος και η Άλλα Ντεμίντοβα παρουσίασαν για δέκα μόνο παραστάσεις και για πρώτη φορά παγκοσμίως την διασκευή του Μπόρις Πάστερνακ *Άμλετ μια μαθητεία*.

Γιατί η τέχνη δεν είναι για τους πολλούς, ούτε για τους λίγους, είναι για τον καθένα ξεχωριστά

Στη δεκαετία του '30 ο Μπόρις Πάστερνακ ύστερα από αίτημα του Μέγερχολντ έκανε μια καινούργια μετάφραση και διασκευή στα ρώσικα του Άμλετ, ενός έργου που έχει αιχμαλωτίσει την παγκόσμια διάνοηση σ' ένα παιχνίδι κατανόησης του προβληματισμού και της αλήθειας που κρύβει.

Το έργο του Πάστερνακ θεωρήθηκε εξαιρετικά καλό και κατάφερε να αποκτήσει δική του υπόσταση και να αυτονομηθεί από το πρωτότυπο. Η πολιτική κατάσταση στην Ρωσία όμως ακύρωσε κάθε σχέδιο για σκηνική παρουσίαση και επιπλέον το κείμενο χάθηκε. Μόλις πριν από δεκα χρόνια βρέθηκαν ψήγματα του έργου αυτού. Ο Θόδωρος Τερζόπουλος και η Άλλα Ντεμίντοβα, μαθήτριά της Ερμολάεβα που επρόκειτο να το ερμηνεύσει, χρησιμοποίησαν το υλικό αυτό ως χάρτη. Με αυτό αφετηρία δημιούργησαν ένα νέο κείμενο με τη μορφή μαθήματος της υποκριτικής τέχνης. Βασικός άξονας, όχι όμως και περιοριστικός, υπήρξαν οι οδηγίες του Άμλετ προς τους θεατρίνους.

Η Άλλα Ντεμίντοβα ελέγχοντας απόλυτα το σώμα, την κίνηση και την φωνή της διδάσκει τις σκηνές που έχουν μια ιδιαίτερη βαρύτητα για τον εσωτερικό, τον συναισθηματικό κόσμο του Άμλετ προσπαθώντας να μυήσει τους νέους ηθοποιούς στην τέχνη του θεάτρου. Πρέπει να γυρίσουμε στις απλές τεχνικές της φύσης και να τις εμπιστευτούμε,



λέει η ίδια. Διδάσκει την απόλυτη ακρίβεια, την αυστηρή δουλειά και πειθαρχία, την σοβαρότητα με την οποία πρέπει να αντιμετωπίζουν τους ρόλους τους και το μέτρο σε ό,τι κάνουν.

Έτσι δημιουργήθηκε μια παράσταση όπου υπάρχει μόνο ο ηθοποιός, το απόλυτο σύμβολο, ο διάμεσος μέσα από τον οποίο περνούν τα πάντα. Το σώμα του μεταβάλλεται σε ένα μέσο επικοινωνίας που στέλνει και δέχεται ενέργεια και που κουβαλά όλη την ιστορία της αν-

θρωπότητας στη μνήμη του. Ο λόγος είναι η εσωτερική αιτία της λέξης, η περιοριστική του φύση καταργείται, τα εκφραστικά όρια διευρύνονται και η τέχνη γίνεται μια παγκόσμια εμπειρία που δεν έχει την ανάγκη επεξήγησης. Ο ηθοποιός, η κίνηση, το σύμβολο, το φως είναι οι κώδικες επικοινωνίας για μια μέθεξη στην τέχνη ανεξαρτήτως εθνικότητας. Η ενέργεια που παράγεται έχει τη δύναμη να καθλωώσει το κοινό είτε είναι μνημένο είτε όχι.

Δίπλα στην Ντεμίντοβα η διακριτική παρουσία της Σοφίας Χίλλ, που μετέφραζε τις οδηγίες της δασκάλας και ως μαθητής-ηθοποιός ο Θανάσης Γεωργίου.

Ο σκηνικός χώρος άδειος, γυμνός, υπαινικτικός, παιχνίδι με το φως και η ενδυμασία συμβολική. Ένας μαύρος μανδύας, σαν ράσο, που αντικαθίσταται όταν πρέπει να δηλωθεί η αλλαγή προσώπου.

Η παράσταση και η διδασκαλία των ηθοποιών έρχονται να θέσουν σε εφαρμογή αυτά που ο Θόδωρος Τερζόπουλος στην δεκαπενταετή πορεία του προσβέυει έχοντας αναπτύξει ένα προσωπικό σύστημα δουλειάς που στηρίζεται στην σκληρή και επίπονη άσκηση των ηθοποιών, τον αυτοσχεδιασμό, την αναζήτηση των κρυφών, των αποθημένων από τη συνείδηση πηγών του σώματος. Μέσα για την διεύρυνση των εκφραστικών μέσων τους, για την μορφοποίηση του ανυπότακτου υλικού επιρροών, μνήμης, καταβολών και βιωμάτων που ενυπάρχει.

Ο Τερζόπουλος ακολουθεί την προσωπική μοναχική του πορεία, μια φωτεινή γραμμή στο θεατρικό τοπίο, χαράζοντας το δρόμο για την αποδέσμευση του ανθρώπου από τον λόγο, για την επιστροφή στις αρχέγονες αξίες της ζωής και της κρυμμένης, απωθημένης σχεδόν αλήθειας.

Νομίζω πως τα ίδια τα λόγια του Τερζόπουλου χαρακτηρίζουν την παράστασή του:

«Κάνω θέατρο για να μπορώ –και μάλλον να φτάσω στο σημείο αυτό– να μη λέω πολλά, να λέω λίγα. Κάνω θέατρο για τη σιωπή, όπου μέσα της μια μικρή χροιά, ένα κοίταγμα θα μπορούν αυτόματα να ερμηνεύονται χωρίς λόγια, λόγια, λόγια, γιατί η κρίση του κόσμου σήμερα είναι τα πολλά λόγια».

ΕΙΡΗΝΗ ΜΟΥΝΤΡΑΚΗ

Το έργο της Λιουντμίλα Ραζουμόβσκαγια *Αγαπητή Ελένα* –ένα από τα έργα της εποχής Μπρέζνιεφ, από τα τέλη της δεκαετίας του '70– έχει δέμα του το δράμα της χαμένης μεταπολεμικής ρώσικης «εφηβείας», τη σύγκρουση ανάμεσα σε μια νεότητα που δεν υπήρξε ποτέ αδωά και σε μια αδωότητα που δεν της δόθηκε ποτέ η χαρά να νεάζει. Τελικά όμως αποτελεί μια τυπικά ρώσικη, στην παράδοση του Ντοστογιέφσκι, μελέτη του εν κοινωνία κακού.

Θερμοπύλες, στα 200 π.Χ.



Έσσερις μαθητές επιχειρούν με κάθε τρόπο να πείσουν την αμέμπτου ηθικής καθηγήτριά τους Ελένα Σεργκιέγιεβνα να συγκατατεθεί στο να αλλάξουν κρυφά τα γραπτά των τελικών εξετάσεών τους με άλλα. Με αυτόν τον τρόπο ο καθένας τους θα κατορθώσει να πραγματοποιήσει το όνειρό του: Βίτια να γίνει δασικός υπάλληλος· ο Ιάβελ επιτυχημένος καθηγητής φιλοσοφίας· η Λιάλια επιτυχημένη σύζυγος του επιτυχημένου Πάβελ· και ο Βαλόντια επιτυχημένος μαριονετίστας όλων αυτών των «επιτυχημένων».

Αν και το έργο της Λιουντμίλα Ραζουμόβσκαγια ξεκίνησε ως μια κριτική του διαβρωμένου σοβιετικού συστήματος, πήρξε τελικώς ένα προφητικό έργο. Ους δεκαεπτάρηδες μαθητές του έργου μπορούμε να τους αναγνωρίσουμε τώρα, είκοσι χρόνια μετά, ανάμεσα στους σημερινούς σαραντάρηδες του ρώσικου καπιταλιστικού κράτους. Μπορούμε να δούμε τον Βαλόντια ανήκο μάνατζερ, να διοικεί τις νέες επιρρήσεις και να ξεπλένει το μαύρο ήμα της ρώσικης μαφίας. Τον Βίτια άμεσα στους αλκοολικούς που πλαινται στην Μόσχα. Τον Πάβελ κρατιδίατο και πένητα καθηγητή. Την ένα Σεργκέγιεβνα να στέκεται στην ρά για να πάρει το γλίσχρο κρατικό ρόδομα αναπολώντας τις παλιές καλές

μέρες του «παππούλη». Όσο για τη Λιάλια, αυτή πιθανόν να τριγυρνά στα νυχτερινά κέντρα κοντά στον Έβρο. Τα πρόσωπα του έργου βρίσκονται ήδη εντός του μέλλοντός τους.

Η Ελένα Σεργκιέγιεβνα δεν έχει να αντιμετωπίσει, όπως πιστεύει αρχικά η ίδια, μια ομάδα άτακτων παιδιών με λίγο παραπάνω από το κανονικό θράσος. Μπροστά της βρίσκεται μια ήδη διαμορφωμένη κοινωνική κατάσταση, μια μικρογραφημένη αλλά ακέραια μελλοντική κοινωνία, με τους παρίες και τους αναρριχητές της, τους θύτες και τα θύματά της, τα δικά της ιδανικά και το δικό της ήθος.

Η παλιότερη, σοσιαλιστική ρώσικη κοινωνία, λέει η Ραζουμόβσκαγια, στηριζόταν στα έτοιμα ιδανικά της επανάστασης, στην αποστήθιση ξύλινων τσιτάτων περί ισότητας, δικαιοσύνης και αυτοθυσίας για τη γενική ευημερία. Είχε αναμφισβήτητα αρχές, αλλά ήταν μια νωχελική, μια «φασκισμένη» κοινωνία, ανίκανη να αντιδράσει στη διάβρωση και στο ξεπούλημά της. Η νέα γενιά θέλει να προσδιοριστεί μέσα από την πράξη, μέσα από την ενέργεια και το πάθος. Έχει τη δύναμη, αλλά της λείπει η αθωότητα. Σκοπός της δυστυχώς δεν είναι να δημιουργήσει έναν «καλύτερο νέο κόσμο», ούτε να σώσει τον υπάρχοντα από τη διάβρωση. Θέλει να «βολευτεί»

μέσα στη νέα τάξη πραγμάτων που μοιρολατρικά αποδέχεται, σχεδόν ηδονικά αναμένει. Αν η παλιότερη γενιά προκαλεί απέχθεια με τη μιζέρια και τη σαπίλα της, η νεότερη προκαλεί αναμφίβολα τρόμο με τον κυνισμό της.

Αν συναντιούνται κάπου οι δύο κόσμοι είναι στο ότι ο ένας είναι προϊόν του άλλου. Λογικό είναι μια κοινωνία που εύκολα πουλάει τα ξύλινα ιδανικά της, να δημιουργήσει μια νέα γενιά χωρίς καθόλου ιδανικά, μια γενιά που προχωρά εμπρός, αλλά προχωρά τυφλά. Ας όρισε η Ελένα Σεργκιέγιεβνα στην ζωή της να φυλάγει Θερμοπύλες.

Η παραπάνω ανάλυση πηγάζει από τη θαυμάσια σκηνοθεσία της Ελένης Σκότη, που αντιμετώπισε το έργο ως μαρτυρία μιας εποχής, ως διαχρονική μελέτη του κακού, αλλά και ως επιβεβαιωμένη προφητεία. Η Σκότη άγγιξε τον επιφανειακό ρεαλισμό του και τις υπόγειες πτυχώσεις του. Βάσισε τη διδασκαλία της σε έναν ανοιχτό σε αυτοσχεδιασμούς, εξαιρετικά εύπλαστο ρεαλισμό, αποτελεσματικότατο όταν τα πάντα ξεκινούν από τον ηθοποιό, όταν το θέατρο βασίζει το παιχνίδι του στην εσωτερική μελέτη μιας σωματικής, πνευματικής ή συναισθηματικής κατάστασης.

Για τους ηθοποιούς της παράστασης μόνον καλά λόγια έχουμε να πούμε. Πολλά μπράβο στην «πρώτη φωνή», την Αριέττα Μουτούση. Μετέφερε τη δυσκαμψία της Ελένα στο σώμα, στην κίνηση των χεριών, στη φωνή. Απέδειξε ότι είναι μια σεμνή δύναμη του θεάτρου μας. Θερμά συγχαρητήρια και καλή συνέχεια στον Αλέξανδρο Σταύρου (σε ρόλο ιδιαίτερα δύσκολο, γιατί έπρεπε να βρεθεί το κλειδί της μακιαβελικής προσωπικότητας του Βαλόντια), στον Γιάννη Δρίτσα (ο ντοστογιεφσκικός Πάβελ του επικίνδυνος μέσα στην αδυναμία του), στη Βικτώρια Χαραλαμπίδου (η Λιάλια της ακολουθεί μια σπουδαία παράδοση ρώσικων γυναικείων μορφών), και στον Ζαχαρία Κεφαλογιάννη (αν αποφύγει στο μέλλον το μανιερισμό και την ευκολία του, ο ηθοποιός αυτός θέτει με το φετινό του Βίτια υποψηφιότητα για ένα από τα προσεχή βραβεία «Δημήτρη Χορν»). Λειτουργικό, χωρίς ιδιαίτερο όμως χρώμα, το επίσης ρεαλιστικό σκηνικό του Γιώργου Χατζηνικολάου.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

«Cours, camarade, le vieux monde est derrière toi»

Τρέχα, σύντροφε, ο παλιός κόσμος είναι στο κατόπι σου!

Σχετικά με το τριπλό Μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας του Jean-Claude Izzo, και μερικά ακόμη ζητήματα

Σίγουρα δεν θα υπήρχε αστυνομικό μυθιστόρημα χωρίς τις μεγαλουπόλεις. Η ύπαιθρος είναι καλή για πολέμους και ειδύλλια, έπη κι οικογενειακές τραγωδίες. Μόνο η πόλη προσφέρει εικασίες και δράματα, αφανείς αντιθέσεις και λογικούς γρίφους. Η στόφα του αστυνομικού μυθιστορήματος βρίσκεται ήδη στις κοσμοβριθείς λεωφόρους και τα μισοσκότεινα στενά, στην εγγύτητα των αγνώστων και στην κρυψίνοια των γνωστών. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι ο Πόε ίδρυσε το αστυνομικό μυθιστόρημα σ' ένα Παρίσι των μέσων του 19ου αιώνα, διχασμένο μεταξύ ενστικτώδους φόβου κι επίμονου ορθολογισμού, ότι ο Κόναν Ντόυλ το μεγάλυνε σ' ένα βικτωριανό προς εδουαρδιανό Λονδίνο, στο οποίο συνέκλιναν όλες οι φυλές του κόσμου, ότι οι αμερικανοί συνεχιστές του –Χάμετ, Τσάντλερ κ.ά. ως τον ΜακΜπέιν και την Παρέτσκι– διάλεξαν ο καθένας από μια μεγαλούπολη για να εγκαταστήσουν τους ντετέκτιβ τους (Λος Άντζελες, Σαν Φραντσίσκο, Νέα Υόρκη, Σικάγο), ενώ τα εξωτικά τοπία όπου άνθησαν αρκετά μυστήρια της Άγκαθα Κρίστι μοιάζουν περισσότερο με σκηνικά θεάτρων του Γουέστ Εντ.

* * *

Σίγουρα, δεν θα υπήρχε αστυνομικό μυθιστόρημα χωρίς τις μεγαλουπόλεις. Ακόμη πιο σίγουρα, δεν θα υπήρχε ο Ζαν-Κλωντ Ιζό χωρίς τη Μασσαλία. Κατά κάποιον τρόπο, δεν είναι ο συγγραφέας που χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη πόλη για να ζωντανέψει τις σχέσεις των ηρώων του, αλλ' είναι η ίδια η πόλη που χρησιμοποιεί τον συγγραφέα για να συνειδητοποιήσει το πολύμορφο είναι της: τους αφρικανικούς ανέμους που διανύουν τη γαλλική της πολεοδομία, τη μεσογειακή της ηλιοφάνεια που τη διαταράσσουν συχνά κεντροευρωπαϊκά ψιλόβροχα και βορειοευρωπαϊκές νεροποντές, το φτωχό μπαρόκ των ιστορικών της κτισμάτων



Ο Ζαν-Κλωντ Ιζό.

και το σεμνό κοσμοπολιτισμό της, τις σκόρπιες αναμνήσεις της ελληνικής της θεμελίωσης, τις βαθιές φιλίες των ετερόκλητων μεταναστών της, το σεβασμό ερασιτεχνών ψαράδων προς επαγγελματίες παίκτες της «πετάνκ», ή αντιστροφή, και τη μελαγχολική σχέση όλων με τη θάλασσα.

Πολύ περισσότερο απ' το να διερευνά και να επιλύει υποθέσεις φόνων ή εκβιασμών, μικροπαραβατικότητας κι οργανωμένου εγκλήματος, όπως σε κάθε αστυνομικό μυθιστόρημα, ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής και κεντρικός ήρωας του Ιζό, ο αστυνόμος Φαμπιό Μοντάλ, παρουσιάζει το περιβάλλον στο οποίο τελούνται οι κάθε λογής αδικοπραγίες. Πολύ περισσότερο από το να ανατρέχει στο παρελθόν για ν' ανακαλύψει την απαρχή των γεγονότων που ύφαναν το γρίφο τον οποίο αντιμετωπίζει, ανατρέχει στο παρελθόν για να δει καλύτερα τις μεταμορφώσεις της πόλης και τις συνθήκες της αστικής ζωής που, αλλάζοντας, διέψευσαν προσδοκίες, αφάνισαν οράματα, ανέτρεψαν σχέσεις, διέφθειραν χαρακτήρες και προκάλεσαν το όποιο κακό. Κακό προς το οποίο, άλλωστε, ο Φαμπιό Μοντάλ δεν διατηρεί μόνο ρόλο ερευνητικού και δραστήριου τιμωρού αλλά κι ένα ρόλο θύματος, αφού πάντα συμβαί-

νει να εμπλέκεται με τα άλλα πρόσωπα και να κοστίζουν και στον ίδιο τα πάθη ή τα λάθη τους. (Σε βαθμό, μάλιστα, που να χάνει τη θέση του στην αστυνομία στο τέλος του δεύτερου βιβλίου –του Τσούρμου– και στο τρίτο –τη Σολέα– να μετέχει στην έρευνα από τη θέση ενός απλού βοηθού μπάρμαν).

Και τα τρία βιβλία αρχίζουν τη δράση τους από κάποιες ανηφοριές ή ανακαίνιζόμενες περιοχές των συνοικιών στους λόφους της Μασσαλίας, την εξελίσσουν στα πιο κεντρικά μέρη της πόλης, ένθεν και ένθεν της οδού Κανεμπιέρ που καταλήγει στο παλιό λιμάνι, και την κορυφώνουν με κυνηγητά στις παραλιακές της λεωφόρους ή φυγές σκαφών προς την απέναντι συστάδα των νησιών Φριούλ. Ενδιαμέσως, ο Μοντάλ πληγώνεται από αναμνήσεις παλιών ερώτων, αναπολεί φιλίες που ξέφτισαν με τον καιρό, αναψηλαφά ελαφρώς αιμομικτικές έλξεις προς ωραίες εξαδέλφες που για άλλα προορίζονταν μικρές κι αλλού κατέληξαν με τον καιρό, θλίβεται με την αδυναμία όσων γνωστών του αδυνατούν ν' αντισταθούν στον χρηματισμό, ονειροπολεί ακούγοντας κλασική τζαζ ή νεωτερική «έθνικ» μουσική, ενώ τις πιο πολλές αφορμές για όλ' αυτά τις παίρνει ανάλογα με τα μέρη της πόλης στα οποία κινείται.

Ιδού ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα, σχεδόν τυχαία επιλεγμένο από μια πληθώρα παρόμοιων (βλ. *Το μαύρο τραγούδι της Μασσαλίας*, σελ. 263):

«Ο Μπατιστί κατοικούσε στην οδό Φλο-Μπλε, πάνω από το γεφύρι του Φος Μοναί, σε μια βίλα που δέσποζε σ' όλο το Μαλμούσκ, το κομμάτι γης που προχωρούσε πέρα απ' όλα τ' άλλα μέσα στον όρμο. Μια γειτονιά από τις πιο όμορφες της Μασσαλίας. Η θέα από τις βίλες, χτισμένες πάνω στα βράχια, ήταν κυκλική και μαγευτική. Ξεκινούσες με τα μάτια από το Μαντράγκ του Μοντρεντόν, αριστερά, και ξεπερνούσες το

Εστάκ, δεξιά. Μπροστά σου, τα νησιά Αντούμ, το Φορτέν, ο πύργος του Κανουμπιέ, ο πύργος του Ιφ και τα νησιά Πομέγκ και Ρατονώ.

Φουλάριζα όσο μπορούσα με τ' αμάξι κι άκουγα παλιά κομμάτια του Dizzy Gillespie. Έφτασα στην πλατεία Αιξ όταν άρχιζε το Manteca, ένα κομμάτι που λάτρευα, μια από τις πρώτες συναντήσεις της Τζαζ και της Σάλσα.

Οι δρόμοι ήταν έρημοι. Διάλεξα τη διαδρομή από το λιμάνι και την ακτή Ριβ-Νεβ όπου μερικές παρέες νέων χάζευαν λίγο ακόμα μπροστά από το κέντρο Τρολλεϊμπύς. Σκέφτηκα ξανά τη Μαρί-Λου κι εκείνη τη νύχτα που πέρασα χορεύοντας μαζί της. Η ευχαρίστηση που είχα νιώσει ήταν τόσο μεγάλη που με ξαναγύρισε χρόνια πίσω. Στην εποχή όπου το καθετί ήταν πρόσχημα για νύχτες χωρίς ύπνο. Πρέπει να γέρασα ένα πρωί, καθώς γύριζα σπίτι να κοιμηθώ...».

Αν ήθελε κάποιος να γίνει δηκτικός θα μπορούσε, κατ' αναλογία προς εκείνο το υπέροχο που λέχθηκε για την κ. Ντενίση –ότι: «οι παραστάσεις της απομειλούν επιδείξεις μόδας με υπόθεση»–, να πει ότι και τα μυθιστορήματα του Ιζζό αποτελούν τουριστικούς οδηγούς με αστυνομική πλοκή. Ωστόσο, μια τέτοια παρατήρηση, όσο εύστοχη είναι στην πρώτη περίπτωση, τόσο άδικη γίνεται στη δεύτερη.

Ναι, η Μασσαλία κι όλος ο γεωγραφικός και αστικός της περίγυρος αποτελούν την εμμονή του Ιζζό. Ναι, η πλοκή των τριών έργων του δεν παρουσιάζει μεταβολές: πάντα η αναζωπύρωση ενός παλιού αισθήματος υποκινεί και μπλέκει τον ήρωα, πάντα κάποια πλοκάμια της Μαφίας που λυμαίνονται τη νότια Γαλλία αποκαλύπτονται ως αντίπαλοί του, πάντα το τελικό μακελειό περιλαμβάνει παλιόφιλους ή μισοξεχασμένες ερωμένες του, οι θάνατοι των ποίων τον πικραίνουν. Και τέλος ναι, διαρκής αυτοοικτιρισμός για μια νεότητα που χάθηκε, μαζί με φιλίες, έρωτες, ρομάντικα κι όλα τα παλιά λημέρια της όλης-κελύφους αυτών των αισθημάτων, φτάνει να καταντά μονότονος.

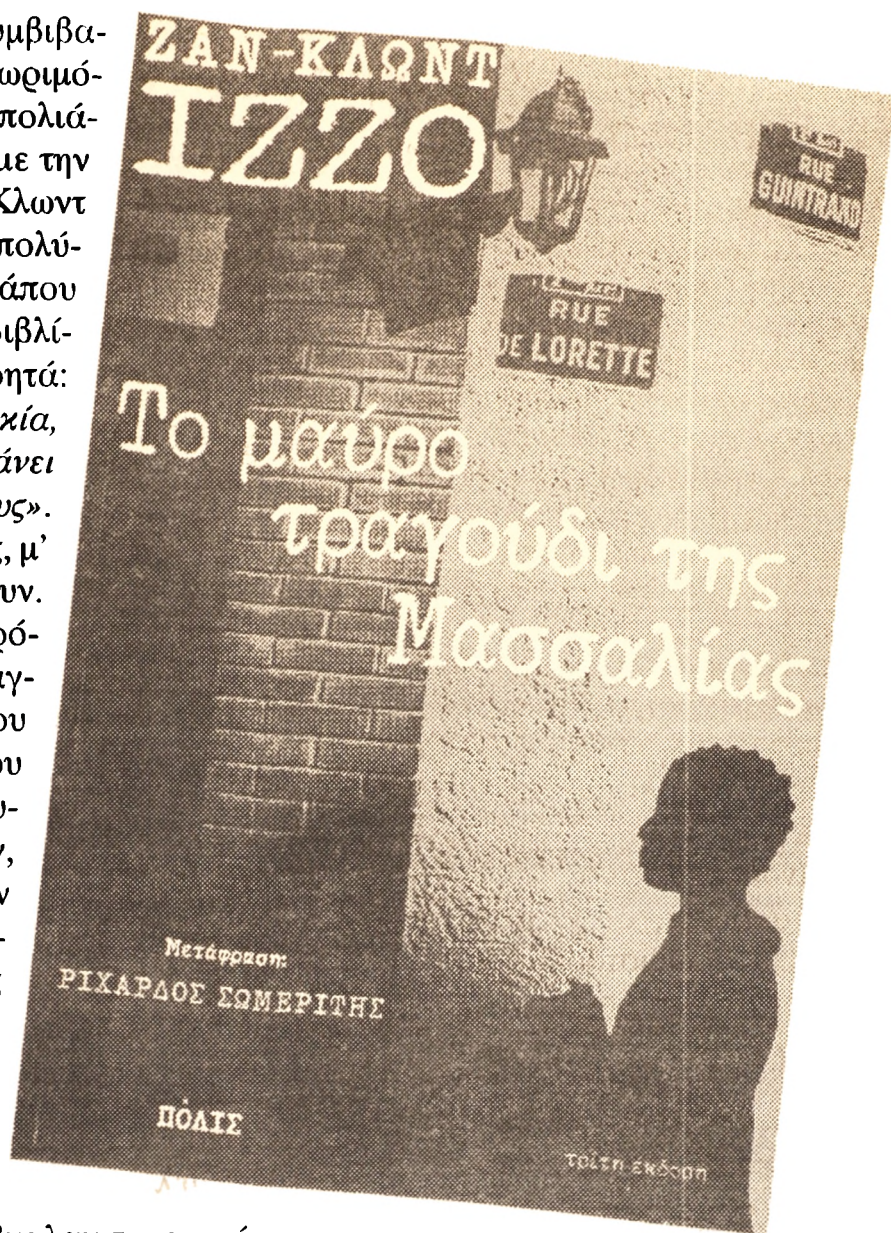
Ωστόσο δεν ξέρω πώς αλλιώς, από αν ηλικία και πέρα, μπορεί κανείς ν' απαλλάξει ανθρώπους ή πόλεις δίχως να τλέκει μνήμες σχέσεων με μνήμες τόνων, δίχως να συγκρίνει την αδολείευτη

νεότητα με τους συμβιβασμούς της λεγόμενης ωριμότητας και δίχως να μπολιάζει τη νοσταλγία του με την αυτολύπηση. Ο Ζαν-Κλωντ Ιζζό το κάνει αυτό απολύτως συνειδητά, και κάπου στη μέση του τρίτου βιβλίου του δηλώνει ρητά:

«Φτάνοντας σε μια ηλικία, παύει κανείς να κάνει καινούργιους φίλους». Βολεύεται, προφανώς, μ' όποιους του μένουν. Όποιους δεν καταβρόχθισε η φορά των πραγμάτων και η φύρα του χρόνου – εκείνους που δεν έτυχε να ξενητευτούν και να ξεχαστούν, εκείνους που δεν έσπευσαν να το ρίξουν στις αρπαχτές και να εξαχρειωθούν, εκείνους που δεν πουλάνε δουλοπρέπεια για να εξασφαλίζουν αναρριχήσεις

ή εκείνους που δεν έβγαλαν το συμπέρασμα ότι είναι καιρός να περάσουν στη μεριά των εκμεταλλευτών αντί να υφίστανται εκμετάλλευση, κι ας φώναζαν κάποτε (στον παρισινό Μάη του '68, στο αθηναϊκό Πολυτεχνείο του '73 ή οπουδήποτε αλλού): «Τρέχα, σύντροφε, ο παλιός κόσμος είναι στο κατόπι σου».

Η γενιά του Ιζζό –η δική μου γενιά– ως πρώτη μεταπολεμική γενιά, πρόλαβε να γεντεί μιαν ειρηνιστική αισιοδοξία και μια φιλόκαλο ευφορία. Πιστέψαμε ότι όπου να 'ναι η ανθρωπότητα απορρίπτει την παραφροσύνη των πολεμικών συγκρούσεων ή την κτηνωδία των φανατισμών και εμπεδώνει τη φιλανεξία και τη φιλοκαλία, την ολιγάρχεια στα υλικά αγαθά και την απληστία στη γνώση. Κάπου στα τέλη της δεκαετίας του '70 διαπιστώσαμε ότι όσο αποφασιστικά κι αν προχωρούσε η ενθουσιώσα «συντροφιά» μας, ο παλιός κόσμος μάς ακολουθούσε και μας κατάπινε, έναν έναν ή ανά ομάδες: οι χίπυς γίνονταν γιάπυς, οι μαχητές των οδοφραγμάτων στελέχη του κατεστημένου και οι αδηφάγοι αναγνώστες μαρξιστικών αναλύσεων επενδυτές χρηματιστηρίου.



Σιγά σιγά, όχι μόνο η κοινή κι υπέροχη ανιδιοτέλεια με την οποία όλοι μετείχαν στην προσδοκία ενός καλύτερου κόσμου καταρρακωνόταν από μαζικές επιστροφές στο κοπάδι των εχέφρονων συμφεροντολόγων, μα τα ίδια τα πλήθη έδειχναν να προτιμούν τη διαφθορά από την περίσκεψη, την αμυδρή, έστω, πιθανότητα ανόδου σε μια κοινωνία ανισότητας αντί του αγώνα για μια κοινωνία ισότητας. Όσοι έμειναν να επιμένουν έβρισκαν τα συνθήματα της χθες να 'χουν καταστεί παρωχημένα απ' τις πιο προαιώνιες συνήθειες, κι ένιωθαν ότι αν ο παλιός κόσμος δε βρισκόταν άλλο στο κατόπι τους ήταν γιατί τους είχε αφήσει στο περιθώριο.

Τώρα πια λίγο να δώσει κανείς προσοχή σε ηθελημένες τηλεοπτικές ή ακούσιες οδικές ωτακουστίες, βυθίζεται σε απελπισία. Καχυποψία, επιφύλαξη, φόβος των άλλων, αποδοχή των μακελειών, δεισιδαίμονες αρνήσεις των αμβλώσεων κι εκδικητικές πραγματώσεις θανατικών ποινών, όλα όσα νομίσαμε κάποια στιγμή ότι ξεφορτωνόμαστε παραμένουν εμφαντικά παρόντα και διαδιδόμενα. Οι μάζες αφοσιω-

Salvatore Nicosia

ΤΟ ΣΗΜΑ ΚΑΙ Η ΜΝΗΜΗ

Ταφικά επιγράμματα
από την αρχαία Ελλάδα

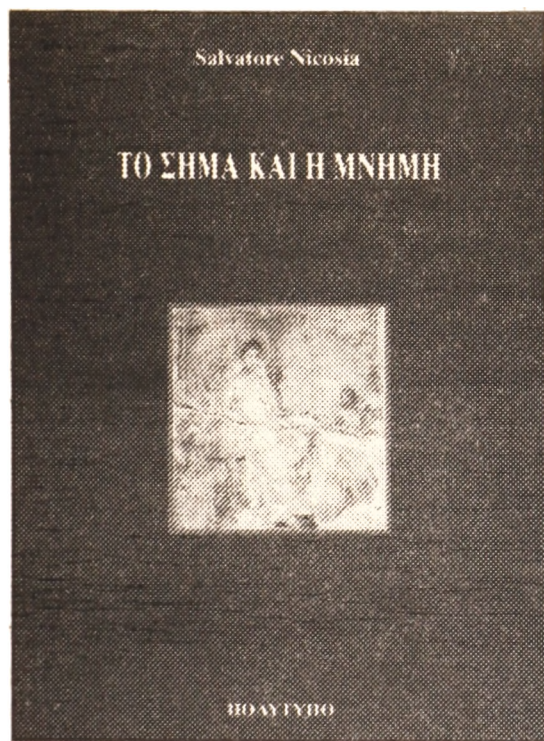
Μετάφραση:
Ευριπίδης Γαραντούδης

Από τις χιλιάδες επιγραφές που
διασώθηκαν παρουσιάζεται μία
σημαντική επιλογή που περιέχει κείμενα
από τον 7ο π.Χ. αιώνα μέχρι τον 4ο μ.Χ.

Αρχαίο κείμενο, μετάφραση, σχόλια.

Εκτενής εισαγωγή του έλληνιστή
Σαλβατόρε Νκοζία.

Τετράχρωμες απεικονίσεις από τις
επιτύμβιες στήλες της Δημητριάδος.



Η επιτύμβια επιγραφή διαωνίζει τό
ὄνομα καί τήν ταυτότητα ἑνός ἀτόμου,
μαρτυρεῖ τόν τρόπο πού ἔζησε καί
πέθανε, χαράζει τήν παρουσία του στή
μνήμη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου,
προτείνοντάς τον σαν ἥρωικό πολιτικό,
ἠθικό παράδειγμα καί τοῦ ξαναδίνει τή
μοναδική μορφή ὑπαρξης πού μπορεῖ νά
συνεχίζει ἀκόμα καί μετά τό θάνατο.

Ἐκδόσεις
ΠΟΛΥΤΥΠΟ

μένες στο κυνήγι μιας απολύτως απνευ-
μάτιστης ευωχίας. Ένας αρχιεπίσκο-
πος που φέρνει το επιχείρημα: «επειδή
οι μουσουλμάνοι ενοχλούνται από τον
σταυρό στις εκκλησίες μας, θα καταρ-
γήσουμε και το σύμβολο του σταυρού;»
(συγχέοντας εμφανώς τους μουσουλ-
μάνους με τον κόμη Δράκουλα) κι
ωστόσο δεν καταβαραινώνεται στη γε-
λοιότητα. Μια παρέα νεαρών που διε-
ρωτάται: «Ρε σεις, θα πάμε και στον Λε-
πά;» (Τους άκουσα τις προάλλες κι
εκείνο το «και» μου πάγωσε το αίμα!
Που είχαν πάει ακόμα;)

Όπως ακριβώς το λέει ο Ιζζό: «Φτάνο-
ντας σε μια ηλικία, παύει κανείς να κάνει
καινούργιους φίλους». Πράγματι. Πού
να βρεθεί έδαφος συνεννόησης με φιλα-
θλα χριστιανόπουλα και φιλόδοξα για-
πάκια. Περιορίζεσαι σ' όποιους φίλους
έχουν απομείνει, όσους δεν λάκισαν ή
δε λύγισαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.
Λίγοι; Λίγοι. Πάλι καλά, πρέπει να λες,
αν κι αυτούς τους λιγοστούς δεν τους κυ-
νηγάνε, τον έναν κάποιο δύστροπο δια-
ζύγιο, τον άλλο κάποιο συνεχώς άρρω-
στο μέλος της οικογένειάς του, τον τρίτο
αυτοπροσώπως ένας καρκίνος... Πάλι
καλά, όσο αυτούς που δεν πρόλαβε ο
παλιός κόσμος δεν τους πρόλαβε, ακό-
μη, ο παλαιότατος και πάντα ολοκαί-
νουργιος για τον καθένα: θάνατος.

Να, κάτι περιστασιακές συμπάθειες
μ' ανθρώπους όπως ο Ιζζό, που τότε
πότε ανακαλύπτεις στα βιβλιοπωλεία,
μένουν να παρηγορούν. Έστω μέσα σε
κλίμα μελαγχολίας, ενόσω συμμαρτίζε-
σαι την απόγνωσή τους μαζί με την αγά-
πη τους για τον Γκιλέσπι, που συναντά
τη δική σου για τον Μποκερίνι λ.χ., ή τη
νοσταλγία τους για τις ωραίες εξαδέλ-
φες που μεγάλωσαν αλλιώς απ' ό,τι
έδειχνε η νιότη τους, και για όλα τα κο-
ρίτσια που κάποτε δάκρυζαν με τον
Χατζιδάκι, τον Λεό Φερέ ή τη Νίνα Σι-
μόν, και τώρα γλεντοκοπάνε με διάφο-
ρους ανεκδιήγητους. Κι η Μασσαλία
του Ιζζό, όπως η Θεσσαλονίκη μου, το
Παρίσι τους, η Αθήνα σας κ.ο.κ. κατα-
λήγουν ν' αποπνέουν μια γαλήνια απο-
δοχή της ήττας και μια κρυφή παρηγο-
ριά στη σκέψη πως αν νικούσαμε, ίσως,
δεν θα ήμασταν πια εμείς.

Το βλέπει κανείς σ' ένα σωρό φαινόμε-
να: αριστερά πολιτικά κόμματα που, για
να μη χαθούν απ' τον κοινοβουλευτικό
χάρτη, αλλοιώνουν τόσο πολύ θέσεις
και πρόσωπα, ώστε επιτυγχάνοντας το

στόχο τους έχουν χάσει την ταυτότητά
τους (κι άρα ποιο το κέρδος που παρα-
μένουν στο κοινοβούλιο;): πλούσιες χο-
ρηγίες στην κουλτούρα, από τυχερά παι-
χνίδια που αφανίζουν κάθε πολιτισμική
έφεση (κι άρα ποιο το κέρδος χρηματο-
δότησης των θεάτρων απ' το Λόττο λ.χ.
όταν το λαχείο-χορηγός αίρει κάθε επι-
θυμία θεατρισμού;): αρετές ιδεώδους
εραστή -χρήμα, εξουσία, ακριβά αυτο-
κίνητα- που, για ν' αποκτηθούν, στε-
ρούν από τον κάτοχό τους την πιο θεμε-
λιώδη αρετή του εραστή: την τρυφερότη-
τα (εάν δεν του στερούν και άλλες, εξί-
σου θεμελιώδεις). Κι ακόμα πόλεις που,
για ν' ανταποκριθούν στις λειτουργικές
ρυθμίσεις της πολυκοσμίας τους, καλ-
λιεργούν τη δυσανεξία των πάντων προς
τους πάντες (κι άρα τι νόημα έχει μια
πόλη που ευημερεί, αν δεν αγαπιέται;
Πολύ πιο δύσκολα οι πόλεις, απ' ό,τι οι
ωραίες εξαδέλφες, παραμένουν σαθη-
νευτικές έστω κι αν δεν επαληθεύουν τα
οράματά μας για το μέλλον τους).

* * *

Αυτές είναι οι ιδιοτυπίες του Ιζζό ή,
τουλάχιστον, οι αιτίες της δικής μου συ-
μπάθειας στα έργα του. Η επιμονή στο
παρωχημένο (από τις τιτλοδοτήσεις
των κεφαλαίων των βιβλίων του, που με
τις μακρές περιγραφές τους θυμίζουν
19ο αιώνα, ως τις εξάρσεις των ηρώων
του με συνθήματα που ξεχάστηκαν στα
μέσα του 20ού) και μια γενναία στάση
απέναντι στον φόβο του θανάτου.

«Τώρα ο θάνατος είμαι εγώ ο ίδιος»,
λέει μια απ' τις τελευταίες φράσεις του
τρίτου βιβλίου του. Και το λέει γιατί,
πέρα από την επίλυση ενός αστυνομι-
κού γρίφου και πέρα από την εξαντλη-
τική εκδίκηση που 'χει καταφέρει να
πάρει λίγο νωρίτερα ο πρωτοπρόσω-
πος αφηγητής, η φράση του ήρωα είναι
η συνθήκη του συγγραφέα. (Ο Ιζζό πέ-
θανε, περίπου δυο χρόνια αργότερα).
Όπως συνθήκη μόνιμης πικρίας είναι η
εικόνα ενός κόσμου που, με ακατάβλη-
τη πλειονοψηφία, αντιλαμβάνεται την
ιστορική εξέλιξη ως αλλαγή των σχέσε-
ων των ανθρώπων με τ' αντικείμενα,
όχι ως αλλαγή των σχέσεων των ανθρω-
πων με τους άλλους ανθρώπους.

Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ο παλιός
κόσμος πάντα μας προλαβαίνει. Μα μη
σταματάτε ούτε στιγμή να τρέχετε, σύ-
ντροφοι.

Πέτρος Μαρτινίδης

Ο αγώνας της Μνήμης ενάντια στην Λήθη

Σταύρος Αστερίου Παπαγιάννης
Τα παιδιά της Λύκαινας
Οι επίγονοι της 5ης Ρωμαϊκής
Λεγεώνας κατά την διάρκεια της
Κατοχής (1941-1944)
Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 2000

Η νεότερη ιστορική επιστήμη, προκειμένου να ερμηνεύσει με σαφήνεια και πληρότητα τα σημαντικά γεγονότα του παρελθόντος, καταφεύγει συχνά στην αρωγή και των άλλων θεωρητικών επιστημών. Η εθνολογία, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η στατιστική, όπως και οι προφορικές μαρτυρίες των επιζώντων, μπήκαν στη δούλεψη της ιστορίας και την εμπλούτισαν με ένα ευρύ υλικό που δεν είχε παλαιότερα. Έτσι είδαμε με ξεχωριστό ενδιαφέρον το ιστορικό βιβλίο-ντοκουμέντο του Σταύρου Παπαγιάννη *Τα παιδιά της Λύκαινας* με τον χαρακτηριστικό υπότιτλο *Οι επίγονοι της 5ης Ρωμαϊκής Λεγεώνας κατά την διάρκεια της Κατοχής (1941-1944)*. Πρόκειται για μια τρωτότυπη ερμηνευτική εργασία που φέρνει στο φως μια –σκόπιμα– αγνοημένη σελίδα της πρόσφατης ιστορίας μας. Την αντεθνική δράση, τις αποσχιστικές επιδιώξεις και την συνεργασία με τον εχθρό της γνωστής ομάδας των βλάχων λεγεωνάριων που έδρασαν στην βορειοδυτική Ελλάδα κατά την περίοδο της γερμανοϊταλικής Κατοχής. Όπως ήταν φυσικό οι ιταλοί κατακτητές εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο τη μοναδική για τα συμφέροντά τους ευκαιρία και στο πρώτο ήμισυ του εικοσιπρώτου αιώνα υποστήριξαν δύο φορές την ίδρυση βλαχικού κράτους σε βάρος της Ελλάδας. Την πρώτη φορά το 1917 με το Πριγκιπάτο της Πίνδου και τη δεύτερη στην περίοδο της Κατοχής με την ίδρυση της Ρωμαϊκής Λεγεώνας, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Αλκιβιάδης Διαμαντής και ο Νικόλαος Ματούσης. Ο «υπερβάλλον ζήλος» των βλάχων λεγεωναρίων κατά τη διάρκεια της Κατοχής είχε ως αποτέλεσμα να διαπρα-

χθούν φοβερά εγκλήματα σε βάρος των ελλήνων πατριωτών, βλαχόφωνων και μη. Η δράση της διαβόητης Ρωμαϊκής Λεγεώνας για την ίδρυση ξεχωριστού βλαχικού κράτους απέτυχε και τις δύο φορές, χάρη στη γενναία αντίσταση του συνόλου του ελληνικού λαού. Ωστόσο στα χρόνια της Κατοχής συνεργάτες των κατακτητών δεν ήταν μόνο οι Βλάχοι που προέρχονταν από την πληθυσμιακή ομάδα των βλαχόφωνων αλλά και «Έλληνες» από άλλες πληθυσμιακές ομάδες του ελλαδικού χώρου.

Είναι πραγματικά απίστευτες οι θηριωδίες, οι λεηλασίες και οι ομαδικές εκτελέσεις αθώων ανθρώπων που διέπραξαν οι λεγεωνάριοι σε στενή πάντα συνεργασία με τους Ιταλούς εκείνα τα δίσεκτα χρόνια. Ως τώρα γνωρίζαμε τις φοβερές γενοκτονίες των Γερμανών στο Δίστομο, στην Κρήτη, την Κλεισούρα και τα Καλάβρυτα. Στο εξής, χάρη στον ερευνητικό μόχθο του Σταύρου Παπαγιάννη, θα προσθέσουμε στη μνήμη μας και τη σφαγή και τα άλλα φρικτά εγκλήματα κατά την επιδρομή των Ιταλών στο Δομένικο και στην Τσαριτσάνη (κεφαλοχώρια της Θεσσαλίας), που διέπραξαν λεγεωνάριοι μεταμφιεσμένοι σε ιταλούς στρατιώτες. Παρ' όλα αυτά στα χρόνια που ακολούθησαν μετά την απελευθέρωση, όλη αυτή η «ύβρις» έμεινε ουσιαστικά ατιμώρητη και είναι πασίγνωστη η επιεικής μεταχείριση που έδειξαν οι μετακατοχικές κυβερνήσεις προς τους συνεργάτες των κατακτητών. Στη δίνη του Εμφυλίου, όπως και πριν αλλά και αργότερα, το μέλημα των μεταπελευθερωτικών κυβερνήσεων ήταν η καταστολή του αριστερού κινήματος και η απαξίωση της μεγαλειώδους Εθνικής Αντίστασης. Η απονομή δικαιοσύνης και η παραδειγματική τιμωρία των δοσίλογων και εν προκειμένω των λεγεωναρίων ελάχιστα απασχολούσε το ενδιαφέρον τους. Έτσι αρκετοί από αυτούς ή αθώωθηκαν ή καταδικάστηκαν σε ολιγόχρονη φυλάκιση ενώ τα εγκλήματα άλλων,

όπως του ηγέτη της Ρωμαϊκής Λεγεώνας Ν. Ματούση, έμειναν ατιμώρητα λόγω παραγραφής.

Ο συγγραφέας των *Παιδιών της Λύκαινας* ανήκει στην κατηγορία των φιλόπονων ερευνητών που προσπαθούν να εξαντλήσουν το θέμα τους ως τις παραμικρές λεπτομέρειες. Στην προσπάθειά του αυτή ενισχυτικό στοιχείο είναι η καταγραφή προφορικών αφηγήσεων από αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων. Οι ζωντανές αυτές μαρτυρίες είναι διατυπωμένες στο τοπικό ιδίωμα της Θεσσαλίας. Ο ανεπιτήδευτος λόγος του ασπούδαχτου Έλληνα της περιοχής ηχεί πολύρρυθμος και μεταμορφώνει τις έννοιες σε εικόνες και τοπία ψυχής.

Παραθέτουμε ένα μικρό δείγμα: «Έφεξε ο Θεός τη μέρα. Ήταν μια καταιχνίδα, ετς' μια αντάρα, δε φάνταζε, νύχτα. Σκώθηκα εγώ, πήγα κατ' στον πατέραμ'. –Βρε κορίτσι μ' τι είναι; Ήταν ένα κρύο. Αρχίν'τσα να κλαίγω. Λέω: ετς' κι ετς'. Ο άντρας μ' δεν ξέρω που είναι, λέω. Μ' πήραν τα ρούχα, όλα. Δεν μ' άφησαν τίποτα απόψε στο σπít'. Στην πεθερά μ', αυτού, τα πήραν όλα...».

Η καταγραφή της προφορικής μαρτυρίας των επιζώντων, που καλύπτει ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου αυτού, πέρα από την αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας, προσφέρει συγχρόνως κι ένα ευρύ πεδίο έρευνας για την εξελικτική πορεία της ελληνικής γλώσσας. Τελειώνοντας την ανάγνωση της πολύμοχθης αυτής εργασίας του Σταύρου Παπαγιάννη, μια φράση του Μίλαν Κούντερα έρχεται αυτόματα στο νου του αναγνώστη: «Ο αγώνας του ανθρώπου είναι ο αγώνας της Μνήμης ενάντια στη Λήθη».

Πραγματικά σε μια εποχή ύπνωσης της εθνικής μνήμης, καθώς οι μεγάλες δυνάμεις εκμεταλλεύονται τις μειονοτικές ομάδες στα Βαλκάνια ενισχύοντας τις αποσχιστικές τάσεις τους, βιβλία όπως *Τα παιδιά της Λύκαινας* είναι ιδιαίτερα χρήσιμα.

Κ. Κωνσταντίνου

«Ιστοφόρο» είναι το όνομα της σειράς ξένης λογοτεχνίας του νεοσύστατου εκδοτικού οίκου «Λαγουδέρα». Και το πρώτο βιβλίο, που τουλάχιστον εγώ είδα, ένα ιδιότυπο αφήγημα του Daniel De Bruycker, *Πυριτόλιθος - ο Τάφος του κυνηγού* (μετάφραση: Σουζάνα Καπελώνη, Αθήνα 2000).

Στον πυρήνα της αφήγησης βρίσκεται μια πραγματική ιστορία:

Τρεις νέοι ρώσοι αρχαιολόγοι που δούλευαν για τέσσερις μήνες στο Αβζεντερέ της Κεντρικής Ασίας το 1985 με σκοπό την ανασκαφή και μελέτη ενός παλαιολιθικού τάφου, επιστρέφοντας στο Λένινγκραντ, χάθηκαν με την πτώση του αεροπλάνου που τους μετέφερε.

Τα ελάχιστα τεκμήρια της μελέτης των τριών αρχαιολόγων –τμήμα του προσωπικού ημερολογίου του ενός απ' τους τρεις αρχαιολόγους, κ.ά.– έδωσαν το έναυσμα στον συγγραφέα του αφηγήματος. Η ανάπλαση της αρχαιολογικής εμπειρίας και του αρχαιολογικού εγχειρήματος, η παρουσίαση σκέψεων και ερωτημάτων για την ανθρωπότητα και την κοινωνία, η έννοια του χρόνου, η σχέση προγόνων-απογόνων, ανδρών-γυναικών είναι μερικά από τα θέματα-ερωτήματα που προκύπτουν κατά την πορεία των ανασκαφών.

«Και το μαχαίρι εγένετο χαρτί // Κι αντί να σφάζει η γραφή / Άφησε να

ΒΙΒΛΙΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΗ

Λογική και εξέλιξη ενός ορισμού

Μαίρη Μπόση

Περί του ορισμού της τρομοκρατίας
Εκδόσεις Π. Τραυλός 2000

Από τις πρώτες ήδη προσπάθειες που έγιναν προκειμένου να ορισθεί το φαινόμενο της τρομοκρατίας κατά τη δεκαετία του 1960 κατέστη σαφές ότι επρόκειτο για ένα έργο που δεν ήταν εύκολο. Η διαμόρφωση ορισμού ενός φαινομένου κινητοποιεί διαφορετικά αντανακλαστικά σε κάθε κοινωνία, διαφορετικές σκοπιμότητες σε κάθε κυβερνητική εξουσία και κατ' αντιστοιχία διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις από την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Στη διαδικασία της εξέλιξης του φαινομένου της τρομοκρατίας αναπτύχθηκε πλειάδα διαφορετικών αναλύσεων και προσεγγίσεων, καθώς η τρομοκρατία επέμενε να διατηρεί ουσιαστική απόσταση από μια κοινά αποδεκτή, τελική, οριοθέτησή της. Βασικός στόχος

αυτής της μελέτης αποτελεί η ανίχνευση της «λογικής» καθώς και η ταυτόχρονη καταγραφή των κυριοτέρων παραμέτρων που επηρέασαν ή επηρεάζουν την πορεία οριοθέτησης της τρομοκρατίας μέσω της εξελικτικής διάστασης των «ορισμών» της. Η θεμελιώδης σημασία του ορισμού του φαινομένου της τρομοκρατίας καταδεικνύεται και μόνο από την αναγόρευση της «διεθνούς τρομοκρατικής δραστηριότητας» σε κύριο παράγοντα άσκησης εξωτερικής πολιτικής από τις ΗΠΑ.

Ειδικό κεφάλαιο της μελέτης αφιερώνεται στη συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής εκδοχής της τρομοκρατίας με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή. Οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν, συνθέτουν ένα πλαίσιο ειδικών χαρακτηριστικών ικανών να στοιχειοθετήσουν τη «μοναδικότητα» της υφής της ελληνικής τρομοκρατίας.

Σωτήρης Ντάλης

Το πρόσωπο του Θεού

Charles Delvoye,

Βυζαντινή Τέχνη

Εκδόσεις Παπαδήμα 2000 (νέα έκδοση)

Το Βυζάντιο παραμένει ακόμη μια πρόκληση ανοιχτή. Η τέχνη του, αυστηρά ιερατική, ιερατικά κωδικοποιημένη, ερμηνευτικά πολυσήμαντη, δεσπάζει στην έκφραση και την αισθητική του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα. Τι ρόλο έπαιξε άραγε η παλαιολόγεια Αναγέννηση στο φλωρεντινό Rinascimento και πώς επέδρασαν τα ιταλοβυζαντινά ψηφιδωτά της Ρώμης και Βενετίας στον Pietro Cavallini (1250-1330) έναν Τζιότο παλαιότερο του Giotto; Πόσο επίσης επηρέασε η Ραβέννα τον Kadinsky και τι σημαίνει maniera greca; Πόσο η Κωνσταντινούπολη τέλος επηρεάζει το Κίεβο ή το Νόβγοροντ του 12ου αι., την αραβική ή την γοτθική τέχνη του 13ου και

του 14ου αιώνα;

Πριν από εικοσιπέντε χρόνια φοιτητές της Φιλοσοφικής εκτός από τις πανεπιστημιακές σημειώσεις για τη Βυζαντινή Αρχαιολογία διαβάζαμε μετά μανίας το (δίτομο τότε) βιβλίο του Delvoye (πρώτη ελληνική έκδοση 1975) τόσο για την αμεροληψία και την ανεξίθρησκεία των απόψεών του όσο και για το γλαφυρότατο ύφος του. Περιείχε τα πάντα: Τέχνη, κοινωνία, αρχιτεκτονική, πολιτική ιστορία, εικονογραφημένα χειρόγραφα, μικρογλυπτική. Κυρίως όμως περιείχε μια σφαιρική ερμηνεία ενός πολυδιάστατου πολιτισμικού φαινομένου το οποίο συσχέτιζε προσφυσώς με τις καλλιτεχνικές μορφές που προηγήθηκαν και που θ' ακολουθούσαν. Με όσες έδρασαν παράλληλα και μ' όσες ανέπτυξαν αλληλεπιδράσεις. Η *Βυζαντινή Τέχνη* του βέλγου καθηγητή εξαιρετικά σύγχρονη παρά τα τριάντα χρόνια ζωής της

1967) απευθύνεται σ' ένα ευρύ κοινό χωρίς να κάνει παραχωρήσεις στην επιστημονική κρίβεια και χωρίς να υποκύπτει καθόλου στον πειρασμό της έμμεσης προπαγάνδας ή ντιπροπαγάνδας. (Οι γνωρίζοντες αντιλαμβάνονται τι εννοώ). Επιπλέον στη νέα έκδοση μπορεί κανείς να χαρεί έγχρωμες αναπαραγωγές αλλά και πλούσια ασπρόμαυρη εικονογράφηση, κατατοπιστικούς χάρτες, ναλυτικό γλωσσάριο (όπου έμαθα ότι *exillarius* είναι ο σημαιοφόρος), επαρκή βιβλιογραφία (το θέμα είναι ανεξάντλητο) κ.λπ.

Η μετάφραση, ρέουσα και ακριβή, έκανε ο αρχαιολόγος Μαντώ Παπαδάκη ενώ την εικονική επιμέλεια είχε ο κορυφαίος έλληνας βυζαντινολόγος Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ένας επιστήμονας ο οποίος τολμά και ερμηνεύει ερμηνείες που δεν είναι εισαγόμε-

νες αλλά εκφράζουν με κύρος την εντόπια άποψη.

Τι τελικά είναι το Βυζάντιο και η τέχνη του; Ο Delvoye επιμένει στον ελληνο-ανατολικό του χαρακτήρα και στο υπερβατικό, αντινατουραλιστικό ύφος της τέχνης του με την επιδεικτική της μεγαλοπρέπεια. Γιατί τα καλλιτεχνικά έργα είναι μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για πολιτική προπαγάνδα και για εντυπωσιασμό των αντιπάλων. Είναι όμως και κάτι περισσότερο. Η προσπάθεια να οπτικοποιηθούν οι δογματικές αλήθειες, ν' αποδοθεί ο θεϊκός γνόφος και το άκτιστον φως, να καθηλωθεί ο ιστορικός χρόνος στην ακατάληπτη ακινησία της αιωνιότητας. Τέλος είναι η μεγαλειώδης προσπάθεια ν' αποδώσουν οι άνθρωποι πρόσωπο στον θεό τους.

Μάνος Στεφανίδης

Στίχοι του «παθιασμένου καημού»

Αλεξάνδρα Μπακονίκα

Παρακαταθήκη ηδυπάθειας

Εκδόσεις Εντευκτηρίου, Θεσσαλονίκη 2000

Η Αλεξάνδρα Μπακονίκα είναι ποιήτρια κατ' εξοχήν ερωτική. Ο ερωτισμός, που αναφέρεται από τα ποιήματά της, εκπηγάει από την σωματική-βιωματική πτυχή του έρωτα και όχι από εξιδανικευμένες του προεκτάσεις. Η *Παρακαταθήκη ηδυπάθειας* είναι η έμπτη ποιητική συλλογή της Μπακονίκα και δεν αποστασιοποιείται από τις βασικές συντεταγμένες που η ποιήτρια έθεσε και με τις προηγούμενες συνεισφορές της. Ο έρωτας στην σωματική-υλική δυναμική του θεματικά υπερτερεί και αναδεικνύεται.

Το ποιητικό σώμα της Μπακονίκα ενίοτε εισδύουν σαν θεματικές νησίδες και οριζόντιες άλλες πτυχές των διαπροσωπικών σχέσεων («Το βάπτισμα του πυρός», «Ονομαστική γιορτή, 1992», «Το δέσιμο»), αλλά ο έρωτας δίνει σαφέστατα τον κύριο τόνο. Οι φραστικοί τρόποι που η ποιήτρια έχει διαρρφώσει, συγκροτούν ένα ρυθμό εσωτερικά και αισθαντικό, εντελώς απόμακρο από λογοτεχνική πόζα του εξεζητημένου λυρικού: Ο στίχος είναι ελεύθερος, το λεξιλόγιο απλό, οικείο και «γήινο», η δραματικότητα (υπό την έννοια της διαδοχής εικόνων, ερμηνείων και συναισθημάτων) υψηλόβαθμη. Μπορούσαμε υπό τύπον αφορισμού να υποστηρίξουμε ότι ενώ αρκετοί πεζογράφοι αποποιούνται στη γραφή τους και υλικά της βιωματικής, η Μπακονίκα, ακολουθώντας μιαν αντίστροφη πορεία, αρύει για την ποίησή

της και υλικά από την πεζογραφία, χωρίς να απεμπολείται η ποιητική δύναμη των στίχων της: Τα πιο πολλά ποιήματα κατακτούν την ποιητικότητά τους εδραζόμενα στο βίωμα, στην μνήμη, στην πλήρωση ή στην στέρηση και σε μία συγκινησιακή σκευή υψηλής θερμοκρασίας, η οποία «χτίζεται» με τα υλικά που θα μπορούσαν να συγκροτήσουν και ένα διήγημα ή και ένα μονόπρακτο. Στην ποίηση της Μπακονίκα δεν υπάρχει υπερρεαλίζουσα έκφραση ούτε και διανοητική σκοτεινότητα, αλλά η ανάγνωση ή και η ανάμνηση των στίχων αναδίδει το άρωμα του μοντερνισμού εκφρασμένο ως απλότητα, ως βιωματική γνησιότητα, ως πυκνή δραματικότητα και ως ευχάριστο ξάφνιασμα (αρκετοί ποιητές –και όχι μόνον παλαιότεροι– προσεγγίζουν τον έρωτα περισσότερο ως εξιδανικευμένη κορύφωση ή περιπλοκή και λιγότερο ως σωματικό βίωμα).

Το θεματικό και εκφραστικό στίγμα της ποίησης της Μπακονίκα δεν παραλλάσσεται από συλλογή σε συλλογή. Το γεγονός δεν είναι κατ' ανάγκην αρνητικά φορτισμένο: μπορεί να εκληφθεί και ως συνεχής και γόνιμη ποιητική υπόμνηση αλλά και ψηλάφηση ενός θεμελιώδους άξονα της ανθρώπινης ζωής. Η ποίηση της Μπακονίκα είναι συγκινησιακά θερμή, θεματικά ιδιότυπη και γι' αυτό αναγνωρίσιμη: αυτό δεν είναι λίγο. Σε κάποιες μάλλον μικρόψυχες αιτιάσεις απαντά η ποιήτρια με την τέχνη της, προτάσσοντας εκφραστική διαύγεια και αφοπλιστική ειλικρίνεια.

Δημήτρης Κόκορης

φανεί εγγράμματη η σφαγή // Να την διαβάσει η μνήμη»: Θανάσης Χατζόπουλος, *Κελί* (εκδ. Το Ροδακίό, 2000).

Λαμπρή φυσιογνωμία των γραμμάτων μας η *Ευανθία Καΐρη* βρίσκει με την ομώνυμη έκδοση (Πρακτικά Συμποσίου, Άνδρος, 4 Σεπτ. '99) την αρμόζουσα τιμή διακόσια χρόνια από τη γέννησή της (1799-1999). Η Καΐρη Βιβλιοθήκη της Άνδρου είχε την πρωτοβουλία για την διοργάνωση του συμποσίου και την έκδοση στην οποία συμμετέχουν με άρθρα τους οι: Δημήτριος Ι. Πολέμης, Σοφία Ντενίση, Βίκυ Πάτσιου, Μαρία Περλορέντζου, Άλκης Αγγέλου, Αικατερίνη Κουμαριανού και Κυριάκος Ντελόπουλος. Η καλαίσθητη αυτή έκδοση συμπληρώνεται με πανομοιότυπα επιστολών της και σελίδες τίτλου των πρώτων εκδόσεων των βιβλίων της.

Μια ενδιαφέρουσα μελέτη του Ιωάννη Ανδρέα Γ. Βλάχου, *Ο Πωλ Βαλερύ και ο Παρθενώντας. Η κρυφή αρχιτεκτονική δομή του Θαλασσινού Κοιμητηρίου* (Μετάφραση Κατερίνα Κολλέτ, πρόλογος: Ευάγγελος Μουτσόπουλος, εκδ. Ίνδικτος, 2000) παρουσιάζει μια εντελώς πρωτότυπη εκδοχή ανάγνωσης για το *Θαλασσινό Κοιμητήριο* και το *Άσμα των Κύκνων* συνδέοντάς τα με την γνωστή έλξη που ασκούσε η αρχαία

ελληνική αρχιτεκτονική
στον Βαλερύ.

Υποστηρίζει και
συσχετίζει τα ποιήματα
αυτά με τον Παρθενώνα
και το Ερέχθειο και
αναδεικνύει τη δομική
συνάφεια των ποιημάτων
με τα κλασικά αυτά
μνημεία της αρχαίας
ελληνικής
αρχιτεκτονικής. Αποψη-
πρόκληση που αξίζει να
προσεχθεί.

Να που οι «Μονόλογοι»
αποκτούν πάλι τη δύναμη
που τους ανήκει. Η
ομώνυμη σειρά των εκδ.
«Πόλις» παρουσιάζει τον
Μονόλογο του Αντρέα
Φραγκιά, Ένα βιβλίο
είναι ένα απλωμένο χέρι
προς χαιρετισμό
(πρόλογος: Βαγγέλης
Χατζηβασιλείου,
επιμέλεια: Μισέλ Φάις,
2001), ένα κείμενο
εξαιρετικής ποιότητας
και αποκαλυπτικό για το
«εργαστήρι» του
συγγραφέα. Η αρχική
συνομιλία με τον Αντρέα
Φραγκιά
πραγματοποιήθηκε το
1992 ενώ το κείμενο που
διαθέτουμε στην
παρούσα έκδοση ανοίγει
έναν ουσιαστικό διάλογο
με τον αναγνώστη, είναι
το «απλωμένο χέρι» της
επικοινωνίας. Ο
κατατοπιστικός
πρόλογος του Βαγγέλη
Χατζηβασιλείου και η
φροντίδα της έκδοσης
και του κειμένου από τον
Μισέλ Φάις τονίζουν την
ιδιαιτερότητα της
συγγραφικής
προσωπικότητας του
Αντρέα Φραγκιά και
καταθέτουν τη
συνάντηση του
συγγραφέα με τους
ομότεχνους κριτικούς ή
νεότερους συγγραφείς.
ο χαρτοκόπτης

Ο σύγχρονος ελληνισμός

**Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Σύγχρονος
Ελληνισμός από το 1941 ως το τέλος του
αιώνα. Τόμος ΙΣΤ'**

Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000

Ο δέκατος έκτος τόμος της *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* αποτελεί πράγματι μια πλήρη, επιστημονικά τεκμηριωμένη και αντικειμενική συνολική παρουσίαση της ιστορικής πορείας του Ελληνισμού κατά την τελευταία κοσμογονική εξηκονταετία. Στον τόμο αυτό συνεργάστηκαν 27 καθηγητές πανεπιστημίων και άλλοι ειδικοί επιστήμονες και από τις πάνω από εξακόσιες πλούσιες εικονογραφημένες σελίδες του παρελαύνουν η Κατοχή, η Αντίσταση και η Απελευθέρωση, τα Δεκεμβριανά, η Βάρκιζα και ο Εμφύλιος, τα χρόνια της οικονομικής ανάπτυξης, η Απριλιανή Δικτατορία και η Μεταπολίτευση και η πορεία της σύγχρονης δημοκρατικής και ευρωπαϊκής Ελλάδας από τη δεκαετία του '70 ως τις απαρχές της νέας χιλιετίας. Ιδιαίτερα εκτενή κεφάλαια είναι αφιερωμένα στην Κύπρο και το Κυπριακό Ζήτημα, τον ελληνισμό της Βόρειας Ηπείρου, της Τουρκίας και τους αποδήμους, καθώς και στον πνευματικό βίο και τον πολιτισμό.

Όπως σημείωσε στην παρουσίαση του έργου ο ιστορικός Ε. Κωφός που είχε και την επι-

στημονική ευθύνη του τόμου, ο ΙΣΤ' τόμος ξεκινά από μια «δύσκολη» αφετηρία: το θέρος του 1941 βρίσκει την Ελλάδα υπό τριπλή ξενική κατοχή, γερμανική, ιταλική, βουλγαρική – ένα γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί ιστορική τομή. Η δίσεκτη περίοδος που αρχίζει, σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής και την αρχή μιας άλλης: Από τη μια μεριά τερματίζεται ο διοικητικός ιστός του δικτατορικού καθεστώτος της 4ης Αυγούστου· από την άλλη εκκολάπτονται και εμφανίζονται στο ιστορικό προσκήνιο νέες, επαναστατικές δυνάμεις. Οι δυνάμεις αυτές, ακόμα και μέσα από εμφύλια ρήξη, θα διαπλάσουν την καινούργια φυσιογνωμία της μεταπολεμικής Ελλάδας και θα σημαδέψουν την πορεία της σε όλη σχεδόν την υπό εξέταση περίοδο.

Η δομή του τόμου στηρίζεται σε επτά μεγάλες ενότητες. Οι τέσσερις πρώτες καλύπτουν χρονικά όλο το φάσμα των εξωτερικών και εσωτερικών εξελίξεων της χώρας, περιλαμβάνομένης και της οικονομίας, από την Κατοχή μέχρι τα τέλη του αιώνα. Ακολουθούν οι ενότητες «Κύπρος και Κυπριακό», «Οι Έλληνες εκτός των συνόρων Ελλάδας και Κύπρου» και «Πνευματικός Βίος και Πολιτισμός στην Ελλάδα». Είκοσι έξι συγγραφείς συνεργάστηκαν για τη συγγραφή των 17 κεφαλαίων.

Σωτήρης Ντάλης

Για την πολιτική οικονομία

Adam Smith

**Έρευνα για τη φύση και τις αιτίες του
πλούτου των Εθνών, Βιβλία Ι και ΙΙ**

Μεταφ. Χ. Βαλλιάνος

Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα 2000

Ο Adam Smith θεωρείται «πατέρας» της οικονομικής επιστήμης. Με το βιβλίο αυτό, που η πρώτη του έκδοση έγινε το 1776, η Πολιτική Οικονομία απέκτησε για πρώτη φορά την υπόσταση μιας αυστηρά ορισμένης επιστημονικής περιοχής και εγκαινιάσθηκε ταυτόχρονα η Κλασική Σχολή της.

Η τεράστια επιτυχία του βιβλίου οφείλεται από τη μια πλευρά σε θεωρητικούς λόγους, δίπλα στην ποιότητα της θεωρητικής του γενίκευσης, και από την άλλη σε πολιτικούς λόγους, δηλαδή στο ότι χρησιμοποιεί τη θεωρητική ανάλυση για να υπερασπιστεί τις

ιδέες του ελεύθερου εμπορίου.

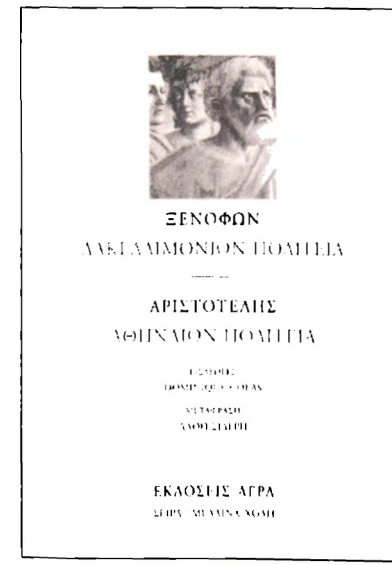
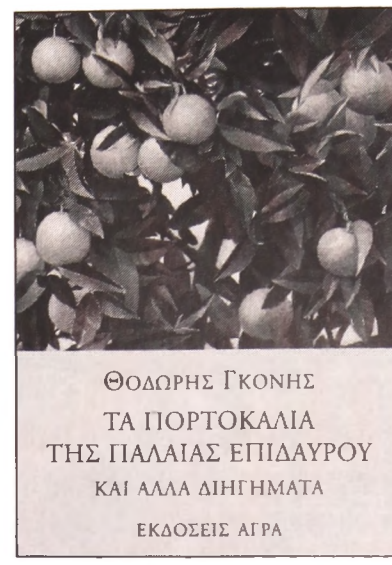
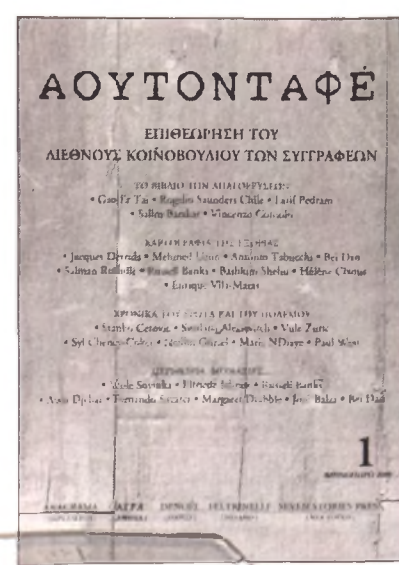
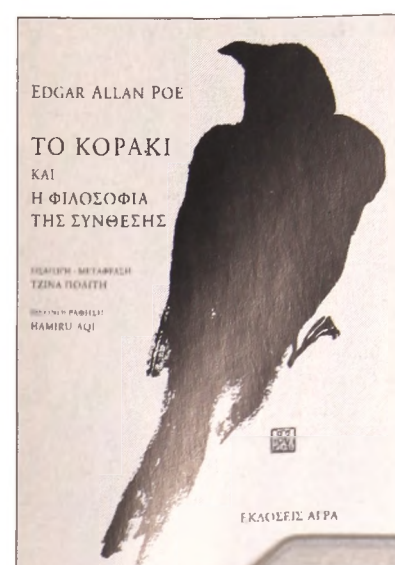
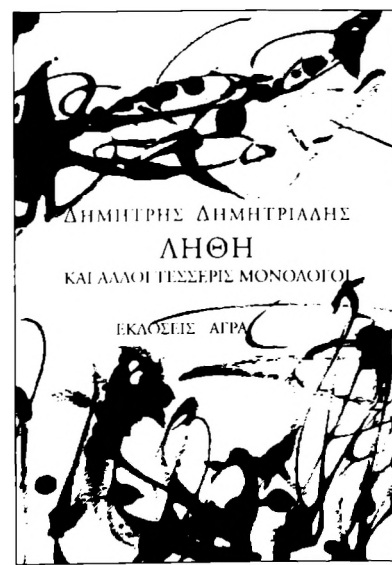
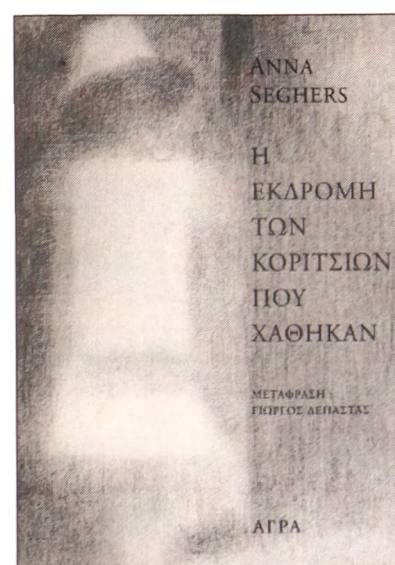
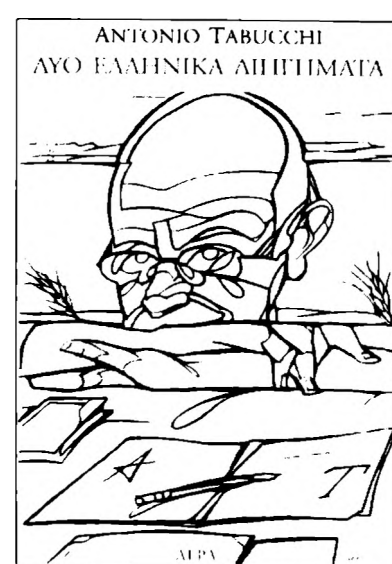
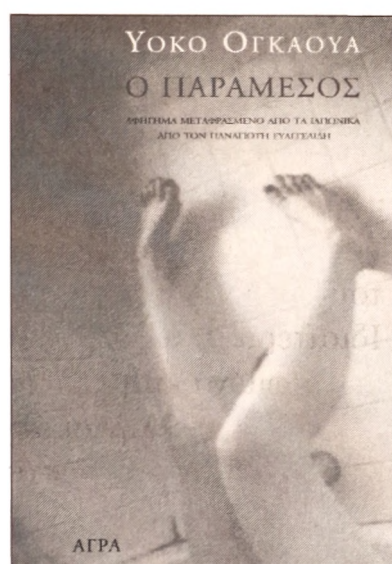
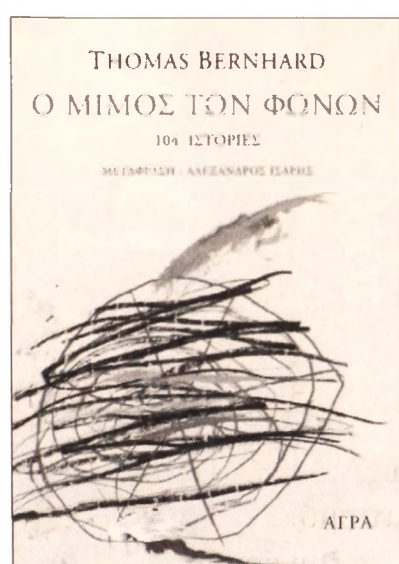
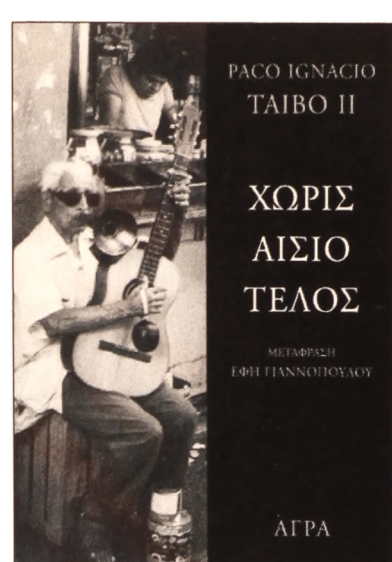
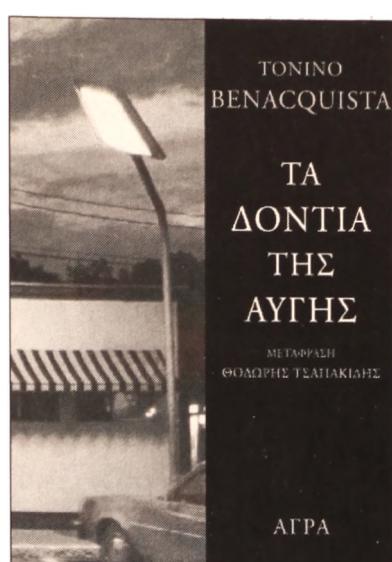
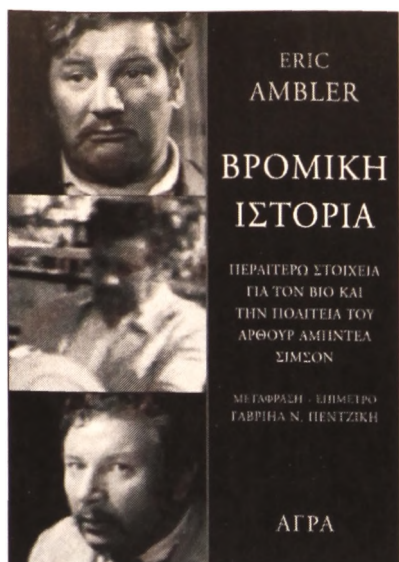
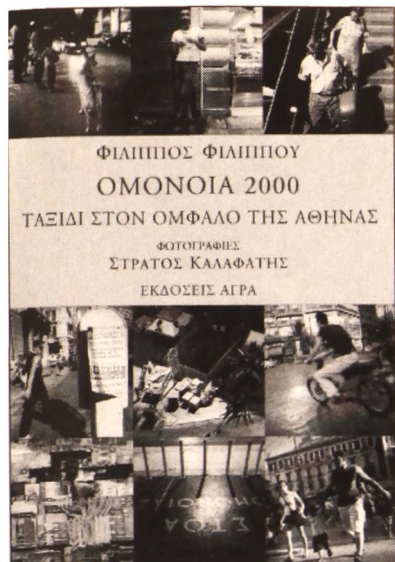
Από τα πέντε βιβλία του *Πλούτου των Εθνών* μόνο τα πρώτα δύο είναι κατά κύριο λόγο αφιερωμένα στην οικονομική θεωρία, ενώ στα άλλα τρία κυριαρχούν κυρίως τα ζητήματα της οικονομικής πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση στην πολεμική κατά του μερκαντιλισμού. Σήμερα τα τμήματα αυτά του έργου του Smith έχουν κυρίως ιστορικό ενδιαφέρον. Αντίθετα τα δύο πρώτα βιβλία επρόκειτο να αποτελέσουν την βάση για την όποια περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομικής θεωρίας.

Μετά την έκδοση του *Πλούτου των Εθνών*, ο Smith προσανατόλισε τις έρευνές του στο Δίκαιο και την Ιστορία της Λογοτεχνίας, αλλά έκαψε τα χειρόγρατά του λίγο πριν το θάνατό του, το 1790. Πρόλαβε όμως να δει το μεγάλο έργο του να κάνει την 5η του έκδοση το 1789.

Σωτήρης Ντάλης



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ



ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

Κ Υ Κ Λ Ο Φ Ο Ρ Ο Υ Ν 5 3 0 Τ Ο Μ Ο Ι

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

45 τόμοι



«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΠΛΑΤΩΝ

33 τόμοι



«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

53 τόμοι



«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΠΗΠΟΚΡΑΤΗΣ

17 τόμοι



«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΟΜΗΡΟΣ

12 τόμοι



«ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΚΤΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΕΥΣΗ:

ΠΑΤΗΣΙΑΣ 46, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 38.44.458-38.40

03.09

e-mail: kaktos@otenet.gr <http://www.kaktos.com>